

Nemzetközi Felsőoktatási
Kutatások Központja

Magyar Felsőoktatás 2016

Stratégiai helyzetértékelés

Készítették:

Berács József
Derényi András
Kádár-Csoboth Péter
Kováts Gergely
Polónyi István
Temesi József

2017. január

Copyright: 2017 Berács József (7., 9. fejezet), Derényi András (6. fejezet), Kádár-Csoboth Péter (1. fejezet), Kovács Gergely (3. fejezet), Polónyi István (2., 4., 5., 8. fejezet), Temesi József (4. fejezet)

ISSN 2064-7654

Felelős kiadó: Berács József, NFKK ügyvezető igazgató

Technikai szerkesztő: Temesiné Németh Éva

Tartalomjegyzék

Előszó.....	4
Összefoglaló megállapítások	5
1 A felsőoktatás stratégiai súlypontjai: 2015-2016	9
2 A hazai felsőoktatás gazdasági kondíciói.....	14
3 Az intézményszerkezet és intézményirányítás változásai	21
4. Felsőoktatási felvételi tendenciák	31
5 A diplomás foglalkoztatás néhány jellemzője	36
6 A képesítések és képzések változtatása, a tanítás és tanulás fejlesztése	39
7 A duális képzés modelljei, hazai helyzete.....	46
8 Kutatási eredményesség a felsőoktatásban	51
9 Hallgatói mobilitás, külföldi hallgatók a magyar felsőoktatásban.....	57

Előszó

Stratégiai helyzetértékelő tanulmányaink következő darabja¹ a 2015-2016-os évek történései kapcsán értékeli a magyar felsőoktatás kiemelt területeit. Az előző tanulmányok gyakorlatát követve az egyes fejezetek szerzői az aktualitások mentén a múltbeli tendenciákat és a jövőbeni lehetséges következményeket is körvonalazzák. Míg legutóbbi elemzésünkben több részletes nemzetközi összehasonlító adatot közölve egyes területeket nemzetközi kontextusban is elhelyeztünk², most elsősorban a hazai helyzetképre összpontosítunk. Tanulmányunk a 2009 óta minden év január végén megrendezett „Magyar Felsőoktatás” konferencia 2017. január 26-án sorra kerülő rendezvényének a résztvevők számára előzetesen megküldött anyaga, ezt egészítik majd ki a meghívott előadók prezentációi, melyeket vita követ.

A tanulmány elején – az eddigi gyakorlatnak megfelelően – megelőlegezzük a tanulmány fejezeteinek legfontosabb megállapításait. Teljessé a kép azonban természetesen a fejezetekben található adatok és elemzések révén válik. Jelenlegi tanulmányunkban a bevezető oktatáspolitikai fejezetet követően három nagyobb területet érintünk. Először az intézményszerkezet és intézményvezetés legújabb fejleményeivel és a magyar felsőoktatás gazdasági kondícióival foglalkozunk. Ahol csak lehet, adatokkal vagy felmérésekkel mutatjuk be a megvalósult gyakorlatot, ütköztetve azt a kormányzati elvárásokkal. A következő nagyobb blokkban a felvételi adatok tükrében nézzük meg az országos és intézményi helyzetet, a diplomás foglalkoztatás néhány adatát elemezzük, majd részletesen foglalkozunk a képesítések, a tanulás-tanítás kérdéskörével, benne a duális képzéssel. Végül a kutatói eredményesség hazai és nemzetközi adatai, illetve a hallgatói mobilitás elemzése nemzetközi összehasonlításokra is lehetőséget adnak.

Szándékunk szerint a tanulmányban foglaltak mind az oktatáspolitikai alakítói, mind az intézmények vezetői számára tartalmaznak megfontolandó megállapításokat, ugyanakkor igyekeztünk az egyes fejezetekben úgy fogalmazni, hogy a felsőoktatásban kevésbé jártas, de érdeklődő olvasó is megértse mondanivalónkat.

A 2017-es év – egy választás előtti év – mindig tartogat meglepetéseket. Tanulmányunk egyik olvasata szerint érdeklődéssel várjuk, hogy a 2015-2016-ban elindított szerteágazó (az intézmények működésébe talán túlságosan is mélyen beavatkozó) intézkedések meg tudnak-e fordítani az elmúlt évek során kialakult trendeket, befolyásolni tudnak-e meggyökeresedni látszó gyakorlatokat, közelebb tudják-e vinni a magyar felsőoktatást a nemzetközi élvonalhoz? Bár szerzőink többsége szkeptikus vagy legalábbis óvatos ebben a tekintetben, mégis azt reméljük, hogy a kormányzat két ciklusát áttekintő 2018. januári konferencián és akkor megjelenő tanulmányunkban az oktatáspolitikai beavatkozások eredményeinek koherens példáiról tudunk majd beszámolni.

Budapest, 2017. január

A Szerzők

¹ Az előző évek tanulmányai (Stratégiai helyzetértékelés 2012, 2013 és 2014) a <http://nfkk.uni-corvinus.hu/index.php?id=publikaciok0> weblapról érhetők el.

² Berács József, Derényi András, Kováts Gergely, Polónyi István, Temesi József: Magyar felsőoktatás 2014 – stratégiai helyzetértékelés (első és második rész), *Köz-Gazdaság*, X. évf., 1. és 2. szám., 2015. április és június, 205-232., illetve 41-66. pp.

Összefoglaló megállapítások

A permanens megújítás és hatékonyságnövelés alatt álló magyar felsőoktatás átalakítása új lendületet kapott 2014-ben. Új karmesterrel, új koncepció alapján vett újfent lendületet a Kormány, hogy hatékony, eredményes, nemzetközi értelemben vett sikeres, teljesítményelvű felsőoktatást hozzon létre. Szűk két év elteltével érdemes néhány kiemelt területen megvizsgálni a kormányzati beavatkozások alapvető irányait és 2016-ban elért eredményeit.

Az elmúlt két év felsőoktatás-politikáját, benne a 2016-os esztendőt, alapvetően az intézmények irányítására, kontrolljára vonatkozó célok és beavatkozások határozták meg. A fenntartó azoknak a stratégiai céloknak a megvalósítására fókuszált, amelyek az intézmények tevékenységeinek közvetlen irányíthatóságát biztosították.

1. Az adatok tanúsága szerint **2017-re javulni fog a felsőoktatás gazdasági helyzete.** 2017-ben az összes felsőoktatási kiadás 90 milliárd forinttal lesz magasabb, mint az előző évben, ezen belül a működési kiadás növekedése 45,5 milliárd forint. Ez lényegében éppen fedezni fogja a béremelés 2016-os és 2017-es forrásigényét. A kiadás növekedésének fedezetét részben mintegy 50 milliárd állami támogatás növelés (tehát kicsit több, mint a béremelés fedezete) adja, a többit pedig a bevételek növekedése.

2. Ha a felsőoktatás helyzetét hosszabb távon (2004-2017) vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy **a GDP-hez viszonyított kiadások tekintetében a 2014-2016. évek jelentették a mélypontot.** A zárszámadási beszámolók alapján a 2014. évi kiadás volt az időszak legalacsonyabb kiadási szintje, a költségvetési törvények alapján pedig a 2016. évi kiadás volt a legalacsonyabb a vizsgált időszakban, s **a 2017. évi javulás sem éri el a 2009-2010. évi szintet.**

3. A változások lényege egyrészt abban állt, hogy az intézmények közötti forrásallokációban a normatív mechanizmusok helyett/mellett egyre jelentősebb hangsúlyt kapott a fenntartói döntés alapú allokáció, másrészt pedig abban, hogy az intézmények korábbi belső gazdálkodási mozgásterére radikálisan lecsökkent, hiszen a szabad felhasználású jogcímenekre érkező támogatások kivezetésre kerültek a rendszerből, és a kötött felhasználású támogatási elemek aránya növekedett. A fenntartó egyértelműen kontrollálni szeretné az állami támogatások belső intézményi felhasználását, és nem támogatja a funkciók, feladatok közötti belső átcsoportosításokat, keresztfinanszírozásokat. Ezek **a változások értelemszerűen növelik az intézmények finanszírozáson keresztül történő irányíthatóságát,** és növelik az intézményben dolgozó felelős vezetők igazodási kényszerét, hajlandóságát.

4. Kiemelt jelentőséget kapott az intézmények gazdálkodásának konszolidációja, és a felsőoktatási ágazatban kialakult tartozásállomány felszámolása. A kancellárok elsődleges feladata alapvetően erre irányult. Az intézmények döntő többségében a gazdálkodási jogkörök erőteljes centralizációja, a költségek visszafogása, erős kontrollja jellemezte a 2015-ös és 2016-os éveket. A fenntartó az ágazaton belüli, a kormányzati, és a közvélemény előtti kommunikációban is alapvetően **a tartozásállomány csökkenésével, a cash-flow helyzet javulásával és a számlapénz-állomány gyarapodásával** jellemezte a rendszer átalakításának eredményességét. A 2010-2014 között jelentős forráskivonást megélt intézményrendszerben természetesen nem voltak benne a konszolidációhoz szükséges működési tartalékok, de a beruházási és működési költségek drasztikus visszafogásával, a kórházi adósság konszolidációjával, valamint a 2015 második felében kifizetett jelentős volumenű európai uniós pályázati források segítségével **a gazdálkodási egyensúly pro-forma előállt.**

Bár a fenntartói irányítás legfontosabb eszköze lenne, mégsem történt meg a finanszírozási rendszer stratégiában rögzített teljesítményelvű átalakítása. Nem változtak pozitív irányban a felsőoktatási intézmények működési hatékonyságát, mozgásterét alapvetően meghatározó államháztartási, foglalkoztatási, juttatási szabályok. Nem változott érdemben az oktatók, kutatók juttatási és

teljesítményösztönzési rendszere. A 2016-ban elindított többlépcsős béremelés bevezetése nem kapcsolódott össze semmilyen teljesítményösztönzéssel, differenciálással.

5. Az intézményrendszer és a fejlesztések korábinál szorosabb irányításával látszólagos ellentmondásban van az a – már 2010-2014 között is megfigyelhető – jelenség, amely szerint **a magyar felsőoktatást egyre több, egymással laza kapcsolatban lévő döntési/befolyási centrum határozza meg.** Az EMMI és annak egyes államtitkárságai, az NKFIH, az NGM, az MNB alapítványai, a Miniszterelnökég mind-mind olyan szereplők, amelyeknek az intézményrendszer egészével, vagy egy-egy elemével, funkciójával kapcsolatban önálló víziójuk van, és ennek képesek is erőforrásokkal, szabályozásokkal érvényt szerezni. A fokozatváltási stratégiában teljesítményelvűnek szánt magyar felsőoktatásban egyre több olyan intézmény van, amely a fenntartó hatáskörén kívüli erőforrásokból és szándékok szerint hajtja végre fejlesztéseit.

6. A stratégia tartalmával összhangban az intézményszerkezetben is jelentős változások történtek. Önálló szakegyetemként új entitások jöttek létre; **karok, telephelyek váltak ki és olvadtak be; illetve önálló intézmények integrálódtak.** Feltűnő, hogy a fenntartó az átalakulásokat az érintett intézmények különösebb ellenállása nélkül tudta megvalósítani, amire minden bizonnyal hatással volt a kancellári rendszer kapcsán kialakult szoros intézményirányítási gyakorlat. Sajnálatos, hogy az átalakulások megalapozása, a folyamat megtervezése, menedzselése nem volt átlátható. Az átalakulások jogilag és technikailag megtörténtek ugyan, de az új intézményi konstellációk működése, jövőképe ad hoc módon alakul. Az átalakulásokkal az elaprózottnak, párhuzamosságokkal rendelkezőnek minősített intézményhálózat nem csökkent, hanem növekedett.

7. A felsőoktatásba jelentkezők számának trendje és a korosztályi trend között nem látható összefüggés, azaz **a mindenkori oktatáspolitikai és egyéb társadalmi tényezők befolyásolták a jelentkezéseket.** A 2011-es mélypont egyik összetevője az akkor bejelentett önfenntartó felsőoktatás és a széleskörű tandíj lehetőségének meglebegtetése lehetett, összekötve a hallgatói szerződéses rendszerrel és az egyes szakokra vonatkozó állami finanszírozási pontszám-korlátokkal. **Mivel a korlátok egy része némileg felpuhult, a teljes felvételi létszám csökkenése megállt,** miközben az is látható, hogy a következő időszakban a 18 évesek száma egy kicsit emelkedik, s valószínűleg a jelentkezők száma is növekedne, amennyiben annak középiskolai feltételeit az oktatáspolitikai nem akarná korlátozni.

8. A képzési szinteket tekintve **az elmúlt években egyértelműen az alapképzésben történt radikális csökkenés.** Munkarend szerint tekintve az esti-szabályozó képzésre jelentkezők száma a felére csökkent, a nappali alapképzés felvételi trendje csökkenő (ám megállni látszik), a távoktatás gyakorlatilag eltűnt. A 2009-2011 közötti állami ösztöndíjas létszám a további években 15-20%-os csökkenést mutat – ám az önköltségesek száma nem haladja meg ezt a csökkenést: **a gazdasági-szociális hátránnyal rendelkező családok nem képesek „átváltani” önálló finanszírozási formára.**

9. **A felvettek száma a fővárosi egyetemek felé tolódott el a vidéki főiskolák kárára.** A 2011 óta érvényesülő oktatáspolitikai hatására a vidéki főiskolák (újabbán alkalmazott tudományok egyetemei) visszaszorultak. A vidéki egyetemek többé-kevésbé megőrizték arányukat, a fővárosi egyetemek pedig jelentős finanszírozott és fizetős hallgatólétszámot nyertek.

10. 2011-ben kiemelt célként fogalmazódott meg a tudományterületek esetében **a műszaki-természettudományos szakok pozitív diszkriminációs eszközökkel történő támogatása.** A 2009-es helyzethez képest a 2011-es drasztikus beavatkozások miatt 2012-ben valóban történtek eltolódások a belső arányokban a preferált tudományterületek irányába, ám **az alkalmazkodási folyamatok nyomán 2015-ben már visszarendeződést tapasztalhatunk.** Például a műszaki tudományok aránya a 3 kiemelt évben (2009, 2012, 2015) 15,5%, 17,6% és 13,2%, a természettudományok aránya 5,1%, 5,9% és 5%. Ha a diszpreferált területeket nézzük akkor azt látjuk, hogy a közgazdasági-üzleti képzés ugyan leesett 23%-ról 18,5%-ra, ám vissza is kapaszkodott 21,9%-ra. Ez a két utóbbi példa erőteljesen rávilágít arra, hogy a

felvételizők az erős adminisztratív jelzésekre reagálnak ugyan, de tartósan a munkaerő piaci, kereseti viszonyok dominálják választásaikat.

11. A diplomások foglalkoztatása a jelenlegi időszakban újra igen kedvező képet mutat. A 2008-as gazdasági válság mindegyik iskolázottsági kategóriába tartozó munkavállaló munkanélküliségére kihatott. A 25-34 éves korosztály (tehát a diplomások szemszögéből pályakezdő fiatalok) munkanélküliségét nézve a 2000-es 1,6%-os munkanélküliség 2010-re majdnem megnégyszereződött és elérte a 6,3%-os csúcst, majd a válság után csökkent, s 2015-re már 3,4%-ra mérséklődött. Az alacsonyabb iskolai végzettségűeknél ez a trend még erőteljesebb. Ma már jól látható, hogy a 2010-es kormányzati anyagokban hangsúlyozott pályakezdő munkanélküliség részint messze elmaradt az alacsonyabb iskolai végzettségűek munkanélküliségétől, másrészt annak oka nem a felsőoktatás valamiféle strukturális zavarai adódott, hanem a gazdasági válság nyomán alakult ki, s annak elmúltával lényegesen mérséklődik. **A hazai felsőoktatási kibocsátást a gazdaság szinte maradéktalanul felszívja, nincsenek foglalkoztatási zavarok.**

12. Az egyes szakterületek havi keresetét tekintve azt lehet megállapítani, hogy jelentős változások, vagy átrendeződések az elmúlt tíz évben nem történtek. **A jogász, informatikus és közgazdász diplomával rendelkezők vezetik a kereseti rangsort, őket követik a műszaki és természettudományos diplomával rendelkezők, s az orvosok és pedagógusok zárják a sort.**

13. 2015-ben a stratégiai céloknak megfelelően elkezdődött és végbe is ment a képesítések évek óta tervezgetett értékelése, amely a képesítések számának csökkentésére irányuló szándéka miatt „szakritkítás” néven vált ismertté. Ennek során a legtöbb képzési területen kismértékben módosultak a képesítések, azonban az egész beavatkozás eredményként **2016-ra** valójában a 2014-re bekövetkező kismértékű bővülés után **a 2011-es számokhoz tért vissza a rendszer.**

A képesítések rendszerének módosításával kapcsolatos szakpolitikai érvrendszer viszont rálátást engedett a felsőoktatás képzési funkciójáról való kormányzati gondolkodásra, amelyet dominál a **rövid távú munkaerő piaci fókusz.** Ez olyannyira erőteljes, hogy háttérbe szorítja a többi releváns szempontot, például a hosszú távú stratégiai célok érvényesítését, az általános képességigények fejlesztését, vagy az innovációs potenciál javítását.

14. Ugyanakkor a képzési és kimeneti követelmények (KKK) révén megvalósított **korábbi erőteljes bemeneti- és folyamatszabályozást a legtöbb szakterületen felváltotta a kimenet-, illetve tartalomszabályozás.** Az új KKK-k már nem tagolják kötelező, lineárisan egymásra épített, kreditekkel „méretezett” szakaszokra a képzési folyamatot. Ehelyett a képesítés profiljára (gyakorlat- vagy elméletigényesség foka) vonatkozó információt adnak és a folyamatszabályok eltávolításával hangsúlyosabbá teszik a kimenetet tanulási eredményekkel jellemző követelménysort: út nyílik az eltérő intézményi misszióknak, sajátosságoknak megfelelő képzési programvariációk megjelenítésére, az intézmény képesítéseit felhasználó munkaadói kör igényeinek a korábbiaknál rugalmasabb figyelembevételére.

15. Az új felsőoktatási stratégia fontos szerepet szánt a duális képzésnek. **A magyar duális képzés a maga formájában egyedi,** hiszen a konkrét képzési modellt illetően a baden-württembergi megoldást hirdette meg, de azzal ellentétben nem egyetlen intézményre és nem egy alacsony (főiskolai) szintű oktatási intézményre, hanem minden intézményre és mind az alapképzésre, mind a mesterképzésre kiterjed. Míg a duális képzés megvalósítása Baden-Württembergben alapvetően vállalati kezdeményezésen alapul, és fokozatosan, évtizedek alatt érte el a 10%-os részesedést, ezzel szemben Magyarországon az egyetemeknek nagyobb erőfeszítést kell a vállalatok meggyőzésére fordítani és a rövid időn belül 8%-os részesedés elérése az első két év beiskolázási adatai alapján még rásegítő kormányzati intézkedések (pl. duális képzés fejlesztési EFOP programok, vállalati adókedvezmények,

stb.) mellett is kérdéses. **A duális képzés bevezetése nagyon erőforrás-igényes tevékenység, amit nagy valószínűséggel csak az intézmények egy része képes sikeresen alkalmazni.**

16. A magyar felsőoktatás tudományos teljesítménye egyre jobban elmarad a fejlett országok átlagától. A Scopus adatbázisban 1996 és 2015 között nyilvántartott tudományos közlemények éves számát egy millió lakosra vetítve 49 fejlett ország hasonló adatával összevetve Magyarország helyzete 1998 óta folyamatosan romlik. A hazai bejelentésű találmányok számát illetően is hasonló a helyzet, annyi különbséggel, hogy Magyarország helyzete valamivel később, a kétezres évek első évtizedének közepén kezdett el romlani. 2014-ben ebben a rangsorban a harmincadik helynél rosszabbul álltunk a 49 fejlett ország rangsorában. Végeredményben azt lehet megállapítani, hogy a magyar felsőoktatási kutatóhelyeken a nemzetközileg jegyzett idegen nyelvű publikációk számának növekedése jelentősen elmarad a fejlett országok átlagától. A kutatóhely típusa szerint mind a kutatóintézetek, mind a felsőoktatási kutatóhelyek esetében csökken a tudományos cikkek száma, de a felsőoktatási kutatóhelyeken még most is mintegy kétszer annyi a fajlagos tudományos közlemény szám.

17. 2016-ban folytatódott a magyar felsőoktatás nemzetközivé válása, három év alatt 23 százalékkal nőtt a külföldi hallgatók száma, ami biztató arra nézve, hogy 2023-ra elérjük a célként kitűzött 40 000 főt. Látunk pozitív példákat az intézményeknél tudatos piacszerzési, országspecifikus stratégiákra, a hallgató-toborzási rendszer átszervezésére. A két évvel ezelőtti sikeres brazil kormányprogramot, amely jelentős külső forrást hozott a felsőoktatásba, a magyar kormányzat **Stipendium Hungaricum programja** helyettesíti, amely belső kormányzati forrásból próbálja meg helyzetbe hozni, illetve fejleszteni a felsőoktatási intézmények exportképességét. A piaci alapon működő országok példája azt mutatja, hogy ez akkor lehet hosszú távon sikeres, ha az intézmények maguk is többet áldoznak ösztöndíjakra, illetve a kormányzat az így nyújtott támogatás folytatását a piaci sikerekhez is köti.

A legfontosabb talán, hogy egyelőre nem történt érdemi előrehaladás a felsőoktatás alapvető funkcióinak fejlesztése, minőségének javítása ügyében. Az irányítást, kontrollt, gazdasági konszolidációt, intézményhálózatot érintő beavatkozások fontosak ugyan, de hatásmechanizmusait tekintve messze vannak a konkrét képzési, kutatási tevékenységtől, annak minőségétől. A fenntartó által a képzések fejlesztésére 2016-ban indított programok intézményeken belül és rendszerszinten önálló, elkülönülő projektek és fennáll az a veszély, hogy nem képesek egymást erősítve az alapvető funkciók minőségének javításához hozzájárulni.

1 A felsőoktatás stratégiai súlypontjai: 2015-2016

A permanens megújítás és hatékonyságnövelés alatt álló magyar felsőoktatás átalakítása új lendületet kapott 2014-ben. Új karmesterrel (Palkovics László), új koncepció alapján vett újfent lendületet a Kormány, hogy hatékony, eredményes, nemzetközi értelemben vett sikeres, *teljesítményelvű* felsőoktatást hozzon létre. Szűk két év elteltével érdemes górcső alá venni a kormányzati beavatkozások alapvető irányait és 2016-ban elért eredményeit.

A *Fokozatváltás a felsőoktatásban* címet viselő stratégia³ komplex módon, több tényező együttes fejlesztését irányozta elő. A felsőoktatás társadalmi-gazdasági funkciójának újrapozicionálását, az intézményhálózat újjászervezését, a fenntartói-irányítási modellt, az intézmények belső működési mechanizmusait, a képzési és kutatási feladatellátás minőségét, a szereplők érdekeltségi rendszerének minőség- és teljesítményelvű átalakítását érintő beavatkozások valóban átfogó változtatásokat sejtettek. A stratégiából egyértelműen kiderült, hogy a felsőoktatás rendszerének átalakítását a Kormány a saját feladatának és felelősségének érzi és szerepvállalása nem korlátozódik az intézményi autonómia körén kívül eső témakörökre. A tervezett célok és eredmények nem csupán rendszer szintű szabályozási, finanszírozási, fejlesztési eszközöket határoztak meg, hanem konkrét intézményeket, azokon belüli képzési területeket, képzéseket, folyamatokat, szerepeket érintő változtatásokat. A fenntartó és fenntartott intézmények közötti viszonyrendszer tervezett átalakítása a működést (a kancellári rendszeren keresztül) és az alaptevékenységeket (a képzési, kutatási célokon keresztül) is közvetlen ágazati irányítás alá terelte – bár az utóbbi esetekben ez nem explicit, hanem áttételes módon derül csak ki a stratégiából.

A koncepció meghirdetését az ágazat szereplői egyfajta derűs szkepszissel fogadták, hiszen az elfogadása beleillett abba a ritmusba, amelyben a korábbi években jelentős gyakorisággal cserélődő szakterületi vezetők és koncepcióik egymást váltották.

2016-ra egyértelműen megállapítható, hogy a *Fokozatváltás* stratégia – előzményeivel ellentétben – nem az asztalfióknak készült. Az ágazati irányítás szakpolitikai hivatkozási alapként, menedzsment eszközként használva, szisztematikusan törekszik a benne foglaltak megvalósítására.

Az elmúlt két év felsőoktatás-politikáját, benne a 2016-os esztendőt, alapvetően az intézmények irányítására, kontrolljára vonatkozó célok és beavatkozások határozták meg. A fenntartó azoknak a stratégiai céloknak a megvalósítására fókuszált, amelyek az intézmények tevékenységeinek közvetlen irányíthatóságát biztosították.

Közvetlen, operatív intézményirányítás

A kancellári rendszer bevezetésével alapjaiban alakult át a fenntartó és az intézmények közötti kapcsolat. A fenntartó által kinevezett, és fenntartói célkitűzések alapján értékelt új vezetői szerephez az intézmény működtetésének, gazdálkodásának meghatározó, megkerülhetetlen jogosítványai tartoznak. A fenntartó a kancellárokon keresztül működteti az utasítási, információs, beszámolási csatornáit. A kancellár hatékonyan közvetíti és jeleníti meg a formális és az informális fenntartói elvárásokat a belső működésben, és leginkább rajta keresztül lehet kapcsolatot teremteni a fenntartóval. Ez természetesen belső igazodási folyamatokat is elindított az intézmények felső- és középvezetői szereplői körében, még abban az esetben is, ha maga a rendszer, vagy adott esetben a kancellár személyének elfogadottsága nem magától értetődő az adott intézményben. A korábbinál jóval

³ *Fokozatváltás a felsőoktatásban*. A teljesítményelvű felsőoktatás fejlesztésének irányvonalai, 2015
<http://www.kormany.hu/download/d/90/30000/fels%C5%91oktat%C3%A1si%20koncepci%C3%B3.pdf>

közvetlenebb irányítást biztosító rendszer implementációja, meggyökeresedése folyamatos, és ezt tovább erősíti a hivatalban lévő kancellár mellé érkező, újonnan megválasztott rektorok, dékánok kinevezése.

A kancellári posztokon történtek változások egy év alatt is, és ezek döntően vagy belső intézményi, vagy fenntartói elégedetlenségre vezethetők vissza. A bekövetkezett változások azonban nem voltak többek személycserénél, az új irányítási mechanizmust nem érintették és nem is kérdőjelezték meg. A kancellárok teljesítményét, intézményi vagy fenntartó oldali elfogadottságát, sikerességét nem részletezve az megállapítható, hogy az ún. „továbbszolgáló” kancellárral rendelkező intézmények helyzete tűnik a leginkább kiegyensúlyozottnak. A fenntartónak is ezekkel az intézményekkel van a legharmonikusabb együttműködése és ezekben az intézményekben mutatkozik a legkisebb ellenállás az új irányítási-működési gyakorlattal szemben.

A fenntartó meglehetősen nagy intenzitással működteti azt a közvetlen kapcsolatot, amit a kancellári rendszer jelent, igyekszik minél több operatív információt szerezni az intézmények működéséről, és akár napi gyakorisággal ad inputot az érintetteknek. Élő és interaktív kapcsolat van, amit természetesen adott esetben az intézmény is ki tud használni a maga javára. A kancellári rendszer működésének tapasztalatait empirikus adatok segítségével részletesebben elemezzük a 3. fejezetben.

Az intézményen belüli döntéshozatali erőviszonyokat változtatta meg a Konzisztórium bevezetése is, amelynek működési gyakorlatáról egyelőre nincs elegendő információ ahhoz, hogy funkcióját érdemben értékelni lehessen. Mindazonáltal érdekes, hogy a testülettől a fenntartó a szenátus feladat- és hatáskörének megbontását, az intézmények akadémiai vezetése pedig a kancellári „túlhatalom” kontrollját reméli.

Kézben tartott, irányítható finanszírozás

A felsőoktatásban mindig is sajátos módon működő normatív finanszírozási mechanizmus a szabályozás szintjén változatlan maradt ugyan 2016 végéig, de a gyakorlatban egyre hangsúlyosabbá vált a fenntartói döntés alapján meghatározott támogatások jelentősége. A jogszabályi környezet alapján, normatív módon biztosítandó kutatási és fenntartási támogatás mértéke 0 Ft lett, és döntően képzési támogatást és célfeladat-támogatást, illetve pályázati támogatást kaptak az intézmények. A változás lényege egyrészt abban állt, hogy az intézmények közötti forrásallokációban a normatív mechanizmusok helyett/mellett egyre jelentősebb hangsúlyt kapott a fenntartói döntés alapú allokáció, másrészt pedig abban, hogy az intézmények korábbi belső gazdálkodási mozgásterére radikálisan lecsökkent, hiszen a szabad felhasználású jogcímenekre érkező támogatások kivezetésre kerültek a rendszerből, és a kötött felhasználású támogatási elemek aránya növekedett. A felsőoktatás gazdálkodásáról a 2. fejezetben közlünk részletes adatokat.

A fenntartó egyértelműen kontrollálni szeretné az állami támogatások belső intézményi felhasználását, és nem támogatja a funkciók, feladatok közötti belső átcsoportosításokat, keresztfinanszírozásokat. Ezek a változások értelemszerűen növelik az intézmények finanszírozáson keresztül történő irányíthatóságát, és növelik az intézményben dolgozó felelős vezetők igazodási kényszerét, hajlandóságát.

Ezt a kiszolgáltatottságot jelzi a jelentősebb intézményi beruházások, fejlesztések gyakorlata. 2016-ban jelentős volumenű beruházási programok indultak el, illetve folytatódtak, amelyekhez az intézmények nem normatív, teljesítményelvű folyamatban jutottak hozzá, hanem fenntartói, vagy éppen kormányzati döntéseken keresztül.

Kézben tartott gazdálkodás, forrásfelhasználás

A kancellári rendszer bevezetésének megalapozásában, de az új felsőoktatási stratégia kialakításában is kiemelt jelentőséget kapott az intézmények gazdálkodásának konszolidációja és a felsőoktatási ágazatban kialakult tartozásállomány felszámolása. A kancellárok elsődleges feladata alapvetően erre irányult. Az intézmények döntő többségében a gazdálkodási jogkörök erőteljes centralizációja, a költségek visszafogása, erős kontrollja jellemezte a 2015-ös, 2016-os éveket. A fenntartó az ágazaton belüli, a kormányzati, és a közvélemény előtti kommunikációban is alapvetően a tartozásállomány csökkenésével, a cash-flow helyzet javulásával és a számlapénz-állomány gyarapodásával jellemezte a rendszer átalakításának eredményességét. A 2010-2014 között jelentős forráskivonást megélt intézményrendszerben természetesen nem voltak benne a konszolidációhoz szükséges működési tartalékok, de a beruházási és működési költségek drasztikus visszafogásával, a kórházi adósság konszolidációjával, valamint a 2015 második felében kifizetett jelentős volumenű európai uniós pályázati források segítségével a gazdálkodási egyensúly pro-forma előállt. 2015 januárjában még 14,1 Mrd. Ft lejárt szállítói tartozásállományt jelzett az Államkincstár, ami 2016 januárjára 5,9 Mrd Ft szintre süllyedt, novemberre pedig 8,9 Mrd Ft-ra nőtt. A magyar felsőoktatás irányításában és működtetésében érintett kulcsszereplők (fenntartó, rektor, kancellárok, dékánok, oktatók, kutatók, munkatársak) mindennapjait, mozgásterét alapvetően ez a konszolidációs célkitűzés határozta meg. A folyamatot a fenntartó aktívan menedzselte, havi rendszerességgel jelentési rendszert alakított ki a gazdálkodás helyzetéről, támogatta a kancellárokat az intézményen belüli költségvetési és gazdálkodási döntések megvalósításában, és jelentős mértékű többletforrást biztosított a várt eredmény eléréséhez.

A pénzügyi konszolidáció működésre, minőségre, a felsőoktatás érdemi funkcióira gyakorolt hatásait jelen tanulmány keretei között nem tudjuk elemezni, azt azonban ki kell emelnünk, hogy e cél elérése érdekében vált a teljes ágazatban elvárt, elfogadott gyakorlattá a fejlesztési támogatások működési célú felhasználása.

Kézben tartott, irányított intézményfejlesztések

2015-2016 fordulóján új intézményfejlesztési tervezési ciklus kezdődött, amelyet a fenntartó kézben tartott, és amelyet a fokozatváltási stratégia, illetve a részben erre építő fejlesztéspolitikai célkitűzések intézményi lebontására használt fel. Az intézményeknek a korábbi tervezési gyakorlatnál lényegesen szűkebb mozgástérrel, erős központi iránymutatás alapján kellett összeállítaniuk fejlesztési terveiket. Az ágazati stratégiához illesztett intézményfejlesztési tervek, és a kizárólag ezekben szereplő célokhoz felhasználható fejlesztési források elvileg olyan környezetet teremtenek, amelyben az intézmények az ágazati stratégia megvalósításában valóban érdekeltek és kooperatívak lehetnek.

E folyamathoz illeszkedően megváltozott a fejlesztési forrásokhoz való hozzáférés gyakorlata is. 2016-tól a pályázati konstrukciókat a korábbi gyakorlatnál lényegesen kötöttebb, részletesen definiált cél-, feladat-, és indikátorrendszerrel hirdetik meg, így az intézményeknek valójában nagyon kevés mozgásterük marad annak eldöntésére, hogy mit is kívánnak megvalósítani. A forrással együtt gyakorlatilag pontosan definiált feladatokat kapnak. Mivel pályázatot, csak az IFT-ben megjelölt célokra nyújthatnak be, és mivel a pályázatokhoz szükség van a fenntartó egyetértésére, így biztosított, hogy kizárólag a fenntartó által támogatott, engedélyezett, elfogadott fejlesztéseket valósítsanak meg az intézmények, a fenntartó által meghatározott feladatok és eredményelvárások szerint.

Az intézményrendszer és a fejlesztések korábbinál szorosabb irányításával látszólagos ellentmondásban van az a jelenség, amely szerint a magyar felsőoktatást egyre több, egymással laza kapcsolatban lévő döntési/befolyási centrum határozza meg. Az EMMI és annak egyes államtitkárságai, az NKFIH, az NGM, az MNB alapítványai, a Miniszterelnökégek mind-mind olyan szereplők, amelyeknek az intézményrendszer

egészével, vagy egy-egy elemével, funkciójával kapcsolatban önálló víziójuk van, és ennek képesek is erőforrásokkal, szabályozásokkal érvényt szerezni. **A fokozatváltási stratégiában teljesítményelvűnek szánt magyar felsőoktatásban egyre több olyan intézmény van, amely a fenntartó hatáskörén kívüli erőforrásokból és szándékok szerint hajtja végre fejlesztéseit.**

Az intézményszerkezet ellenállás nélküli átalakítása

A stratégia tartalmával összhangban az intézményszerkezetben is jelentős változások történtek. Önálló szakegyetemként új entitások jöttek létre; karok, telephelyek váltak ki és olvadtak be, illetve önálló intézmények integrálódtak. A konkrét átalakulások mögötti mozgatórugókat, szakmai szempontokat, érveket, valamint a stratégiához való illeszkedést külön tanulmány keretei között érdemes részletesen elemezni. Néhány részletről a *3. fejezetben* lesz még szó, itt most a folyamathoz három fontos megjegyzés mindenképpen rögzítendő.

- Feltűnő, hogy a fenntartó az átalakulásokat az érintett intézmények különösebb ellenállása nélkül tudta megvalósítani, amire minden bizonnyal hatással volt a kancellári rendszer kapcsán kialakult szoros intézményirányítási gyakorlat.
- Sajnálatos, hogy az átalakulások megalapozása, a folyamat megtervezése, menedzselése elmaradt, vagy legalábbis külső szemlélő számára nem volt látható. Az átalakulások jogilag és technikailag megtörténtek ugyan, de az új intézményi konstellációk működése, jövőképe ad hoc módon alakul.
- Az átalakulásokkal az elaprózottnak, párhuzamosságokkal rendelkezőnek minősített intézményhálózat nem csökkent, hanem növekedett.

Képzési alaptervékenység „keretezése” - szakportfólió tisztítás

2016-ban is folytatódott az trend, amely szerint a fenntartó nem ösztönző mechanizmusokkal motiválja az intézményeket piacképes, korszerű, fenntartható képzési portfóliók, programok kialakítására, hanem közvetlen döntéssel határozza meg, hogy az egyes képzési területeken milyen tartalommal, milyen szakok indítására van lehetőség. A fenntartó aktív, operatív szerepvállalása ebben a folyamatban jelentős, annak ellenére, hogy a döntéshez szükséges kompetencia alapvetően az intézményekben van jelen. Az átalakítások gyakran olyan determinációkat jelentenek az intézményeknek, amelyekkel szakmailag nem tudnak azonosulni, és amelyek munkaerő piaci szempontú hasznossága erősen megkérdőjelezhető.

A folyamat egyéb ellentmondásokat is rejt magában. A stratégia alapján erősen munkaerő-piaci orientációjú magyar felsőoktatásban a képzési alaptervékenységet illetően két fontos trend látható. Egyrészt évek óta változatlan, szűkülő képzési kínálattal működnek az intézmények, másrészt pedig gyakorlatilag nincs lehetőség új szakok létesítésére, alapítására. A gyakorlatban megvalósult változásokat és az érvényesülő tendenciákat a *6. fejezetben* elemezzük.

Hiányok

A fenntartó a véges erőforrásait alapvetően a fenti célok megvalósítására fókuszálta. A stratégia elfogadása óta eltelt két évben már azonosíthatóak beavatkozási hiányok.

A legfontosabb talán, hogy egyelőre nem történt érdemi előrehaladás a felsőoktatás alapvetői funkcióinak fejlesztése, minőségének javítása ügyében. Az irányítást, kontrollt, gazdasági konszolidációt, intézményhálózatot érintő beavatkozások fontosak ugyan, de hatásmechanizmusukat tekintve messze

vannak az konkrét képzési, kutatási tevékenységtől, annak minőségétől. A fenntartó egyelőre nem indított el olyan stratégiában is rögzített akciókat, amelyek az alapfunkciók minőségére közvetlenül hatnának.

Bár a fenntartói irányítás legfontosabb eszköze lenne, mégsem történt meg a finanszírozási rendszer stratégiában rögzített teljesítményelvű átalakítása. (A 2016 legvégén elfogadott új finanszírozási rendelet tartalmában nem követi a stratégiában megfogalmazott irányokat, és hatásai még nem láthatóak.)

Nem változtak pozitív irányba a felsőoktatási intézmények működési hatékonyságát, mozgásterét alapvetően meghatározó államháztartási, foglalkoztatási, juttatási szabályok.

Nem változott éremben az oktatók, kutatók juttatási és teljesítményösztönzési rendszere. A felsőoktatást alapvetően még mindig a fenntartó által alulfizetett közalkalmazotti státuszban tartott és ezért teljesítményt visszatartó, illetve máshol leadó oktatók cinkossága működteti. A magyar felsőoktatás 2016-ban egyértelműen veszített munkáltatói versenyképességéből. Komoly probléma az oktatói utánpótlás, külföldi elvándorlás. A 2016-ban elindított többlépcsős béremelés (15% + 5% + 5%) érdemben feltehetőleg nem javítja ezt a versenypozíciót, mert bevezetése nem kapcsolódott össze semmilyen teljesítményösztönzéssel, differenciálással.

A fokozatváltás stratégiában erős hangsúllyal jelent meg a nemzetközi színvonalú, világszínvonalú felsőoktatás megteremtése, illetve erősítése. 2016-ban tovább növekedett a hazánkban tanuló külföldi hallgatók száma, azonban ez a növekedés elsősorban a Kormány által indított ösztöndíjprogramokhoz köthető, és nem a képzési, vagy tudományos tevékenység minőségének fejlesztéséhez.

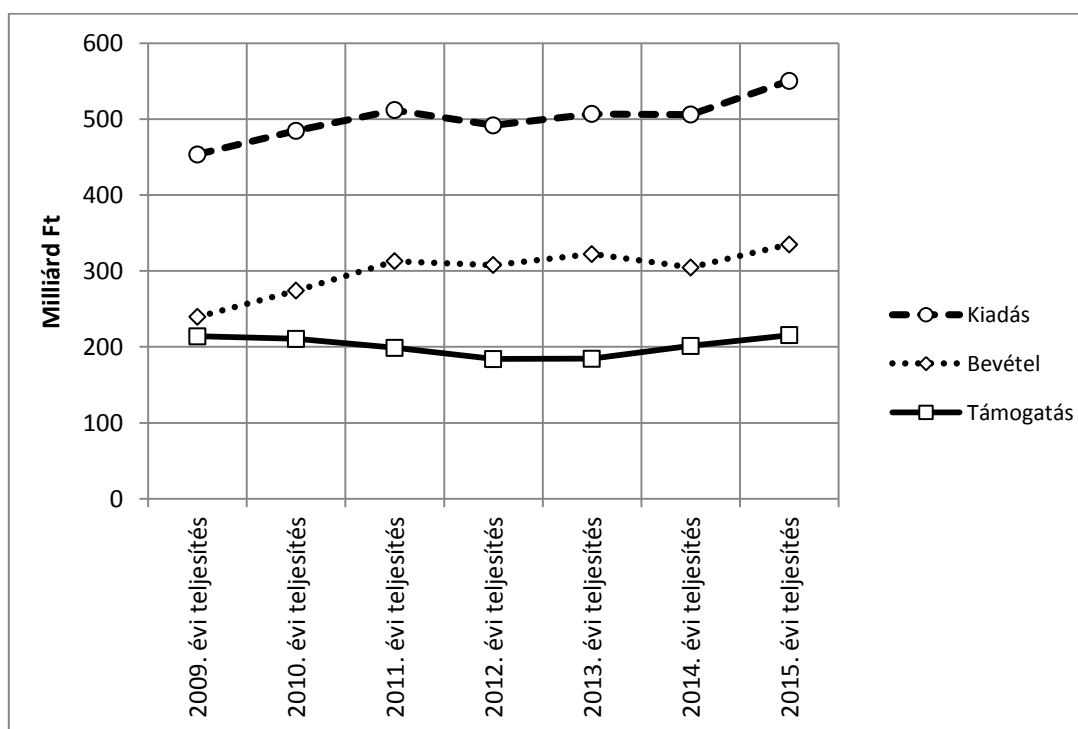
2 A hazai felsőoktatás gazdasági kondíciói

A felsőoktatási szféra gazdasági helyzetét a költségvetési törvények és a beszámolási (vagy más néven zárszámadási) törvények alapján lehet a legpontosabban megvizsgálni. A költségvetési törvények alapján a kiadások, bevételek és támogatások tervezett összege, illetve a költségvetési törvények módosításainak nyomán követésével ezek változásai ismerhetők meg. A beszámolási törvények alapján pedig a kiadások, bevételek és támogatások teljesített összegét ismerhetjük meg (viszont a zárszámadás elvégezhetősége miatt csak két éves késéssel).

A felsőoktatás gazdasági helyzete a zárszámadási beszámolók alapján

A központi költségvetés zárszámadási törvényei alapján vizsgálva a hazai felsőoktatás kondícióit a 2.1. ábrából azt állapíthatjuk meg, hogy *folyó áron* a felsőoktatási szféra kiadásai⁴ 2011-ig némileg emelkedtek, majd stagnáltak, s 2015-ben ismét némi emelkedés látszik. Ugyanakkor a szféra forrásain belül az állami támogatás 2012-es és 2013-as mélypontja után 2015-ben érte el nominálisan a 2009-es szintet.

2.1. ábra A hazai felsőoktatás kondíciói a zárszámadási törvények alapján

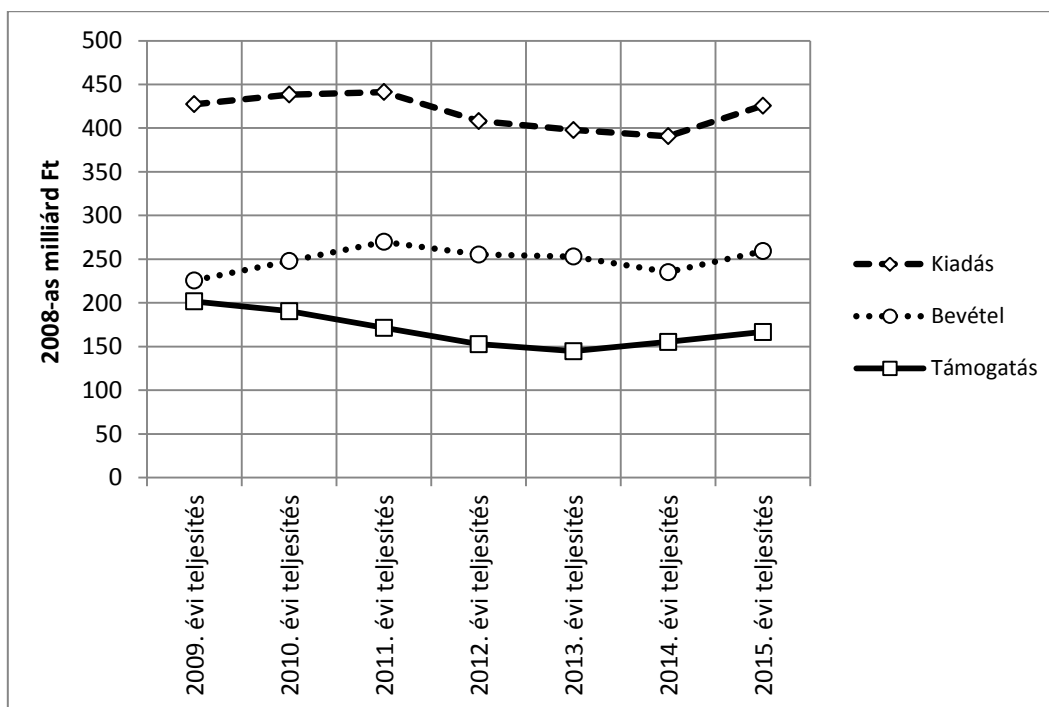
Forrás: saját számítás a zárszámadási törvények alapján

Megjegyzés: Az Egyetem, főiskolák cím valamint a NKE cím és a nem állami felsőoktatás előirányzat teljesítési adatai, illetve a 2013-at megelőző időszakból, az Egyetemek, főiskolák, a ZMNE, a Rendőrtiszti Főiskola valamint a három nem állami felsőoktatási képzéseket támogató fejezeti kezelésű előirányzat (az „Egyházi felsőoktatási intézmények hitéleti képzése”, a „Hallgatói létszám képzési többlete (egyházi világi képzés)”, illetve a „Hallgatói létszám képzési többlete (alapítványi felsőoktatás)”) teljesítése.

⁴ Meg kell jegyezni, hogy az állami költségvetés zárszámadása értelemszerűen nem tartalmazza a magán (egyházi és alapítványi) felsőoktatás kiadásait, csak azt az összeget, amelyet az állam támogatás formájában folyósít számukra. Miután az egyházi felsőoktatásba az összes hallgató 6,2%-a, az alapítványi és magán felsőoktatásba 6,6%-a járt (a nappali tagozatos hallgatóknak 5,4 ill. 5,5%-a) durván úgy becsüljük, hogy a felsőoktatás összes kiadása az itt látható összegnél mintegy 10%-kal lehet nagyobb.

Korántsem ennyire kedvező a kondicionális helyzet, ha az inflációt is figyelembe vesszük. 2008-as árakon vizsgálva a 2.2. ábrán azt látjuk, hogy a felsőoktatási szféra kiadásai 2015-ben nagyjából a 2009-es szinten vannak, az állami támogatás pedig a 2009-es szint 82%-a. A mélyponton, 2013-ban, alig volt az állami támogatás több, mint a 2009-es érték 70%-a.

2.2. ábra A hazai felsőoktatás kondíciói a zárszámadási törvények alapján 2008-as áron

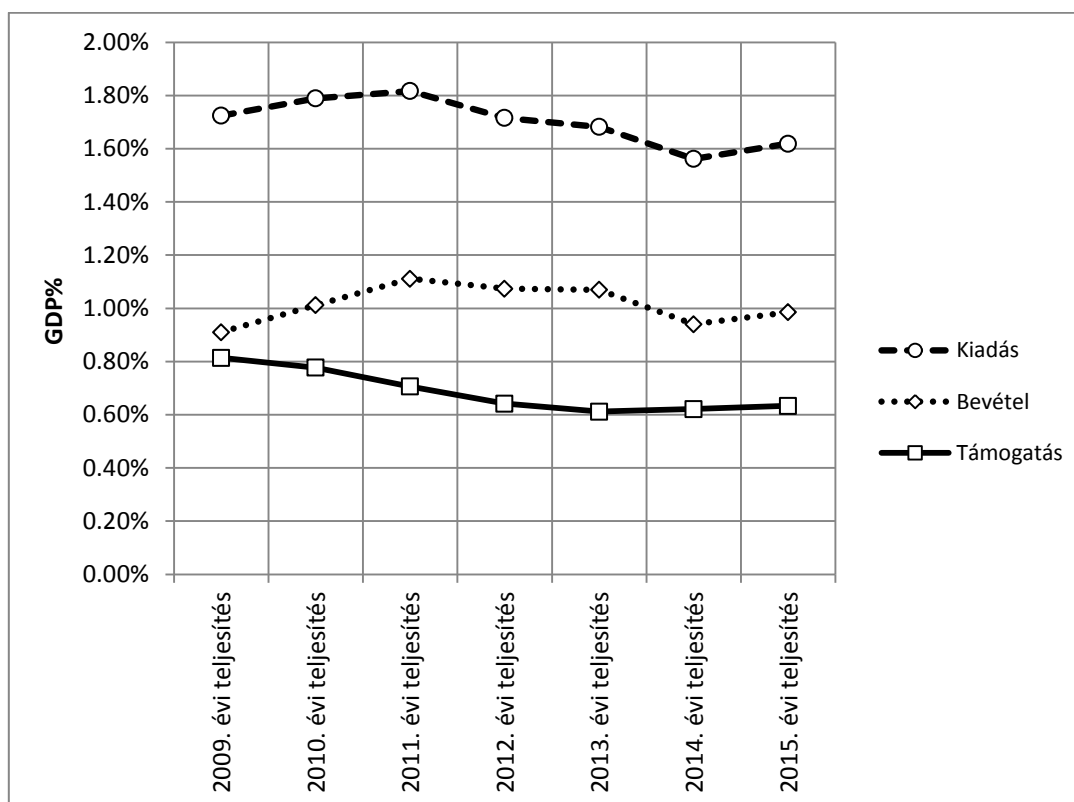

Forrás: saját számítás a zárszámadási törvények valamint a KSH inflációra vonatkozó adatai alapján

Megjegyzés: lásd előző ábra megjegyzését

Lényegesen kedvezőtlenebb képet kapunk, ha a 2.3. ábrán a GDP-hez viszonyítva elemezzük a hazai felsőoktatás anyagi ellátottságát. A felsőoktatási szféra összes kiadása a GDP arányában mintegy 0,2%-kal lett alacsonyabb 2011 óta. Az állami támogatás is hasonló csökkenést mutat 2009 és 2015 között. Bár 2015-ben egy nagyon szerény növekedés látszik, azonban a 2015. évi kiadás és állami támogatás is alatta marad a 2009-es, 2010-es éveknél.

2.3. ábra A hazai felsőoktatás összes bevételének, kiadásának és állami támogatásának alakulása a GDP-hez viszonyítva

Forrás: saját számítás a zárszámadási törvények valamint a KSH GDP-re vonatkozó adatai alapján

Nemzetközi összehasonlításban a GDP-hez viszonyított összes oktatási kiadást tekintve 2013-ban Magyarország az utolsó előtti volt az OECD országok között 3,8%-kal, és a felsőoktatási kiadásokat vizsgálva is az utolsó harmadban voltunk az 1,3%-kal⁵.

A felsőoktatás kondicionális helyzete a költségvetési törvények tükrében

A zárszámadási törvények alapján 2015-ig tudunk képet alkotni a felsőoktatás gazdasági helyzetéről (mivel a beszámolási törvények szabályszerűen egy-két éves késéssel készülnek el). A költségvetési törvények alapján azonban esetenként a jövőbeli kondíciók is megismerhetők (hiszen egy-egy év költségvetési terve már az előző év közepén elkészül). Viszont a költségvetési tervet végrehajtása során többször módosítják, ezért vagy a kezdeti terv-állapot, vagy a többször módosított végrehajtott változat alapján lehet összehasonlítani az egyes évek adatait. Mi itt a költségvetési tervek elfogadott tervváltozataival dolgozunk.

A fentiekhez hozzá kell tenni, hogy az összehasonlíthatóságot nehezíti, hogy 2017-re megváltoztatták a költségvetés interpretációját. A korábbi kiadás – bevétel – támogatás előirányzatok helyébe hazai

⁵ Adatok forrása Education at a Glance 2016 OECD Indicators, Paris, 2016. A 2.3 táblázatban bemutatott GDP-hez viszonyított 1,6% és az OECD által közölt 1,3% közötti különbség a módszertan különbözőségéből adódik. A 2.3. táblázatban a felsőoktatási intézmények ill. a szféra valamennyi kiadása szerepel, az OECD adatában pedig csak a felsőoktatási szakfeladat (kicsit leegyszerűsítve csak az oktatás és az ahhoz szűken kapcsolódó szolgáltatások) kiadásai.

működési költségvetési kiadás és bevétel, valamint hazai felhalmozási kiadás és bevétel, továbbá európai uniós felhalmozási költségvetési kiadás és bevétel bontás lépett⁶.

2.1. táblázat A felsőoktatás kondíciói a költségvetési tervek alapján

Milliárd Ft	2009. évi terv	2010. évi terv	2011. évi terv	2012. évi terv	2013. évi terv	2014. évi terv	2015. évi terv	2016. évi terv	2017. évi terv
Működési kiadás	400,9	408,3	438,6	426,1	412,9	431,5	444,9	449,3	494,8
Működési bevétel	193,3	203,5	225,4	232,9	252,0	285,4	282,7	282,7	291,8
Felhalmozási kiadás	23,8	31,2	40,6	37,9	40,0	42,1	34,3	34,3	78,9
Felhalmozási bevétel	17,2	24,8	34,6	37,1	33,1	0,0	0,0	0,0	33,9
Támogatás	214,2	211,3	219,1	194,0	167,8	188,2	196,5	200,9	247,9
Összesítés									
Kiadás	424,7	439,5	479,1	464,0	452,9	473,6	479,2	483,7	573,7
Bevétel	210,5	228,2	260,0	270,0	285,1	285,4	282,7	282,7	325,8
Támogatás	214,2	211,3	219,1	194,0	167,8	188,2	196,5	200,9	247,9
Arányok									
Összes felsőoktatási kiadás a GDP-hez viszonyítva	1,62%	1,62%	1,70%	1,62%	1,51%	1,47%	1,42%	1,37%	1,55%
Összes felsőoktatási támogatás a GDP-hez viszonyítva	0,82%	0,78%	0,78%	0,68%	0,56%	0,58%	0,58%	0,57%	0,67%
Összes felsőoktatási kiadás a központi költségvetés kiadási főösszegéhez viszonyítva	4,74%	3,25%	3,46%	2,87%	2,73%	2,76%	2,76%	2,85%	3,08%

Megjegyzés: mind a kiadások, mind a bevételek és támogatások tartalmazzák az Egyetemek, főiskolák cím, valamint a Nemzeti Közzolgálati Egyetem (illetve korábban Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, valamint a Rendőrtiszti Főiskola) cím, továbbá a legfontosabb fejezeti kezelésű előirányzatok adatait.

Az adatok tanúsága szerint 2017-re javul a felsőoktatás helyzete. 2017-ben az összes felsőoktatási kiadás 90 milliárd forinttal lesz magasabb, mint az előző évben, ezen belül a működési kiadás növekedése 45,5 milliárd forint. Ez lényegében éppen fedezni fogja a béremelés 2016-os és 2017-es forrásigényét.

A kiadás növekedésének fedezetét részben mintegy 50 milliárd állami támogatás növelés (tehát kicsit több, mint a béremelés fedezete) adja, a többit pedig bevétel növekedése.

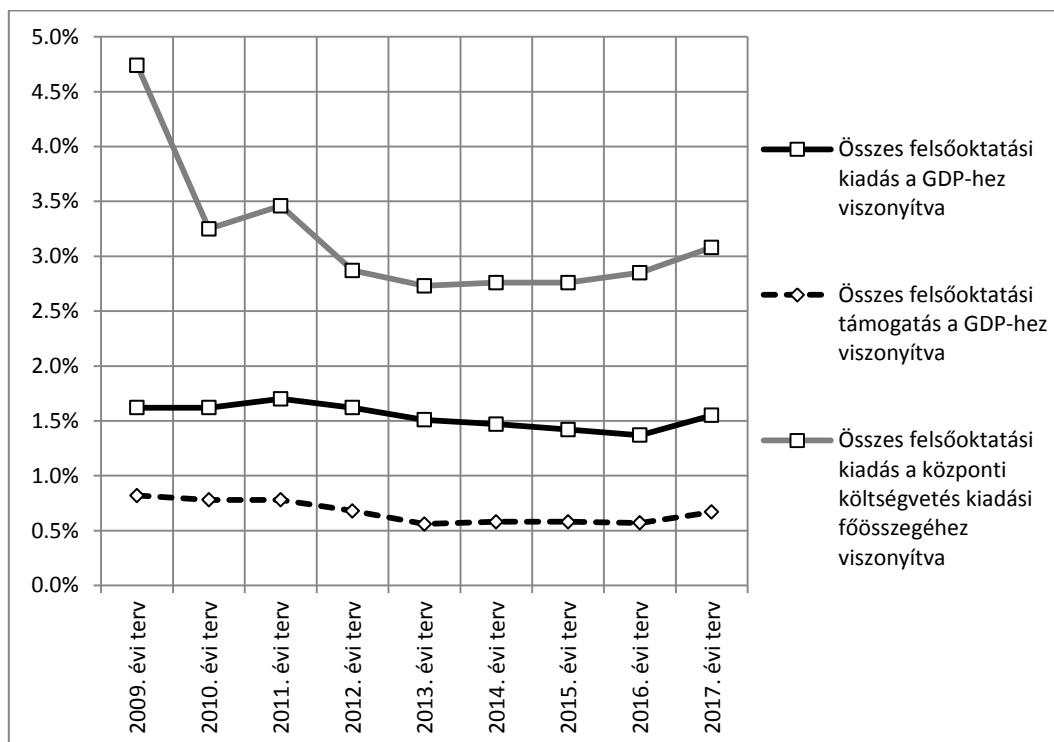
A béremelés nyomán a személyi juttatások és járulékaik az összes működési kiadás (a 2017. évi költségvetési tervben) 51,2%-ára rúgnak (és a működési támogatás – már ha egyáltalán azonosítható ilyen fogalom – 125%-ára). Ez 2016-ban 47,9% és 115%, 2015-ben 48,1 % és 117% volt. A személyi juttatások és járulékaik utoljára valamikor a 2009. évben voltak (tervszinten) alacsonyabbak, mint az

⁶ Az új interpretáció (azaz a működési és a felhalmozási költségvetés szétválasztásának) oka nyilvánvalóan az, hogy a kormányfő többször kijelentette, hogy nulla hiányt tartalmazó költségvetést szeretne. Később ez annyira enyhült, hogy 2016 elején több kormánytag arról nyilatkozott, hogy a nullszaldós költségvetés egy viszonylag rövid időn belül megvalósítható. De a realizálás rendkívül jelentős megszorításokkal járt volna, ezért a működési kiadásokra vonatkozó nullszaldót valósították csak meg. (Megjegyzendő, hogy mindezek ellenére a 2017. évi tervezett hiány mintegy harmadával nagyobb, mint a 2016-ban tervezett volt.)

állami támogatás (ami annak a régi – és úgy tűnik mára túlhaladottnak tekinthető – finanszírozási elvnek felelt meg, miszerint közalkalmazotti bért csak hosszú távon stabil forrásból, alapvetően állami támogatásból kell fizetni, vagy legalábbis forrását tervezni).

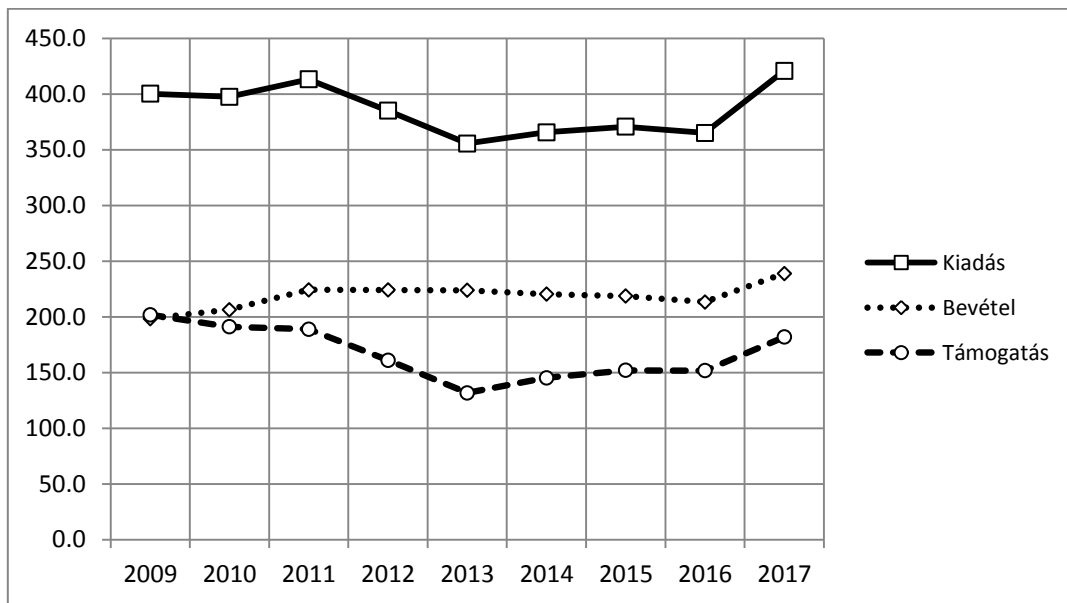
A felsőoktatás kiadásainak és támogatásának a GDP-hez viszonyított alakulása valamint a kiadásoknak a központi költségvetés kiadási főösszegéhez viszonyított alakulása a 2.4. ábrán azt mutatja, mintha a felsőoktatás kondíciói a korábbi mélypontról elmozdulnának.

2.4. ábra A felsőoktatás kiadásának és támogatásának relatív alakulása (%)

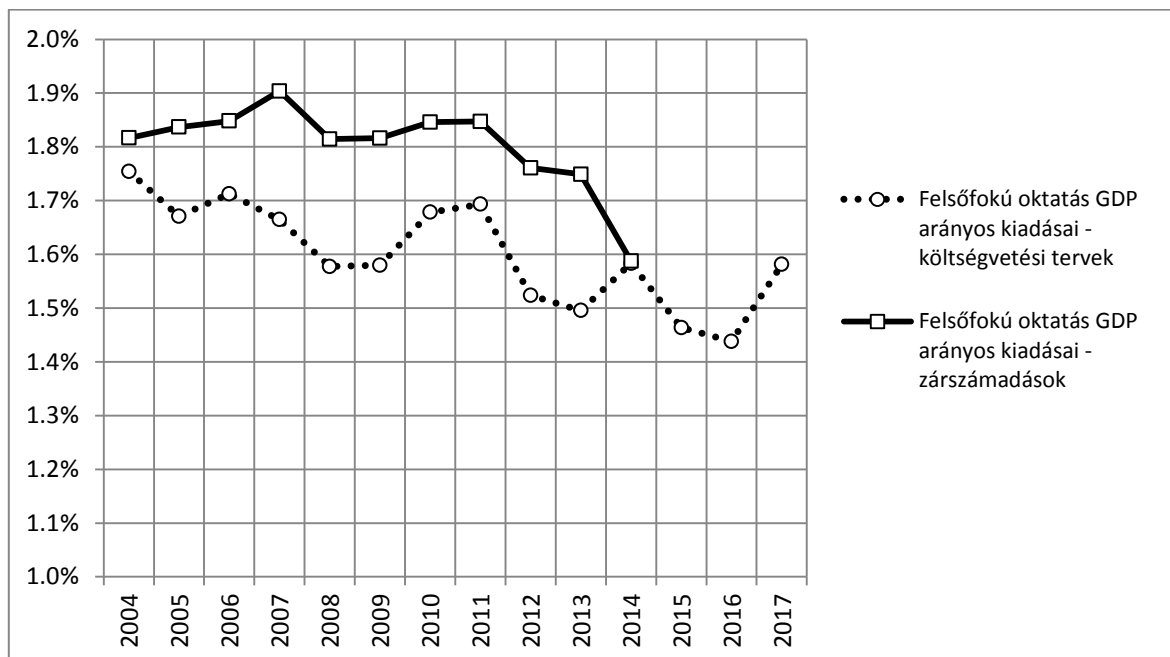
Ha viszont a 2.5. ábrán 2009-es áron vizsgáljuk a felsőoktatási szféra kiadásának, bevételeinek és támogatásának alakulását, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy a támogatások 2017-es szintje még nem érte el a 2011-esét, a kiadások viszont valamivel felette vannak, azaz a bevételek növelésével javult a helyzet, tehát a felsőoktatás mintegy saját hajánál fogva húzza magát ki a gödörből.

2.5. ábra A felsőoktatási szféra kiadásának, bevételének és támogatásának alakulása 2009-es áron, Milliárd Ft

Ha a felsőoktatás helyzetét hosszabb távon (2004-2017) vizsgáljuk, akkor a 2.6. ábrán azt látjuk, hogy a GDP-hez viszonyított kiadások tekintetében a 2014-2016. évek jelentették a mélypontot. A zárszámadási beszámolók alapján a 2014. évi kiadás volt az időszak legalacsonyabb kiadási szintje. A Költségvetési törvények alapján pedig a 2016. évi kiadás volt a legalacsonyabb a vizsgált időszakban, s a 2017. évi javulás sem éri el a 2009., 2010. évi szintet.

2.6. ábra A központi alrendszeren belül a felsőfokú oktatási alrendszer GDP arányos kiadásai a költségvetési törvények elfogadott változatai és a zárszámadások alapján (%)

Forrás: Államkincstár Funkcionális mérlegek http://www.allamkincstar.gov.hu/hu/koltsegvetesi-informaciok/funkcionalis_merlegek

Fontos megemlíteni a finanszírozási rendszer mechanizmusának átalakulását. A hazai felsőoktatás finanszírozásában az 1990-es évek legelejének bázisjellegű intézményfinanszírozását az 1990-es évek közepén normatív, majd 2000-es évek elején képlet szerinti finanszírozás váltotta fel. 2011-től ismét a bázisjellegű intézményfinanszírozás vált általánossá az állami felsőoktatási intézmények esetében, amit a 2013-as forráskivonás után részint a minőség ösztönzésére, részint az eladósodás kezelésére egy-egy alap (a „Kiválóság támogatás” és a „Felsőoktatási Struktúraátalakítási Alap”) egészít ki (az alapok elosztása központi, egyedi döntésekkel történik).

Végül érdemes egy gondolat erejéig kitérni a diákhitelek alakulására. A *Diákhitel1* konstrukció népszerűsége úgy tűnik, radikálisan csökken, az összes kedvezményezett száma ugyan elérte a 350 ezret, azonban az utóbbi években (2013 óta) az új hitelfelvevők száma 10 ezer alatt van, 2015-ben már 5 ezer alá esett. Így az évente kihelyezett hitelösszeg a 2005-2010 közötti évi 22 milliárd forintról 2015-re a felére csökkent.

A *Diákhitel2* esetében évente 5 ezer fővel növekszik a hitelfelvevők száma, így 2015-ben kicsit több mint 20 ezer volt. Az eddig kihelyezett hitelösszeg valamivel több mint 14 milliárd forint. Jelenleg nem látszik az a költségvetést ellehetetlenítő veszély, ami a diákhitel2 bevezetése során felmerült, aminek oka részint a hitelfelvevők alacsony száma, részint a viszonylag alacsony fajlagos hiteligény.

3 Az intézményszerkezet és intézményirányítás változásai

Az elmúlt két évben igen jelentős változások történtek a magyar felsőoktatás intézményszerkezetében és az intézmények állami irányításában: lezajlott egy nagyarányú átszervezés (intézmények szétválasztása és integrációja, karok áthelyezése), új intézményi típus (alkalmazott tudományok egyeteme) és képzésszervezési megoldások (közösségi főiskolák) alakultak ki, valamint intézményesülni kezdett a kancellári rendszer és a konzisztórium is. Az alábbiakban e témakörökre térünk ki részletesebben.

(Dez)integrációk és új intézményi típusok

A rendszerváltás utáni magyar felsőoktatás intézményszerkezetének első jelentős átalakítására 2000-ben került sor, amikor a kormányzat felülről vezérelt módon, jogszabályi döntéssel tett pontot az 1990-es évek alulról szerveződő, lassan érő együttműködési és intézményi integrációs próbálkozásainak végére. Ez kétségtelenül csökkentette a szovjet rendszerből örökölt, túlspecializált intézményekből álló felsőoktatási struktúra széttagoltságát, de jelentős feszültséget is generált az intézményeken belül. Noha jogilag az egyesülő intézmények között teljes integráció ment végbe, a gyakorlatban az intézmények jelentős része föderatív struktúrában működött, ami rontotta az intézmények irányíthatóságát, mert elmaradt a rektori vezetés hatásköreinek megerősítése.⁷

Az integrációs hullámot követően átmeneti nyugalmi időszak következett, ám 2011-től ismét folyamatosan a napirenden volt az intézményhálózat átszabása (pl. zónarendszer-tervezet), amelyre végül 2015-ben került sor.⁸

A *Fokozatváltás a felsőoktatásban* című kormányzati stratégia alapvetően két szempontot hangsúlyozott az átalakítás során: az egyik a profiltisztítás, amely az intézmények specializálódása mellett az intézménytípusok (missziók) világos megkülönböztetését is magában foglalta, míg a másik az „az értelmetlen és gazdaságtalan lokális versengés” felváltása az „együttműködés és feladatmegosztás, a regionális erőforrások egyesítése a nemzetközi versenyben való helytállás érdekében” (42.o.)

A 2015-ben és 2016-ban megvalósult átalakítások egy része illeszkedik a profiltisztítás igényéhez. Létrejötték tisztább profilú intézmények (Testnevelési Egyetem – TE, Állatorvostudományi Egyetem – ÁOE), és egyes esetekben a karok intézmények közötti áthelyezése is egybeesik ezzel a törekvéssel. Például az agrár profilú Szent István Egyetem (SZIE) a Corvinus agrár karait vette át (és ezzel egy viszonylag homogén Corvinus egyetem jött létre), míg a pedagógusképzésben erős ELTE a Nyugat-Magyarországi Egyetem (NYME) szombathelyi pedagógiai karait „szerezte” meg 2017. februárjától (bár ezzel az ELTE műszaki és sporttudományi képzésekre is „szert tesz”, profilja tehát bővül).

Mindezek ellenére számos integráció az explicit célokkal ellentétesen alakult: a létrejött intézmények portfóliója több esetben a kiinduló állapotnál komplexebb, szélesebb lett (ELTE, Eszterházy Károly Egyetem – EKE, Széchenyi István Egyetem – SZE). Szintén növelte a komplexitást az is, hogy egyes kormányzati intézmények, háttérintézmények (pl. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Márton Áron Szakkollégium) felsőoktatási szervezetekben kaptak helyet (EKE, ELTE). Az sem mellékes szempont, hogy a specializált intézmények (ÁOTE, TE) létrehozása – ezen intézmények 2000 előtti állapotának visszaállítása – növeli az intézményszerkezet töredezettségét (v.ö. mérethatékonyság kívánalma).

⁷ Véleményünk szerint ez jelentős szerepet játszott azoknak a jelenségeknek a kialakulásában (szabálytalan működés, adósságok), amelyekre hivatkozva a kancellári rendszer bevezetésére sor került.

⁸ Az 1990 és 2014 közötti integrációs politika áttekintését részletesen lásd: Kováts Gergely (2016): Intézményi egyesülések és szétválások: nemzetközi tapasztalatok, hazai gyakorlat. In: Derényi András – Temesi József (szerk): A magyar felsőoktatás 1988 és 2014 között. OFI, Budapest. 101-152. o. Elérhető: http://ofi.hu/sites/default/files/attachments/a_magyar_felsooktatás_beliv_net.pdf

A profiltisztítás másik részét egy új intézménytípus, az alkalmazott tudományok egyetemének bevezetése szolgálja. A *Fokozatváltás a felsőoktatásban* szerint az egyetemek küldetésének középpontjában a tudományos kutatás, az új tudás teremtése áll, míg az alkalmazott tudományok egyetemében a hangsúly a tudás hasznosításán van. Ez utóbbi tartalma és a régi főiskolától való különbözősége egyelőre még nem látható a gyakorlatban (nemzetközi minták, például Finnországban, rendelkezésre állnak). Bár a kormányzati stratégia hangsúlyozza, hogy az alkalmazott tudományok egyeteme „nem kisebb vagy gyengébb egyetem”, a törvényben szereplő minősítési paraméterek mégis ezt sugallják, hiszen az intézményeket azonos szempontok szerint minősítik, és az alkalmazott tudományok egyetemének jelenleg minden szempontban kevesebbet kell felmutatnia, mint egy egyetemnek.

A felsőoktatási stratégia másik célja a regionális együttműködések erősítését és felesleges(nek gondolt) lokális versenyek csökkentését célozza. A regionalitás visszaemlése a felsőoktatás-politika szempontrendszerébe véleményünk szerint fontos törekvés, mert ez a szempont kevésbé tudott érvényesülni a rendszerváltást követően. Ennek oka, hogy 1990 után, a települési önkormányzatiság megerősödésével, a megyék szerepe fokozatosan eljelentéktelenedett, ami a regionalitási szempontok súlyát is gyengítette (e szempont megerősödése tehát a települések érdekérvényesítési erejének gyengüléseként is értelmezhető).

A káros verseny felszámolása és a regionális együttműködés erősítése részben az intézményi képzési profilok tisztításával, részben az intézményi integrációkkal valósult meg. Ez utóbbiak eredményeképpen viszont olyan földrajzilag kiterjedt intézmények jöttek létre (Eszterházy Károly Egyetem, Pallas Athéné Egyetem – PAE, Széchenyi István Egyetem), amelyek képesek ugyan intézményen belül kezelni bizonyos regionális szempontokat, ugyanakkor irányíthatóságuk – a múltbéli tapasztalatok alapján és az integrációból adódó belső feszültségek miatt – legalábbis kétséges.⁹ Egyes átalakítások viszont javították az intézmények földrajzi koncentráltságát (pl. a NYME koncentráltabb lett).

A regionális igények kielégítése szempontjából a kormányzat fontos szerepet szán az újonnan létrehozandó közösségi felsőoktatási képzési központoknak (röviden: közösségi főiskoláknak) is. Ezek célja a felsőoktatáshoz való hozzáférés növelése azokon a helyeken, amelyek kívül esnek a felsőoktatási intézmények vonzáskörzetén. A közösségi főiskolák létrehozása – csakúgy mint a specializált intézmények (ÁOTE, TE) létrehozása – növeli az intézményszerkezet töredezettségét és csökkenti a mérethatékonyságot annak ellenére, hogy az átalakításoknak ezek is fontos céljai voltak. Az átalakítást követően a képzési helyek száma nem csökkent, képzési hely nem szűnt meg, sőt, a közösségi főiskolák megjelenésével újabb városokban indultak/bővültek a felsőoktatási képzések (Kisvárdra, Kőszeg, Salgótarján, Sümeg, Hatvan, Siófok).¹⁰

Hogyan értékelhető az intézményi szerkezetváltozás folyamata? Az intézményhálózat átalakítása sok szempontból idézi a 2000-es évek integrációs folyamatait. Például az átalakítás felülről vezérelt folyamat volt, amelyben kevés szerep jutott az integrációk alternatíváinak. A kitűzött célok elérésének nem kizárólag az intézményhálózat radikális, felülről vezérelt átszabása az egyetlen útja. Rendelkezésre

⁹ A szombathelyi képzések integrálásával ide sorolható az ELTE is.

¹⁰ A jelenlegi szabályozás szerint a közösségi főiskolák olyan nonprofit szervezetek, amelyek fenntartásában az önkormányzat, a helyi vállalkozások és/vagy az egyházak vehetnek részt. Míg a képzéshez szükséges infrastruktúrát a közösségi főiskola biztosítja, addig a képzést és az azzal összefüggő tevékenységeket (adminisztráció, hallgatói szolgáltatások) a képzési központtal együttműködő felsőoktatási intézmény szolgáltatja. E konstrukciónak számos problémája van: pl. a képzés, tanulási élmény szempontjából kritikus hallgatói szolgáltatások nem biztosíthatóak, több kulcsterületnek hatásköri, kormányzati vagy kompetenciahiányból fakadóan nincs valódi gazdája stb. (Részletesen lásd Keczer Gabriella tanulmányát <https://www.u-szeged.hu/download.php?docID=52292>)

állnak alternatív eszközök (pl. intézményi társulások), és az intézményhálózat racionalizálása is elérhető más módon (pl. ösztönzési eszközökkel).¹¹

A profiltisztítási és racionalizálási célkitűzésből adódóan sokszor azonos képzési területen működő intézmények összevonására került sor. A nemzetközi tapasztalatok szerint az ilyen típusú integrációk esetén a legnagyobbak a konfliktusok és a legmagasabb a kudarc kockázata. Ezt tükrözi, hogy a fenntartói akarat több esetben olyan szervezetek létrejöttét eredményezte, amelyet vagy a beolvasztott fél ellenzett hevesen (pl. BCE budai karainak SZIE-be olvadása), vagy az érintett felek sem tartották igazán kívánatosnak (PAE, EKE). Az integrációk egy része kapcsán él az a feltételezés is, hogy a nehéz helyzetű vidéki főiskolák (Szolnoki Főiskola, Károly Róbert Főiskola) problémájának megoldását a kormányzat az integrációval igyekszik a befogadó intézményekre tolni.¹²

Nem véletlen, hogy az átszervezések nagyon gyorsan, rövid tervezéssel és előkészítéssel zajlottak le (lerövidül az ellenállás lehetősége, a kérdés napirenden tartása stb.). Ugyanakkor általános tapasztalat, hogy egy-egy integráció konszolidációja öt-tíz éves folyamat, mert az integráció nem pusztán a jogszabályok megváltoztatását és rövid távú, operatív kérdések (pl. hallgatók, oktatók árvétele, IT rendszerek összehangolása) rendezését igényli, hanem jelentős szervezettervezési és szervezetfejlesztési feladatokat is generál.

Az új szervezeti működés konszolidálódása támogatható az integráció sikerességéhez kapcsolódó ösztönzőkkel, érdekeltségi rendszerrel, az intézményeknek juttatott többlet erőforrásokkal, illetve az integrációhoz kapcsolt világos célokkal, elvárásokkal. A megvalósult integrációkkal kapcsolatban viszont ezek inkább hiányoznak: nincsenek (vagy nem ismertek) az integráción túli hatékonysági, minőségi elvárások, az ösztönzési rendszer és az intézmények nem vagy alig kaptak többlet erőforrást az integráció megvalósítására.

A kancellári rendszer tapasztalatai

2014-től kezdődően jelentősen átalakult a felsőoktatási intézmények kormányzása is. A 2014 júniusában elfogadott jogszabályok alapján 2014 őszén és 2015 januárjában sor került a kancellárok kinevezésére, majd 2016 elején a felügyeleti szerepet ellátó konzisztóriumok felállítására. A kancellárok és a konzisztóriumok jogszabályokban rögzített feladatait és szerepét, továbbá a velük kapcsolatban felmerült dilemmákat több korábbi tanulmányban is elemeztük már.¹³

Azóta azonban nagy erővel folytatódott a kancellári rendszer intézményesülése, és megkezdődött az üzemszerű működés mind az intézményeken belül, mind pedig a minisztériummal. Ennek részeként például átalakították az intézmények szabályzatait, létrehozták a jogszabályoknak megfelelő intézményi struktúrákat. Az új struktúrában levezényelték a 2015-ös, majd a 2016-ös költségvetés-készítést, az intézményfejlesztési tervek elkészítését, továbbá több intézményben kiválások és egyesülések előkészítését és lefolytatását.

Az intézményesülést a minisztérium számos módon igyekezett elősegíteni. Rendszeresek a kancellári találkozók, amelyen lehetővé válik a jó gyakorlatok megosztása. A kancellároknak havonta kell 5-8 oldalas beszámolót készíteniük a minisztérium számára, amely a főbb gazdálkodási eseményeket, a

¹¹ Kontrasztként talán az 1990-es években Magyarországon sokat hivatkozott holland vagy ausztrál integrációs folyamatot érdemes említeni, ahol nem írták elő, hogy ki kivel integrálódjon, csak azt határozták meg, hogy milyen méret fölött milyen támogatásra jogosult egy intézmény, és a cél elérését már az intézményre bízták. Így lehetőség volt az integrációtól eltérő megoldásokat is választani.

¹² Ugyanakkor a bajai Eötvös József Főiskolának sikerült megőriznie önállóságát, de azáltal, hogy 2017-ben a vízügyi intézeteit a Nemzeti Közszerződés Egyetemhez csatolják, jövője szinte reménytelennek tűnik

¹³ Lásd: Kovács Gergely (szerk) (2016): A kancellári rendszer bevezetése a magyar felsőoktatásban. Tapasztalatok és várakozások. BCE-NFKK, Budapest. http://nfkk.uni-corvinus.hu/fileadmin/user_upload/hu/kutatokozpontok/NFKK/publikaciok/TJ_Kancellar_final.pdf, továbbá Berács József et al (2015): Stratégiai helyzetértékelés 2014. BCE-NFKK, Budapest. <http://nfkk.uni-corvinus.hu/index.php?id=56768>

pénzügyi helyzet alakulását, a projektek és kiemelt fejlesztések előrehaladását, a lehetséges jövőbeli kockázatokat, valamint a következő időszakok legfontosabb feladatainak bemutatását tartalmazza. Bevezették a kancellárok rendszeres éves értékelését és rendszeres minisztériumi kapcsolattartókat jelöltek ki.

Az EMMI alapvetően sikeresnek tekinti a kancellári rendszert: például Palkovics László 2015 őszén arról beszélt a kancellári rendszer értékelése kapcsán, hogy „míg 2013-ban és 2014-ben az időarányos, ki nem fizetett adósságállomány meghaladta a 20 milliárd forintot augusztus végén, idén [2015 végén] ez 9 milliárd”.¹⁴ Egy másik interjúból a Világgazdaság pedig azt emeli ki, hogy „már látszik, hogy a kancellároknak köszönhetően a büdsek sokkal következetesebben tervezettek, s mára a rektorok és a kancellárok szinte mindenhol problémamentesen és hatékonyan működnek együtt”.¹⁵ A *Fokozatváltás a felsőoktatásban* új változatában (2016) pedig az szerepel, hogy „a kancellár funkciójának köszönhetően az intézmények működése, folyamatai transzparenssé váltak a fenntartó felé, a kancellárok irányítási és motivációs rendszerének köszönhetően pedig nagyfokú hatékonyság növekedés tapasztalható nemcsak a gazdálkodás területén. Összességében megállapítható, hogy a kancellárok belépése változtatott a rossz működési modelleken és fejlődési pályára állította a legnehezebb helyzetben lévő intézményeket, a kedvezőbb helyzetben lévő intézmények esetén pedig tovább erősítették a jó működést.” (18.o.)

Kevesebbet tudunk egyelőre az intézményen belüli véleményekről, tapasztalatokról. Az államtitkár szavait látszik alátámasztani, hogy a kancellári rendszer bevezetése után csak igen kevés sajtóhír jelent meg a kancellárok működésével kapcsolatban. Az intézményi tapasztalatokról Bódis József, a Magyar Rektori Konferencia elnöke 2016-ban úgy fogalmazott, hogy „a rendszer bevezetése sikeres volt, mert nem bukott bele a felsőoktatás, ugyanakkor ha a finomhangolást nem végezzük el, a kancelláriarendszer az egész felsőoktatás számára hátrányos lesz”.¹⁶ Szerinte feszültségekre ad okot egyes intézményekben a kancellárok helyismeretének és együttműködésének hiánya, a saját emberek kinevezése, az önálló hatalmi centrumok öncélú kialakítása.

2015 áprilisában az NFKK felmérést készítetett a kancellárok és a kancellári rendszer megítéléséről az intézmények rektorai, rektorhelyettesei, dékánjai és dékánhelyettesei körében. A felmérésben, amely néhány hónappal az első kancellárok kinevezése után készült, még vegyesen tükröződtek a tapasztalatok és az elvárások. Az anonim kérdőíves felmérést 2016-ban azonos körben megismételtük.¹⁷

A felmérés eredményeinek egy része a 3.1. táblázatban foglalható össze. A táblázat azt mutatja be, hogy az egyes intézményekben dolgozó kitöltők mennyire elégedettek a kancellár és a rektor tevékenységével, a kancellári rendszerrel, illetve mennyire látják harmonikusnak a kancellár és a rektor kapcsolatát. A kancellárra és a kancellári rendszerre vonatkozó adatokat viszonyításképpen a 2015-ös felmérés alapján is megadtuk.

¹⁴ http://eduline.hu/felsooktatás/2015/9/25/Jo_hogy_bevezettek_a_kancellari_rendszert_c_6AA12B Annyit mindenképpen érdemes ehhez hozzátenni, hogy az intézmények állami finanszírozástól való függése erős, ezért a javuló adóssághelyzet nem csak a hatékonyabb gazdálkodásból, hanem például a növekvő állami finanszírozásból vagy a növekvő pályázati (EU-s) támogatásokból is fakadhat.

¹⁵ <http://www.vg.hu/kozelet/palkovics-az-egyetemi-kancellari-rendszer-sikeres-451770>

¹⁶ http://eduline.hu/felsooktatás/2016/1/6/Ilyen_alapon_barmire_kitehetjuk_hogy_egyete_3TN9UZ

¹⁷ A válaszadók száma 135 fő volt (visszaérkezési arány 25,7%), akik közül 50 fő nem adta meg az intézményi hovatartozását. A többi kitöltő 20 intézményből került ki, a nevesített intézményekben a kitöltési arány intézményenként 20% körül mozgott, és egyetlen intézményben sem haladta meg az 50%-ot.

3.1. táblázat Néhány elégedettségi mutató intézményenként

Intézmény kódja	2016 (N = 134)					2015 (N = 135)		
	Kitöltési arány**	A kancellárral elégedett vagy inkább elégedett válaszadók aránya	A rektorral elégedett vagy inkább elégedett válaszadók aránya	Inkább vagy teljesen harmonikus együttműködés van a rektor és a kancellár között	A kancellári rendszerrel egyetértők aránya	Kitöltési arány**	A kancellárral elégedett vagy inkább elégedett válaszadók aránya	A kancellári rendszerrel egyetértők aránya
E*	15-25%	100%	100%	83%	25%	5-15%	100%	0%
F*	15-25%	25%	25%	50%	0%	15-25%	60%	40%
G	25-35%	0%	57%	0%	0%	25-35%	50%	75%
C	15-25%	57%	71%	43%	29%	5-15%	80%	20%
K	15-25%	0%	83%	0%	0%	5% alatt	100%	100%
T	15-25%	40%	75%	20%	0%	-	-	-
P	15-25%	20%	100%	20%	20%	5-15%	50%	50%
B*	35-45%	80%	80%	80%	20%	25-35%	71%	57%
A	5-15%	80%	40%	100%	20%	15-25%	78%	22%
L	25-35%	25%	75%	100%	0%	5-15%	50%	0%
H	5-15%	0%	75%	0%	0%	5-15%	20%	20%
Q	15-25%	100%	100%	100%	0%	-	-	-
D*	5-15%	67%	67%	100%	33%	25-35%	67%	50%
S*	45%-nál több	0%	50%	0%	0%	-	-	-
O*	5-15%	0%	0%	0%	0%	5-15%	100%	100%
N*	5-15%	50%	50%	50%	0%	5-15%	0%	50%
U	45%-nál több	0%	-	0%	0%	-	-	-
R	5-15%	0%	100%	0%	0%	-	-	-
J	25-35%	100%	100%	100%	100%	45%-nál több	0%	0%
I	5% alatt	0%	100%	100%	100%	5-15%	0%	0%
M	-	-	-	-	-	15-25%	0%	0%
Nem adott meg intézményt		52%	74%	48%	16%	72	31%	22%
Minden kitöltő összesen	26%	47%	69%	49%	14%	115	43%	29%

Megjegyzés: a vastag vonal fölötti intézményekben a kitöltők száma legalább 5 fő (a 2016-os felmérésben)

* A csillaggal jelölt intézményekben a kancellár „belső”

** A kitöltési arányt csak hozzávetőlegesen jelöltük meg az intézmények anonimitásának védelmében.

A táblázat alapján néhány tanulságra érdemes felhívni a figyelmet.

1. A kancellárokkal elégedettek aránya az összes kitöltő körében 2015-ről 2016-ra 4 százalékponttal, 43%-ról 47%-ra növekedett. A kancellári rendszerrel egyetértők aránya megfeleződött, és 29%-ról 14%-ra esett. A kancellári rendszerrel való egyetértést négy tényező elfogadottságának vagy elutasítottságának összesítésével vizsgáltuk: az intézménynek nincsen beleszólása a kancellár kiválasztásába, a rektornak nincsen munkáltatói jogosítványa a kancellár vonatkozásában, az adminisztratív egységek kötelezően a kancellár irányítása alá kerülnek, a nem oktatók felett kötelezően a kancellár a munkáltató. A válaszokból kiderül, hogy ezek közül különösen az első és a negyedik kérdés volt elutasított: a válaszadók 88%-a, illetve 77%-a inkább vagy egyáltalán nem értett egyet ezekkel, de a többi kérdésben is bőven 50% volt az egyet nem értők aránya.

Mindez összességében azt jelzi, hogy bár a kancellárok összességében többé-kevésbé elfogadottak az intézményekben, ám a kancellári rendszer elemeit tekintve szinte egyhangú elutasítás érvényesül, és az elutasító álláspont még azok körében is többségben van, akik egyébként magát a kancellárt támogatják. Mindezt jól tükrözi a 3.2. táblázat is, amely a kitöltőknek a kancellár konkrét személyéhez, illetve a kancellári rendszerhez való viszonyát tükrözi.

3.2. táblázat: A válaszadók megoszlása a kancellárral és a kancellári rendszerrel való elégedettség alapján 2016-ban (N=133)

		A kancellár tevékenységével való elégedettség			Összesen
		elégedett / támogatja	bizonytalan	nem elégedett / ellenzi	
Kancellári rendszer támogatottsága	támogatja	12,8%	0,0%	1,5%	14,3%
	bizonytalan	6,8%	0,0%	3,0%	9,8%
	ellenzi	27,8%	0,8%	47,4%	75,9%
	Összesen	47,4%	0,8%	51,9%	100,0%

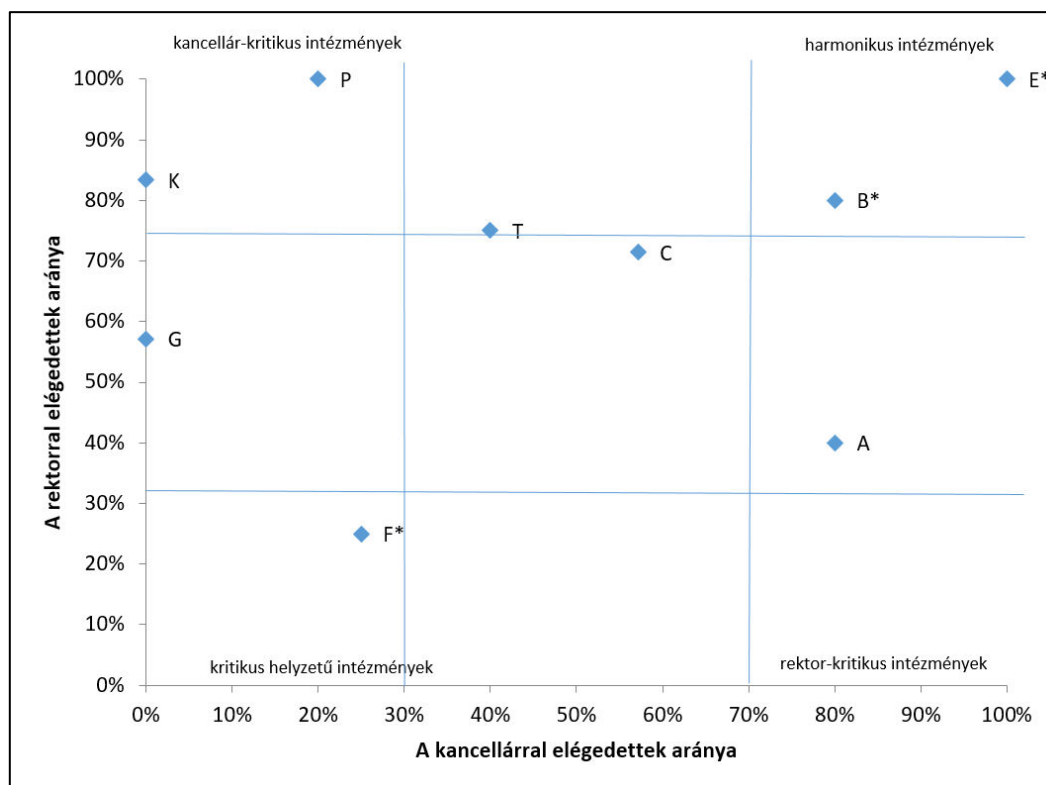
A táblázatból jól látható, hogy a kancellár személyével elégedettek körülbelül 60%-a ellenzi magát a kancellári rendszert, azaz jelentős számban vannak „kancellárpárti rendszerkritikusok” a magyar felsőoktatásban.

2. A 3.1. táblázatból az is látható, hogy a rektorral inkább vagy teljesen elégedettek aránya 69%, továbbá hogy az összes válaszadó körülbelül fele látja a rektor és a kancellár kapcsolatát inkább vagy teljesen harmonikusnak. A mélyebb adatok vizsgálata azt mutatja, hogy ahol a két vezető közötti kapcsolat rossz, ott a válaszadóknak csak 15%-a elégedetlen a rektorral, míg a kancellárral 85%. Ahol viszont jó a kapcsolat, ott a válaszadók 77%-a elégedett a rektorral, és 78%-a a kancellárral. Azaz a kitöltők a rossz kapcsolatot elsősorban a kancellár rovására írják.

3. Ha a 2016-ban legalább öt kitöltővel rendelkező kilenc intézményt tekintjük a 3.1. táblázat adatai alapján, akkor megállapíthatjuk, hogy közülük csak négy intézményben magasabb 50%-nál a kancellárok tevékenységével elégedettek aránya, és két olyan intézmény is van, ahol nincs egyetlen elégedett kitöltő sem.

Ha elfogadjuk azt a feltételezést, hogy a kitöltők válasza jól tükrözik az akadémiai vezetők intézményi szintű álláspontját, akkor a rendelkezésre álló adatok alapján megpróbálhatjuk jellemezni az intézményeket. Ezt tartalmazza a 3.1. ábra.

3.1. ábra Intézményi belső viszonyok

Megjegyzés: Az ábrán a 2016-ban legalább 5 kitöltővel rendelkező intézmények szerepelnek.

Az ábrán három súlypont jelenik meg: a harmonikusan működő intézményekben (B*, E*) a rektor és a kancellár elfogadottsága is magas, és ezekben a két vezető között jó együttműködés van. A kritikus helyzetű intézmények esetében épp fordított a helyzet: egyik vezetőt sem támogatják a kitöltők, és ráadásul a közöttük lévő kapcsolatot is feszültnek látják (F*). A kancellárkritikus intézményekben (K, P) a kitöltők támogatják a rektort és kritikusak a kancellárral, és az esetek döntő hányadában a vezetők közötti kapcsolatot is kritikusnak látják. Elvben elképzelhető lenne egy negyedik súlypont is, a rektorkritikus intézményeké, ahol a rektorral szemben a kancellárnak van nagyobb támogatottsága (például a kari vezetők a rektori vezetéssel szemben működnek együtt a kancellárral). Ehhez legközelebb az „A” jelű intézmény található, a kari vezetők a rektori vezetéssel szemben működnek együtt a kancellárral.

Természetesen számos intézmény valamilyen köztes helyzetben van, de az összkép megerősíti azt, hogy jelentős számban vannak olyan intézmények, ahol a kancellári tevékenységgel szemben elégedetlenek.

A 3.1. ábra alapján egy másik feltételezés is megfogalmazható: a harmonikus intézmények negyedben csak olyan intézmények találhatóak, amelyek kancellárja „belső”, ami azt sugallja, hogy a kancellár ismertsége, elfogadottsága, helyismerete nagyban hozzájárul a jó rektor-kancellár viszonyhoz. Azt is láthatjuk azonban, hogy ez nem feltétlenül elég, hiszen található olyan intézmény az ábrán, amely megfelel ennek a feltételnek, a kancellár értékelése mégsem kedvező (F*). Az összes válaszadót tekintve is megállapítható, hogy a belső kancellárral kapcsolatban sokkal nagyobb az elégedettség: a kancellárral inkább vagy teljesen elégedettek felénél belső a kancellár, míg a kancellárral elégedetlenek esetében ez az arány csak 26%.

A kancellári rendszer intézményi szintű tapasztalataiba a kérdőív szöveges válaszai alapján kaphatunk mélyebb betekintést. A pozitívumok között fogalmazódtak meg a következők:

- Világosabb fenntartói orientáció, fenntartói szerepvállalás: „a tulajdonosi szemlélet megerősödése a Fenntartó részéről”.
- Feszesebb működés: „Fegyelmezettebb, átláthatóbb gazdálkodás, jobb költségvetési tervezhetőség, hiány felszámolása”.
- Érdekképviselési tevékenység: „Erőteljesebb érdekérvényesítés a kormányzatnál”; „Javuló fenntartói-intézményi kapcsolat”.
- Pozitív személyes tapasztalatok: „Gyors szervezeti tanulás, szervezeti azonosulás hamar megtörtént, erős piaci orientáltság, piaci szemlélet érvényesítése”; „együttműködési készség, türelem”; „Korábbanál strukturáltabb gondolkodás”.
- Belső viszonyok helyrebillentése: „Karok közötti helyzeti előnyök tompítása”.
- Pozitív szervezeti kezdeményezések: „Csendes működés, elmozdulás a szolgáltatói szemlélet felé.”; „Pályázati tevékenység elősegítése”.

A problémák között a következők említése volt a legjellemzőbb:

- Nehézkes működés, növekvő bürokratikuság, növekvő központosítás és ezzel együtt a kancellária súlyának, finanszírozási igényének növekedése: „„A kancellária egy hatalmas túlffinanszírozott vízfejjé vált, óriási elvonásokat valósított meg, ellehetetlenítette az akadémiai szférát. A kancellár más érdekeket követve az [intézmény] létét veszélyezteteti, más intézményt erősít tevékenységével. Működése nem transzparens.”; „Az egyszerűsödés-átláthatóság helyett minden még bonyolultabb, körülményesebb”.
- Feladat- és hatáskörmegosztási dilemmák, a kettős vezetésből adódó bizonytalanság: „„A kettős vezetésnek nincsenek magyar hagyományai. Tovább polarizálja a vezetést. Bonyolítja az amúgy is nehézkes adminisztrációt. Elkeni a felelősséget.”; „A rendszerrel a döntéshozatal átláthatatlanabb, bizonytalanabb lett”.
- Visszaélések, a kancellár kontrolljának hiánya: „Egyáltalán nem partner. Visszaél a hatalmával. Kicsinyes visszavágásai a vélt sérelmeire az intézménynek ártanak. ... Nem igazán kontrollálja senki, mert a rendszerhez való hozzányúlást politikai meghátrálásnak érzi a kormányzati oldal. Teljes mértékben elrontja az intézmény hangulatát.”; „Szakértelem helyett kancellári emberek egyes vezetői posztokon.”; „Önmagát előtérbe állító, sértődékeny, erőszakos, az akadémiai és kutatási tervet akadályozó, túlbujánczó Kancelláriát létrehozó személy került az egyetem vezetésébe”.
- Kompetenciahiányok: „Helyismeret hiánya; felsőoktatás, mint iparág jellegzetességeinek nem ismerete”.
- Az akadémiai és adminisztratív szféra közötti feszültség növekedése, illetve az akadémiai szempontok háttérbe szorulása: „Bérfeszültség a kancellári és az akadémiai szféra között”; „Az akadémia súlytalan lett, másodlagos hogy vannak hallgatók és oktatók. Minden az adminisztrációnak és a központnak, központosításnak van alárendelve.”; „az akadémiai szférát hibáztatja és nem tartja életképesnek (pedig pl. a képzésekkel igen is piaci versenyben vagyunk). Elefántcsont toronyként ("szórakozott professzorok") kezeli az akadémiai szférát, amely önmagában életképtelen.”; „Átláthatóság csökkenése, oktatók - nem oktatók közötti (bér)feszültség növekedése, erőforráskivonás az oktatási, kutatási területről. Egyszerre van jelen a hiány (oktatás, kutatás) és pazarlás (kancellária)”.

- Túlzott fenntartói befolyás, fiskális szempontok túlzott érvényesülése: „A kancellári rendszer nem az Egyetem, hanem a fenntartó érdekeit képviseli.”; „A legnagyobb gond, hogy a hosszú távú beruházások ellehetetlenednek, a kancellária csak a rövidtávú megtakarításban érdekelt. Minden leállt.” „Sok esetben csak pénzügyi megfontolások döntenek, akadémiai szempontok nem érvényesülnek,”; „A fenntartói igényeknek való nagyon erős megfelelési szándék néha háttérbe tolja az intézményi sajátosságokhoz igazodó alternatív megoldásokat”.

Ezek alapján is látható, hogy a kancellárral kapcsolatos intézményi szempontból pozitív szerepértelmezések közé tartozik a partnerség, vállalkozó szemlélet, támogató hozzáállás, érdekek képviselése, gyors szervezeti azonosulás. A negatív szerepértelmezések között a fenntartó túlzott kiszolgálása, a "hatósági" jelleg felerősödése, az öncélú bürokrata működés jelenik meg. A kancellárok tehát továbbra is kettős szorításban vannak: egyszerre kellene tudniuk megfelelni a fenntartói és az intézményi elvárásoknak, és az egyensúlyozás sikeressége (vagy kudarca) jelentős mértékben meghatározza az intézmény működését, lehetőségeit és az intézményen belüli viszonyokat.

Összefoglalóan megállapítható, hogy a 2016-os felmérés eredményei nem különböznek markánsan sem a 2015-ös felmérés eredményeitől, sem pedig az NFKK 2014-es stratégiai helyzetértékelésében megfogalmazott kimenetektől. Az intézményi oldalt a kancellári rendszert elutasítása vagy annak kibekkelésére való törekvés, illetve – néhány kivételtől eltekintve – a kancellárok iránti mérsékelt lelkesedés jellemzi. Továbbra is érvényesnek véljük azt a megállapítást, hogy a kancellári rendszer által intézményesített kettős vezetés a fenntartói irányítás, a professzionalizálódó adminisztratív vezetés és a kedvezőtlen status quo-k megbontása révén ugyan magában hordozza az előrelépés lehetőségét, ugyanakkor erős hajlamokat is teremt a konfliktusokra anélkül, hogy az azok megoldásához szükséges bizalom kialakulását elősegítené.

A konzisztóriumok bevezetése

2016-ban sor került a fenntartói felügyeleti szerepet ellátó konzisztóriumok létrehozására is. A konzisztóriumnak a kancellár és a rektor mellett három tagja van, akiket a fenntartó nevez ki. A külsős tagokra az intézmény, a hallgatói önkormányzat és az intézmény érintettjei is tehetnek javaslatot. Az elérhető összesítések szerint¹⁸ összesen 192 jelölés érkezett (ezek között voltak olyanok, akiket több intézménybe is jelöltek). A 2016 februárjában kinevezett 86 tag (egy hely betöltetlen maradt) 76%-a intézményi jelölt volt, 45%-a hallgatói önkormányzati jelölt, míg 34%-a külső szervezet által jelölt személy volt (egy-egy személyt többen is jelölhettek). A 29 állami intézményből 13 olyan intézmény volt, ahol mindhárom tag intézményi jelölt (is) volt. Ezzel szemben volt 5 olyan intézmény is, ahol csak az egyik jelöltet javasolta az intézmény. Figyelemreméltó, hogy az öt intézményből kettőt – a Károly Róbert Főiskolát és az Szolnoki Főiskolát – más intézményekbe olvasztottak be. A kiválasztott tagok jelentős része országosan vagy regionálisan kiemelkedő cégek felsővezetői, de találhatóak köztük iparkamarai tagok, önkormányzati cégek képviselői is. A tagok között jelentős számban vannak jelen a Magyar Nemzeti Bank képviselői is (6 fő).

A konzisztóriumok a költségvetéssel, vagyongazdálkodással, intézményi stratégiával kapcsolatban rendelkeznek vétőjoggal. A kinevezésük utáni első feladatuk az intézményfejlesztési tervek véleményezése és elfogadása volt. Az intézmények akadémiai vezetőinek körében felvett kérdőív alapján a 134 válaszadó 40%-a nem tudta megítélni, hogy a konzisztóriumok milyen mértékű változtatást javasoltak az intézményfejlesztési tervben, míg 55%-uk szerint az IFT-t a konzisztórium változatlanul vagy kis változtatással fogadták el.

¹⁸ <http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma/hirek/balog-zoltan-kijelolte-az-ujnonnan-letrejovo-konzisztoriumok-tagjait>

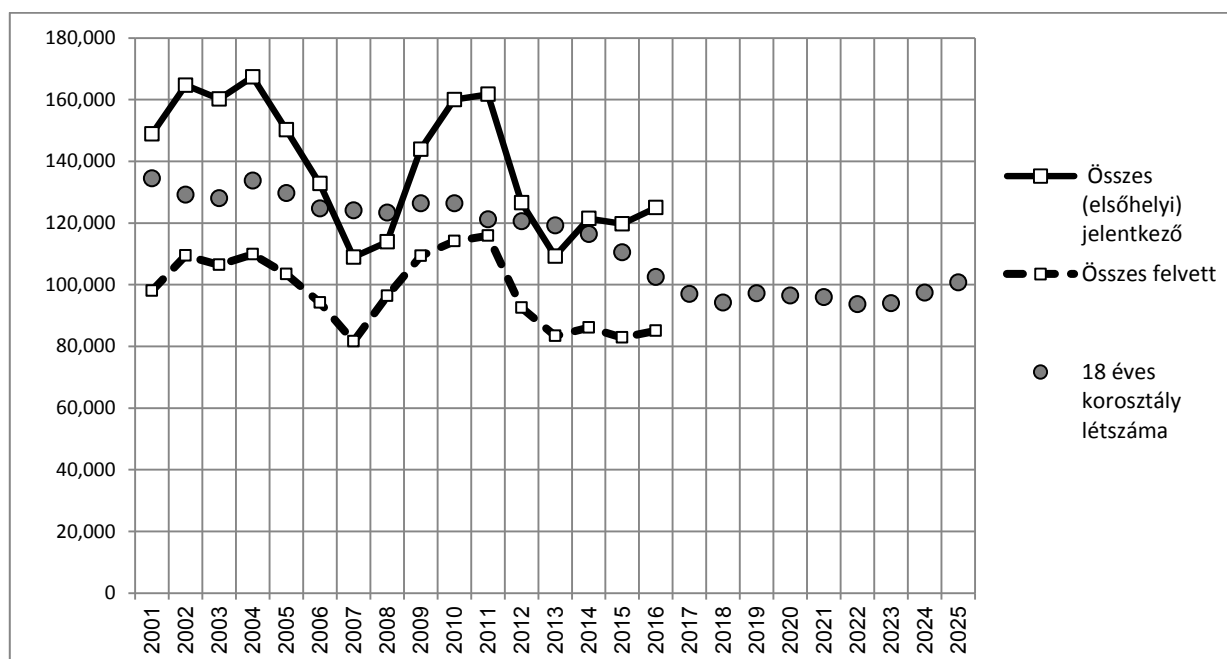
Mindezek összességében azt tükrözik, hogy még sem a minisztérium, sem a kinevezett konzisztóriumok nem konfrontálódtak jelentősen az intézményekkel. A minisztérium az intézmények többségénél elfogadta az intézményi javaslatokat, és csak néhány intézménynél törekedett más szempontok érvénye juttatására. Az konzisztóriumok pedig kevésbé éltek a vétójogukból fakadó erejükkel az IFT-k elfogadása során.

4. Felsőoktatási felvételi tendenciák

Ha az ezredforduló utáni felvételi jelentkezéseket vizsgáljuk a 4.1. ábrán, akkor azt látjuk, hogy a 2002 és 2004 közötti, illetve a 2010-2011-es csúcsok után 2007-2008-ban, illetve 2013-ban alakultak ki mélypontok – akár 40-50 ezer fős csökkenéseket is regisztrált a Felvi adatbázis. Míg azonban 2009 után a számok újra növekedni kezdtek (mivel a 2005-ben még nem elindított mesterképzések felfutottak a teljes létszámra), 2013 után egyfajta stagnálás figyelhető meg az adatokban, amelyek így egy alacsonyabb szinten látszanak stabilizálódni.

Az ábrában a demográfiai trendet a 18 évesek korosztályának pontsora illusztrálja. A jelentkezők számának trendje és a korosztályi trend között nem látható összefüggés, azaz a mindenkorai oktatáspolitikai és egyéb társadalmi tényezők befolyásolták a jelentkezéseket. az A 2011-es csökkenés egyik összetevője az akkor bejelentett önfenntartó felsőoktatás és a széleskörű tandíj lehetőségének meglebegtetése lehetett, összekötve a hallgatói szerződéses rendszerrel és az egyes szakokra vonatkozó állami finanszírozási pontszám-korlátokkal. Mivel a korlátok egy része némileg felpuhult, a létszám csökkenése megállt, miközben az is látható, hogy a következő időszakban a 18 évesek száma egy kicsit emelkedik, s valószínűleg a jelentkezők száma is növekedne, amennyiben annak középiskolai feltételeit az oktatáspolitikai nem akarná korlátozni.

4.1. ábra A felsőoktatásba jelentkezők és felvettek száma, 2001-2016 és a 18 éves korosztály létszáma, 2001- 2025

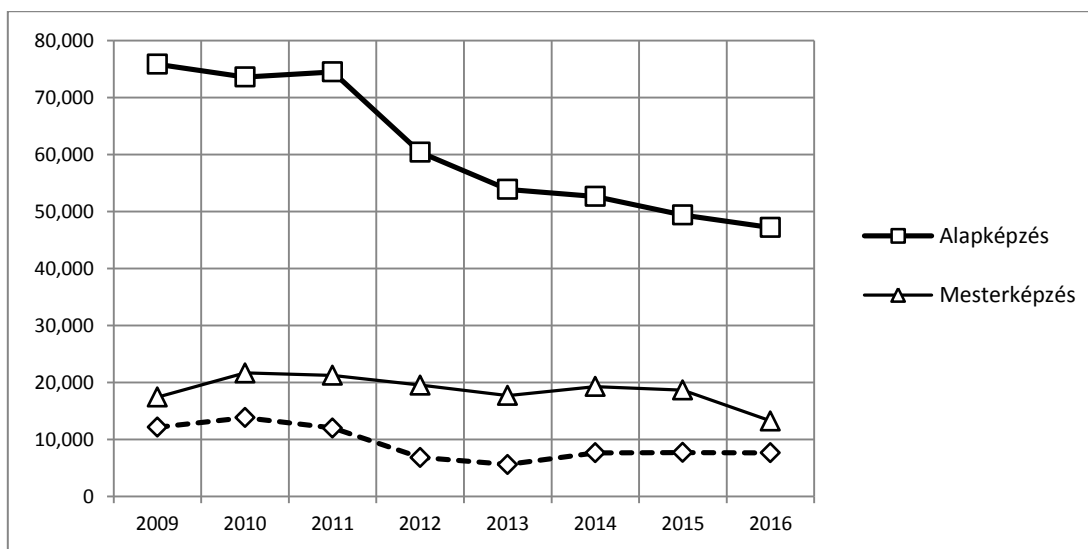
Forrás: Felvi.hu

Megjegyzés: a keresztféléves képzések és a szeptemberben induló képzések általános és pót felvételi számai együtt

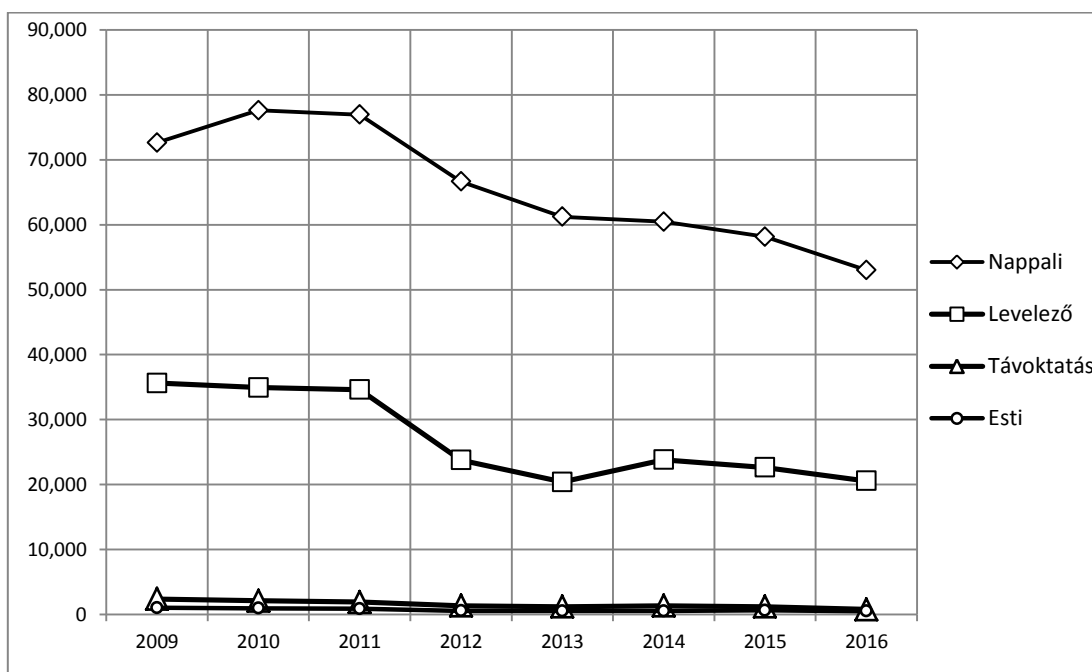
A 4.2. ábrarozat már csak a felvettek létszámát mutatja 2009 és 2016 között. A 4.2.a. ábrán jól érzékelhető, hogy a képzési szinteket tekintve egyértelműen az alapképzésben történt radikális csökkenés. A 4.2.b. ábra a munkarendek szerinti jelentkezéseket tartalmazza. Az esti-levelező képzésre jelentkezők száma a felére csökkent, a nappali alapképzés felvételi trendje csökkenő (ám megállni látszik), a távoktatás gyakorlatilag eltűnt. Ha tekintetbe vesszük, hogy a felsőoktatási létszámok csúcsán, a 2000 utáni első évtized közepén éppen az utóbbi két képzési forma jelentette a teljes létszám mintegy felét, akkor megértjük, hogy a magyar felsőoktatás teljes létszámának csökkenésében ezeknek a

képzéseknek az „eltűnése” az egyik felelős tényező. A 4.2.c. ábra a finanszírozási formák szerint bontja szét a felvetteket. A 2009-2011 közötti állami ösztöndíjas létszám a további évekre 15-20%-os csökkenést mutat – ám az önköltségesek száma nem haladja meg ezt a csökkenést (a gazdasági-szociális hátránnyal rendelkező családok nem képesek „átváltani” a saját finanszírozási formára – lásd a témát illetően a diákhitelről szóló bekezdést a 3. fejezet végén).

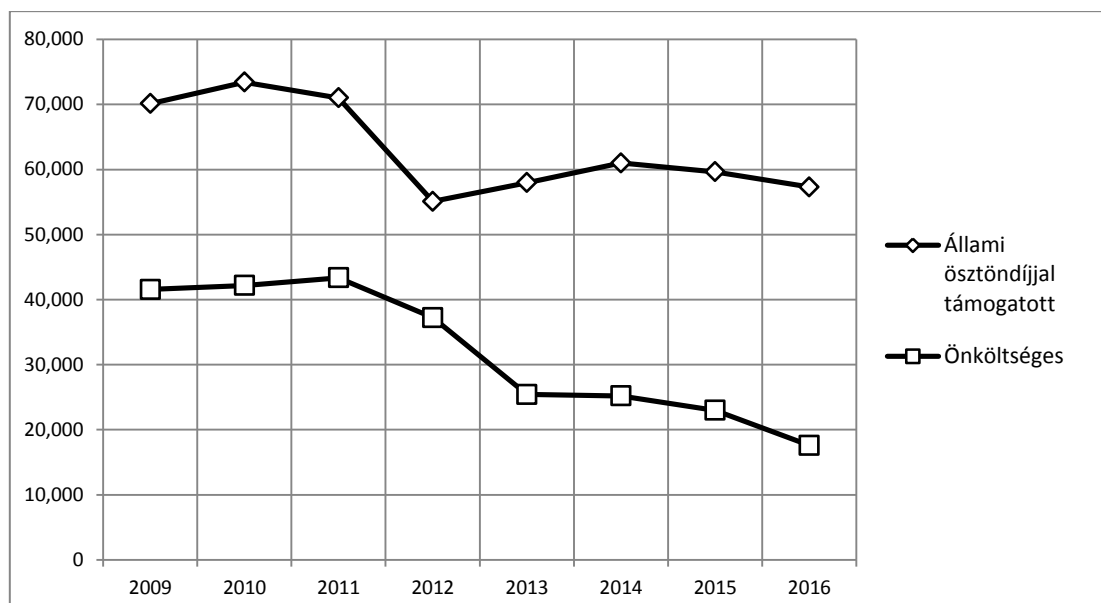
4.2.a. A felvettek száma képzési szintenként, 2009-2016

4.2.b. A felvettek számának alakulása munkarend szerint, 2009-2016

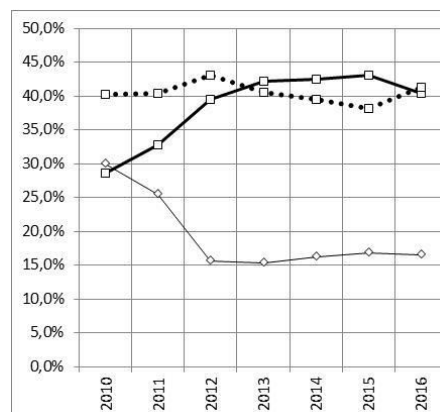
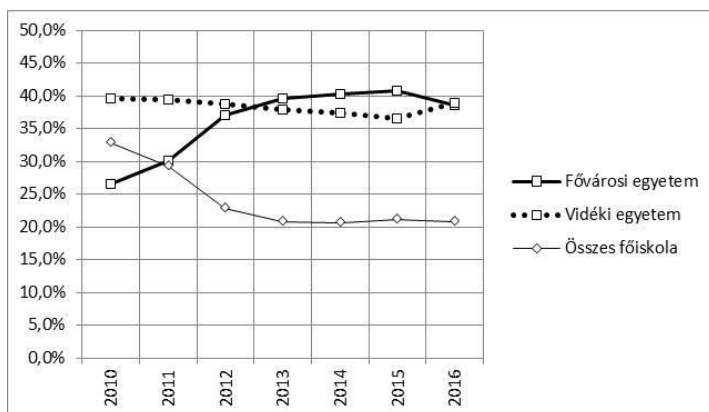

4.2.c. A különböző finanszírozási formára felvettek számának alakulása, 2009-2016

A felvettek adatait az intézményszerkezet szempontját kiemelve is jelentős súlypont-eltolódásnak lehetünk tanúi. A 4.3. ábra baloldali része szerint a felvettek száma 2015-ig a fővárosi egyetemek felé tolódott el a vidéki egyetemek és a főiskolák kárára. A 2016-os adatok az egyetemek előnyét mutatják a főiskolák rovására.

4.3 A felsőoktatásba felvettek (baloldalt) ill. államilag finanszírozott helyre felvettek (jobb oldali ábra) megoszlásának változása

Forrás: felvi.hu alapján saját számítás

Megjegyzés: a szeptemberben kezdődő képzések (az un. általános) felvételi adatai

A 2011 óta érvényesülő oktatáspolitikára tehát a főiskolák (újabbán egyesek közülük az alkalmazott tudományok egyetemei) visszaszorultak. A vidéki egyetemek többé-kevésbé megőrizték arányukat, a fővárosi egyetemek pedig jelentős finanszírozott és fizetős hallgatólétszámot nyertek (ez utóbbi állítást a 4.3. ábra jobb oldali része támasztja alá).

Még árnyaltabb a kép, ha Hrubos Ildikó és munkacsoportja¹⁹ tanulmánya alapján a magyar felsőoktatás intézményrendszerében jól elkülöníthető csoportokat vizsgáljuk. A tanulmány 8 klasztert különböztet meg (az intézmények száma és a kerekített hallgatói részesedés az országos létszámból zárójelben található):

¹⁹ Hrubos Ildikó (szerk.): Elefántcsonttoronyból világítótorony, Aula Kiadó, 2012

1. kis hallgatói létszámú, hittudományi képzést nyújtó egyházi főiskolák (16 – 1%),
2. kisebb hallgatói létszámú, dominánsan gazdasági, illetve társadalomtudományi képzést nyújtó magánfőiskolák (7 – 4%),
3. nagyobb hallgatói létszámú, szélesebb képzési profilú főiskolák (10 – 19%),
4. speciális, szűkebb képzési profilú főiskolák (11 – 4%),
5. széles profilú, de a klasszikustól eltérő szakmai összetételű egyetemek (12 – 40%),
6. speciális profilú, viszonylag kis egyetemek (7 – 1%),
7. klasszikus egyetemek (4 – 32%),
8. nemzetközi egyetemek (2 – 0,1%)

A 2009-2016-os felvételi adatok szerint az alábbi csoportok körvonalazhatóak:

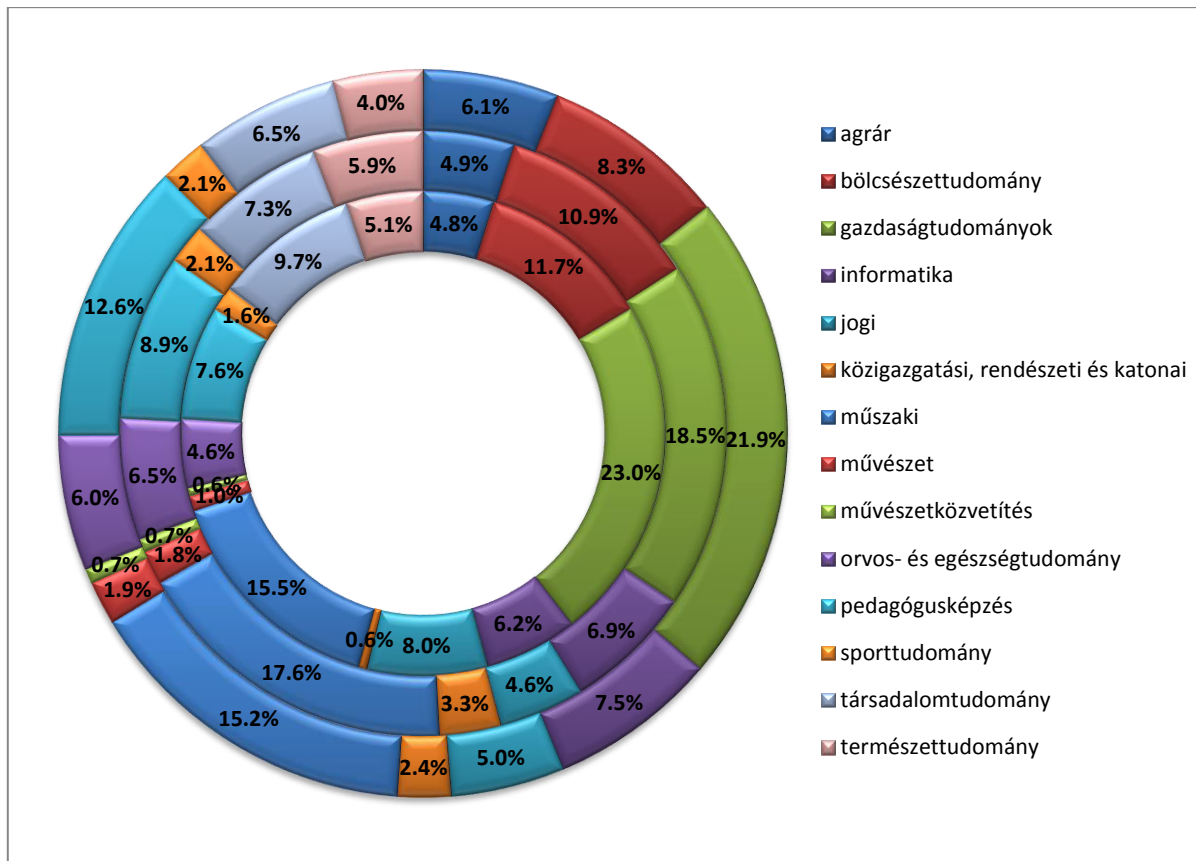
- a) megszűnő vagy a megszűnés közelébe került kis intézmények,
- b) megfelelő létszámú nagyobb főiskolák különböző menekülési útvonalakon,
- c) hanyatló nagyegyetemek,
- d) stagnáló nagyegyetemek és közép méretű intézmények,
- e) kissé növekvő vagy stabil intézmények, zömmel nagyegyetemek, illetve növekvő egyházi egyetemek.

A klaszterek jól megfeleltetésbe hozhatók az utóbbi csoportokkal. Az a) típusba főleg egyetlen profillal rendelkező magánfőiskolák, vidéki főiskolák tartoznak. Gyakorlatilag ide sorolhatók a 2. klaszter intézményei egyetlen kivétellel, ez a Budapesti Kommunikációs Főiskola, most már Budapesti Metropolitan Egyetem. De Szolnok, az Eötvös József Főiskola vagy akár Nyíregyháza is – a 3. klaszterben – fenyegetve van az a) típusba tartozás által, itt az Eszterházy Főiskola a kivétel, amelyiknek sikerült a b) csoportnál jelzett menekülési útvonalat megtalálnia, illetve a Budapesti Gazdasági Főiskola, amely kivételes jellemzőivel az e) csoportba váltott. A létszámok alapján a c) csoport hanyatló jelzője illik például a Miskolci vagy a Kaposvári egyetemre az 5. klaszterből, de többségük inkább a d) csoportba tartozik. Három nagyegyetem (ELTE, Debrecen, Szeged) egyes problémái ellenére egyértelműen az e) csoportban van, de Pécs is a csoportban van, ha létszámcsökkenést hozó szervezeti változásaitól eltekintünk. Idetartozik még az 5. klaszterből a Semmelweis Egyetem, a BME és a két nagy egyházi egyetem.

A folyamat magyaros sajátossága, hogy a „győztesek-vesztesek” nem igazán boldog győztesek, és nem szomorúan, de emelt fővel távozó vesztesek. A hallgatói létszámukat megőrző-gyarapító intézmények sem érzik úgy, hogy állapotuk biztosan fenntartható: nem csak a gazdasági környezetet kell állandóan figyelemmel kísérniük (ami természetes), hanem fél szemmel a politika változásait is.

Végül elemezzünk még egy oktatáspolitikai célkitűzést is. 2011-ben kiemelt célként fogalmazódott meg a tudományterületek esetében a műszaki-természettudományos szakok pozitív diszkriminációs eszközökkel történő támogatása. A 4.4. ábra a Felvi honlapján található elemzésből származik. Ezen azt látjuk, hogy a 2009-es helyzethez képest a 2011-es drasztikus beavatkozások miatt 2012-ben valóban történtek eltolódások a belső arányokban a preferált tudományterületek irányába, ám a valószínűsíthető alkalmazkodási folyamatok nyomán 2015-ben már visszarendeződést tapasztalhatunk.

4.4. A felvettek megoszlása tudományterületek szerint 2009, 2012, 2015

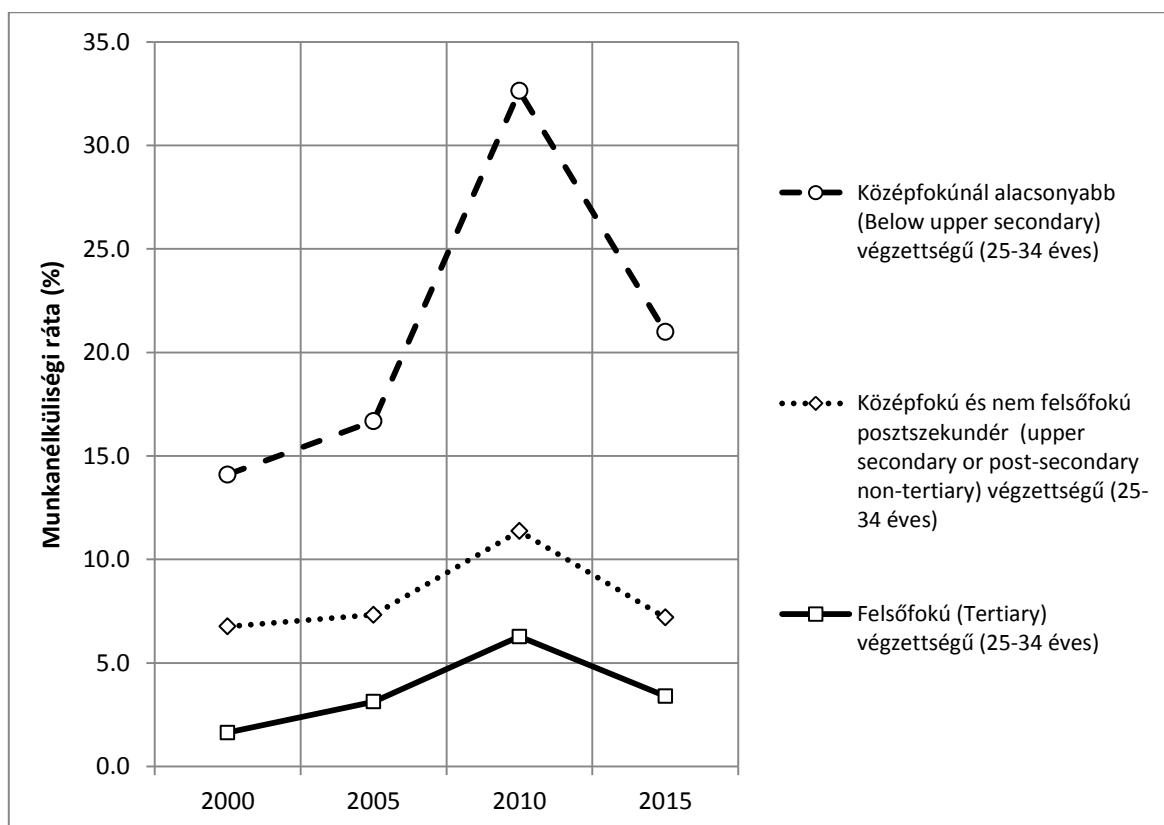

Például a műszaki tudományok aránya a 3 kiemelt évben 15.5%, 17,6% és 13,2%, a természettudományok aránya 5,1%, 5,9% és 5%. Az informatikai terület produkálja a kívánt eredményt: 6,2%, 6,9% és 7,5%, ha viszont a diszpreferált területeket nézzük akkor azt látjuk, hogy a közigazgatási-üzleti képzés ugyan leesett 23%-ról 18,5%-ra, ám vissza is kapaszkodott 21,9%-ra. Ez a két utóbbi példa erőteljesen rávilágít arra, hogy a felvételizők az erős adminisztratív jelzésekre reagálnak ugyan, de tartósan a munkaerő piaci, kereseti viszonyok dominálják választásaikat.

5 A diplomás foglalkoztatás néhány jellemzője

A diplomások foglalkoztatása a jelenlegi időszakban újra igen kedvező képet mutat. A 2008-as gazdasági válság mindegyik iskolázottsági kategóriába tartozó munkavállaló munkanélküliségére kihatott. A 25-34 éves korosztály (tehát a diplomások szemszögéből pályakezdő fiatalok) munkanélküliségét nézve az 5.1. ábrán a 2000-es 1,6%-os munkanélküliség 2010-re majdnem megnégyszereződött és elérte a 6,3%-os csúcst, majd a válság után csökkent, s 2015-re már 3,4%-ra mérséklődött. Jól látszik, hogy az alacsonyabb iskolai végzettségűeknél ez a trend még erőteljesebb. A középfokúak munkanélkülisége 11,4%-ra, a középfokúnál alacsonyabb iskolai végzettségűeké 32,6%-ra emelkedett 2010-ben. Elégge egyértelmű, hogy a 2010-es kormányzati anyagokban hangsúlyozott pályakezdő munkanélküliség részint messze elmaradt az alacsonyabb iskolai végzettségűek munkanélküliségétől, másrészt annak oka nem a felsőoktatás valamiféle strukturális zavaraiából adódott, hanem a gazdasági válság nyomán alakult ki, s annak elmúltával lényegesen mérséklődik, (miközben a mérséklődés még nem következhet a felsőoktatási reformokból, hiszen azok hatása aligha lehetne érezhető 2015-re)²⁰.

5.1. ábra A 25-34 éves népesség munkanélkülisége iskolai végzettség csoportonként, 2000-2015

Forrás: Education at a Glance 2015 és 2015 (mindkettőben Table A5.4) alapján saját szerkesztés

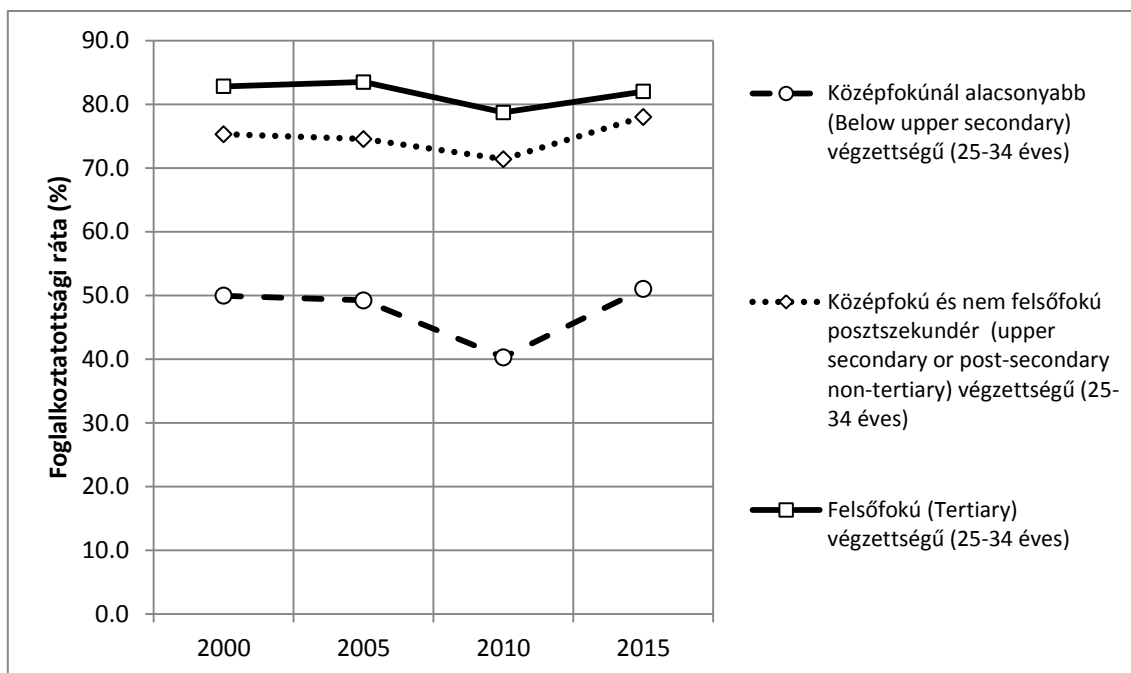
A foglalkoztatottság²¹ alakulása az 5.2. ábrán még inkább mutatja ugyanezt a trendet. A pályakezdő diplomások magas foglalkoztatási rátája lényegében 2015-re kis híján visszaállt a korábbi szintre, s így bár a középfokúak foglalkoztatási rátája magasabb szintre emelkedett, mint a 2005-ös szint (amely

²⁰ Hozzá kell azt is tenni, hogy ez az összehasonlítás a diplomás pályakezdőket olyan alacsonyabb iskolázottságú csoportokkal hasonlítja össze, akiknek a munkaerő-piaci tapasztalata sok évvel több.

²¹ A munkagazdászok a foglalkoztatási rátát sokkal megbízhatóbb jellemzőnek tartják, mint a mérésében gyakran bizonytalan munkanélküliséget.

alapvetően a közfoglalkoztatásnak tulajdonítható), mégis a pályakezdő diplomások foglalkoztatási rátája a legmagasabb az iskolázottsági csoportok között.

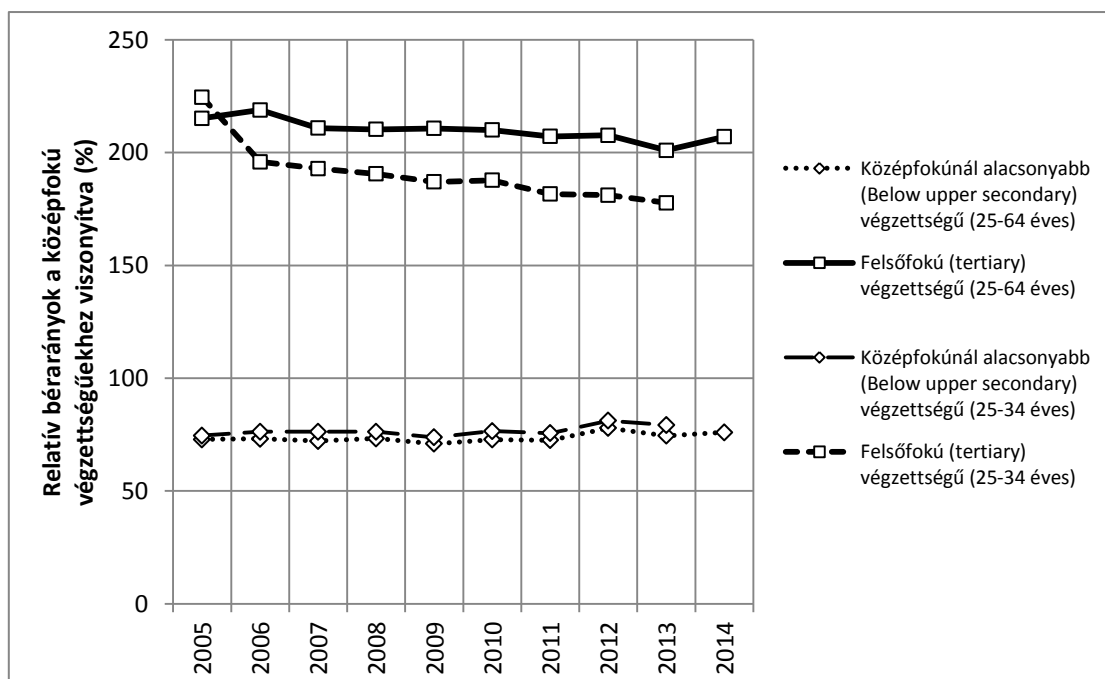
5.2. ábra A 25-34 éves népesség foglalkoztatottsági rátája iskolai végzettség csoportonként, 2000-2015

Forrás: Education at a Glance 2015 és 2015 (mindkettőben Table A5.3) alapján saját szerkesztés

Ezek a tendenciák egyértelműen azt mutatják, hogy a hazai felsőoktatási kibocsátást a gazdaság szinte maradéktalanul felszívja, nincsenek foglalkoztatási zavarok.

5.3. ábra A diplomások bérelőnye, 2005-2014

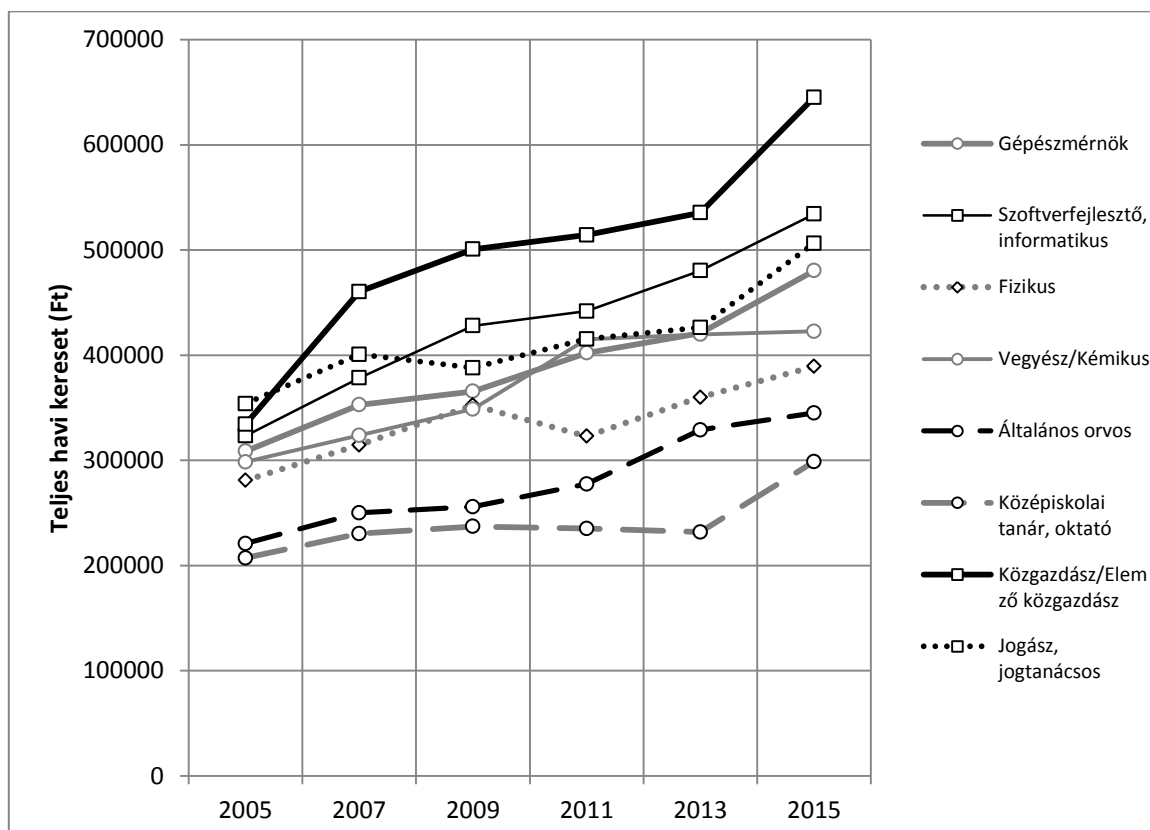

Forrás: Az adott évet követő Education at a Glance adatok alapján saját szerkesztés

A relatív bérarányokat vizsgálva²² a gazdasági recesszió alig látszik. Az 5.3. ábrából – amelyik a felsőfokú képzettségűeket két csoportban vizsgálja, külön a 25-34 éves pályakezdő korosztályt és külön a 25-64 éves korosztályt – azt állapíthatjuk meg, hogy a felsőfokú teljes korosztály bérelőnye 2013-ban némileg csökkent, majd ismét emelkedőben van, és 2014-ben 200% feletti. Ugyanakkor a pályakezdők bérelőnye 2005 óta folyamatosan csökken, de 2013-ban még így is közel 180% a középfokúakhoz viszonyítva.

Az egyes szakirányok havi keresetét tekintve az 5.4. ábrából azt lehet megállapítani, hogy jelentős változások, vagy átrendeződések az elmúlt tíz évben nem történtek. A jogász, informatikus és közgazdász diplomával rendelkezők vezetik a kereseti rangsort, őket követik a műszaki és természettudományos diplomával rendelkezők, s az orvosok és pedagógusok zárják a sort.

5.4. ábra Az egyes diplomás foglalkozások teljes havi keresete, 2005-2015 (Ft/hó)

Forrás: Munkaügyi adattár (http://nfsz.munka.hu/engine.aspx?page=afsz_stat_adattar) adatai alapján saját szerkesztés

Az adatok tanúsága szerint nem lehet azon csodálkozni (amit a felsőoktatási stratégiának nevezett anyag is ír némi helytelenítéssel), hogy a legjobb eredménnyel rendelkező középiskolai tanulók a társadalomtudományi szakokra mennek továbbtanulni.

Összességében a diplomások foglalkoztatottságában a gazdasági recesszió nyomán történt kisebb (más iskolázottsági kategóriáktól jelentősen elmaradó) visszaesés mára eliminálódott, s a diplomások, beleértve a pályakezdőket is, igen kedvező foglalkoztatottsági jellemzőket mutatnak. A kereseteket illetően is azt lehet megállapítani, hogy a diplomások relatív bérelőnye alig mérséklődik. Az egyes foglalkozási ágak tekintetében nincs elmozdulás, a műszaki és természettudományi diplomások keresete – az informatikusokat kivéve – elmarad a jogászok és közgazdászok mögött, az orvosok, pedagógusok keresete pedig továbbra is a kereseti rangsor végén kullog.

²² Az ábrán a középfokúnál alacsonyabb végzettségűek és a felsőfokú végzettségűek bérét a középfokú végzettségűekhez (100%) hasonlítjuk.

6 A képesítések és képzések változtatása, a tanítás és tanulás fejlesztése

Az elmúlt időszakban – egy évtized múltán ismét – hangsúlyosabbá vált az oktatással és képzéssel, sőt a tanítással és tanulással kapcsolatos felsőoktatás-politika. A bolognai folyamat keretében 2005-2006 során jogi úton, rövid idő alatt véghezvitt képzésszerkezeti átalakítás után jó egy évtizedig nem jelent meg explicit felsőoktatás-politikai célként a tanítás, a tanulás minőségének fejlesztése. A képzési szerkezetátalakítás is csak a szerkezet ciklusossá alakítását célozta, hozzáigazítva a magyar felsőoktatást az Európai felsőoktatási térség többi országának felsőoktatásához. Bár ez sem volt jelentéktelen változás, hiszen a nemzetközi kompatibilitást teremtette meg, külföldön is értelmezhetővé téve a hazai fokozatokat és javítva, egyszerűsítve a hallgatói mobilitást. A rövidebb képzési ciklusokhoz adekvát képzési, tanulásszervezési módszerek kialakítása azonban nem került az oktatáspolitikai látókörébe és a felsőoktatás szereplői részéről sem indult felvetés, kezdeményezés erre. Pedig a hagyományos oktatási, tanulásszervezési módszerek az új szerkezetben teljesen alkalmatlanoknak bizonyultak. Ezt a lemorzsolódás magas – egyes területeken kiugróan magas – aránya jelzi leginkább. Akkoriban – és többnyire azóta is – elszigetelt, alkalmi innovációk jelennek meg egyes képzési programok, tanszékek környékén. Kifutás híján a képesítési keretrendszer felsőoktatási bevezetését és a képzési és kimeneti követelmények megújítását előkészítő központi (kiemelt) projektek sem hatottak széles körben. Annyira nem, hogy még az azt működtető felsőoktatási kormányzat sem vette figyelembe e fejlesztések legfőbb eredményeit: a képzésekkel kapcsolatos átalakítások felsőoktatásban működtethető módszereit és az ezekhez szükségesnek bizonyuló időkereteket.

2014-2015 fordulóján úgy foglaltuk össze a felsőoktatás akkori helyzetét, hogy a felsőoktatás-politika számára kedvező a klíma a képzésekkel és a tanítással, tanulással kapcsolatos fejlesztések, változtatások elindítására, mivel az oktatói kör (f)elismerte, hogy pedagógiai eszközökre is igény és felkészültség szükséges a jobb eredmények elérése érdekében; és ennek nyomán lényegében nyitott kíváncsisággal várta a lehetőségek megjelenését. A *Fokozatváltás 2015* elején megjelent első változatában a stratégiai célok elérését támogató négy nagy folyamat egyikeként az oktatási innovációt nevesítette, az oktatási-tanulási környezet javítása önálló fejezetet kapott és több egyértelmű utalás jelent a képzési és kimeneti követelmények tartalmi modernizálására, a tanulás szerepének növelésére, a tanulási eredmények alkalmazására a képzésben és az értékelésben. Ez fontos momentum volt, stratégiai anyag addig a tanításról, a tanulásról, annak környezetéről nem fogalmazott meg explicit fejlesztési elképzeléseket.

A képesítések számának csökkentése

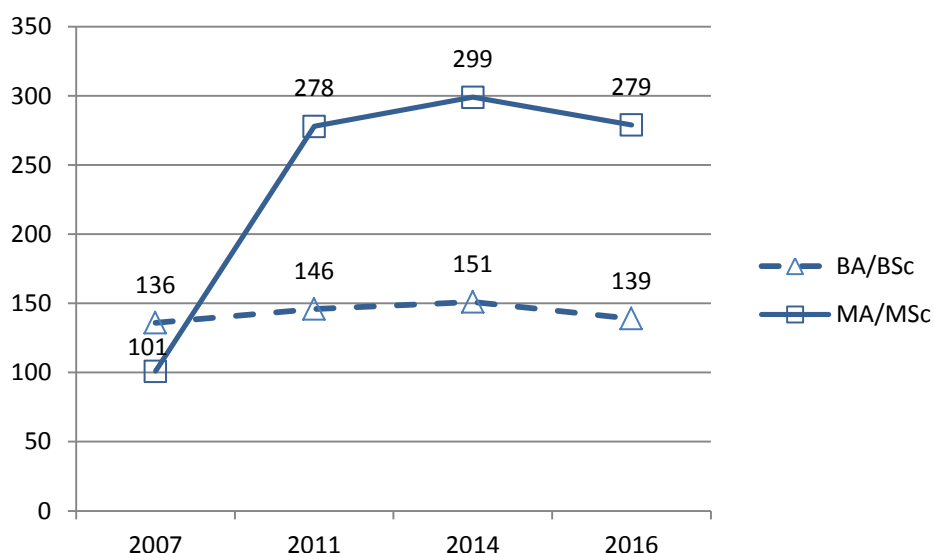
2015-ben a stratégiai céloknak megfelelően elkezdődött és végbe is ment a képesítések évek óta tervezgetett értékelése, amely a képesítések számának csökkentésére irányuló szándéka miatt „szakritkítás” néven vált ismertté, és amelynek során a legtöbb képzési területen kismértékben módosultak a képesítések (azok a kilépési pontok, amelyekhez képzési programok / szakok vezethetnek). A képesítési rendszerbe történő beavatkozás a teljes felsőoktatást megmozgatta és szinte mindegyik szakterületen elégedetlenséget váltott ki: volt ahol annak módja, máshol pedig annak tartalma miatt. A *Fokozatváltás 2015* a DPR és a FIR adatainak figyelembe vételét vetítette előre, több esetben azonban ezek az adatok egyáltalán nem indokolták a képesítés megszüntetését (van olyan megszüntetett képesítés, amelyik éppen most jön létre újra). Számos képesítés értelmezhetetlen vagy nevenséges angol elnevezéssel került be a kapkodva megjelentetett *Szakjegyzékbe*²³ (s csak egy évre rá

²³ 139/2015. sz. Kormányrendelet a felsőoktatásban szerezhető képesítések jegyzékéről és új képesítések jegyzékbe történő felvételéről

jelent meg az a módosítás²⁴, amellyel számos elnevezést pontosítottak). A „szakritkítás” ügyetlen menedzselése miatt rövid idő alatt elpárolgott az a fentebb említett nyitottság, amely az oktatói kört jellemezte az év elején.

A 6.1. ábra azt is megmutatja, hogy az egész beavatkozás eredményeként 2016-ra valójában a 2014-re bekövetkező kismértékű bővülés után a 2011-es számokhoz tért vissza a rendszer (a mester ciklusban 2007-ben még folyamatban volt a képesítések kialakítása).

6.1. ábra A „szakritkítás” hatása a képesítések számának alakulására

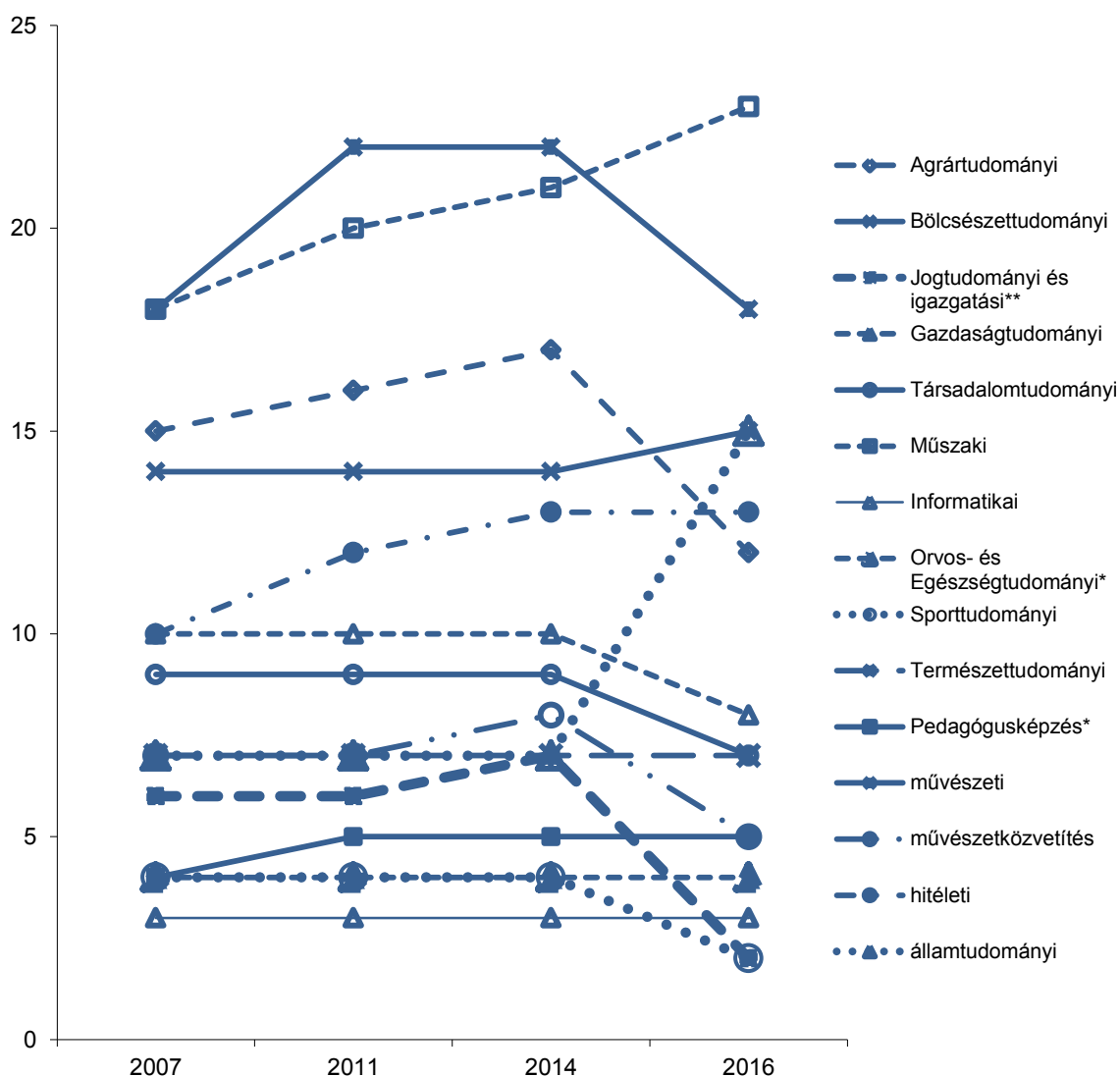

Forrás: 18/2016. sz. EMMI rendelet hatályos állapota alapján saját számítás

Az egyes ciklusokban képzési területenként vizsgálva a módosulásokat, vegyes kép tárul fel. Az alapképzésben (6.2. ábra) egyes területeken változatlan maradt (pl. orvos- és egészségtudományi, informatikai) vagy kismértékben csökkent, míg más területeken (pl. műszaki, bölcsészettudományi) kismértékben még nőtt is a képesítések száma. A legjelentősebb változás a műszaki területen történt, ahol 2007-hez képest öttel több képzés található 2016-ban (szám szerint 23), egy éveken át tartó folyamatos bővülés eredményeként. A másik nagy átrendeződés az NKE létrejöttével és a jogi és államtudományi területek szétválasztásával történt, a jogi területen hatról kettőre csökkent, míg az államtudományi területen hétről 15-re nőtt a képesítések száma. A korábban együvé tartozó két terület képesítéseinek száma együtt azonban nem sokat változott: 13-ról 17-re.

²⁴ 169/2016. sz. Kormányrendelet a felsőoktatás szabályozására vonatkozó egyes kormányrendeletek módosításáról

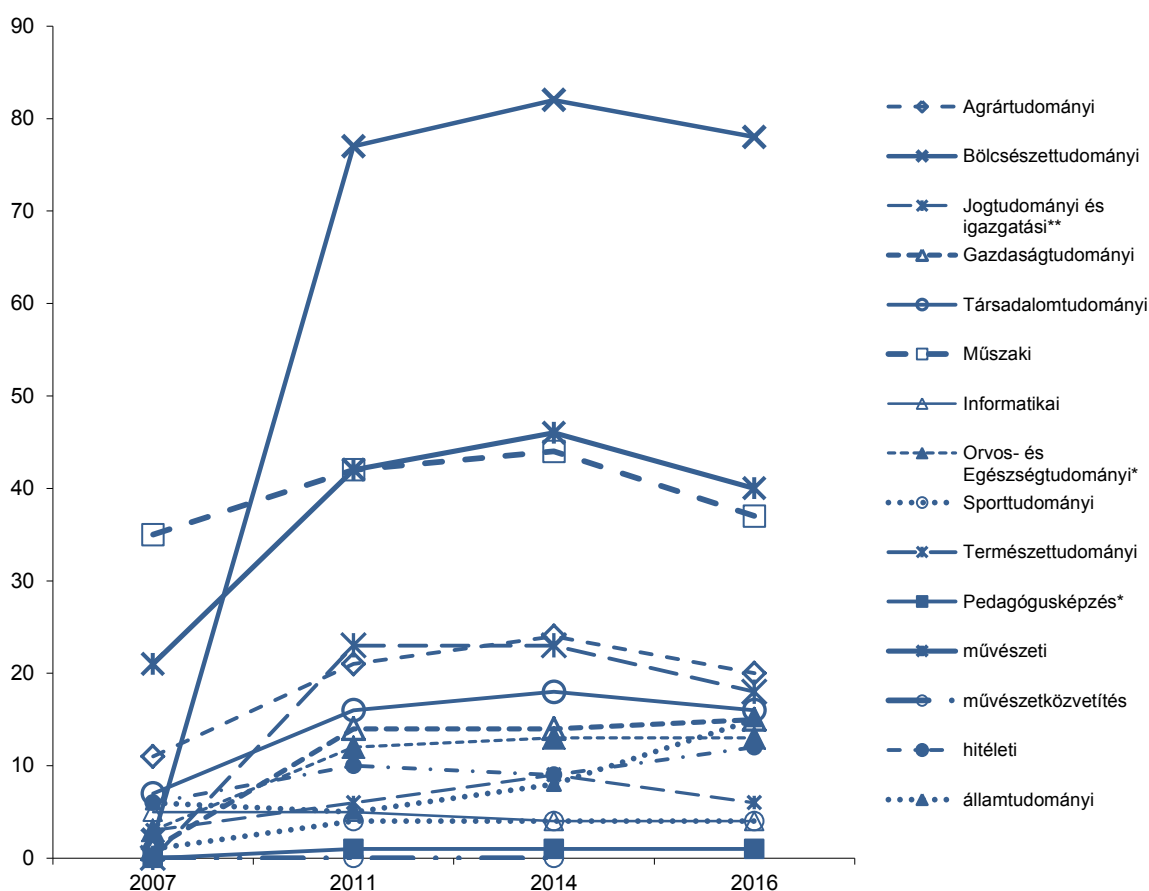
6.2. ábra Képesítések számának változása az alapciklusban képzési területenként

Forrás: 18/2016. sz. EMMI rendelet hatályos állapota alapján saját számítás

A mester ciklusban (6.3. ábra) hasonló változások történtek, mint az alapciklusban, noha más képzési területeken. Itt is a műszaki területen történt jelentősebb változás, ahol 2011-hez képest öttel kevesebb képzés található 2016-ban (szám szerint 37), továbbá a természettudományi területen, ahol 23-ról 18-ra csökkent a képzések száma. Az alapciklusénál is nagyobb változás történt az államtudományi területen (amelyet jelenleg csak az NKE művel), ahol a 2011-es öt képzés 2016-ra 15-re duzzadt.

6.3. ábra Képesítések számának változása a mester ciklusban képzési területenként

Forrás: 18/2016. sz. EMMI rendelet hatályos állapota alapján saját számítás

A képzési rendszerre a „szakritkítást” követően továbbra is fennáll a két évvel ezelőtti megállapítás, miszerint az lényegében befagyott, érdemleges változtatások alig vihetők át rajta – mint látható, még határozott szakpolitikai szándékokkal sem. Ez pedig komoly hátrányává válhat a hazai felsőoktatási képzésnek a nemzetközi versenyterében, hiszen az elérhető kimeneteket, képzéseket rögzíti és tartja befagyaszta a *Szakjegyzékkel* a kormányzat, miközben számos szakterületen rendkívül gyors az érvényesnek tekinthető képességek és tudások, a munkáltatók által igényelt képzések változása.

A képzések módosításával nem járt együtt a ciklusos képzési szerkezet megváltoztatása, bár voltak olyan előzetes várakozások, hogy a kormányzat érdemben belenyúl a bolognai struktúrába és visszahozza a hagyományos osztatlan egyetemi képzéseket. A tanárképzést ide nem számítva a 2017 szeptemberében indítani tervezett, meghirdetett 1080 mesterképzési programból a felvi.hu adatai szerint mindössze 108 az osztatlan képzések száma (és ennek is a fele a hitéleti területen található).

A 139 alapképzésre (fokozatra) 2017. szeptemberi kezdéssel 1430 alapképzési programot hirdetett meg a teljes magyar felsőoktatási intézményrendszer, a 279 mester képzésre (fokozatra) pedig 1080-at. Azaz átlagosan minden alapképzésre több mint tíz képzési program jut, míg minden mester képzésre közel négy program.

A képzések rendszerének módosításával kapcsolatos szakpolitikai érvrendszer rálátást engedett a felsőoktatás képzési funkciójáról való kormányzati gondolkodásra, amelyet dominál a rövid távú munkaerő-piaci fókusz. Ez olyannyira erőteljes, hogy háttérbe szorítja a többi releváns szempontot, például a hosszú távú stratégiai célok érvényesítését, az általános képességigények fejlesztését, vagy az

innovációs potenciál javítását. A képezések kivezetését, illetve mások megszerzésének a képezések állami ösztöndíjakkal történő ellátásával történő ösztönzését a DPR és FIR adatokra hivatkozva döntötte/dönti el a kormányzat. Az adatok illetően közvetlen felhasználásával összefüggő kockázatok kibontására itt nincs tér (bővebben lásd Derényi 2015²⁵), ám az a tény, hogy a munkaerőpiac alakulásáról még annak egyik fő szereplőjének, a munkaadói körnek is meglehetősen rövid távú és bizonytalan az előretervezése (vö. Cibik et al. 2013²⁶), sajátos fénytörésbe hozza a kormányzati beavatkozások indoklását.

A képzési és kimeneti követelmények változása

A képezések módosítását természetes módon követte a kimeneti jellemzők, standardok átalakítása, módosítása. Magyarország abban az unikális helyzetben van, hogy a felsőoktatás képezéseinek nemcsak a nevét, de standardjait is (a képzési és kimeneti követelményeket; KKK) a felsőoktatási intézmények helyett kormányzati rendeletek rögzítik (és ezáltal merevítik be). A kormányzat nemcsak a módosult, hanem az összes KKK-t átalakította. Bár ebbe a folyamatba már jobban bevonta a felsőoktatás szereplőit, majd utóbb a munka világának képviselőit is, a folyamatra rendkívül rövid időkeretet szabott, amit aztán több ízben is módosított. Az eredetileg tervezett két hónap (!) helyett végül öt hónapot adott, ami további három hónappal kitolódott, hogy aztán a rendeletelőkészítés aprómunkáival teljen el további hat hónap. Az új rendelet²⁷ végül 2016 augusztusában jelent meg.

A képezések kimeneti standardjainak és az oda vezető képzési folyamat egyes jellemzőinek rendeleti rögzítése, az intézményenként a konkrét képzési programok (szakok) indítási lehetőségének évenkénti erőteljes befolyásolása (az állami ösztöndíjak, a felvehető létszámok/belépési küszöbök meghatározásával) pedig a kimenetek mellett a bemeneteket is rögzíti, merevíti, így igyekező befolyásolni, átformálni a felsőoktatás iránt megmutatkozó tanulási vágyakat. Ez a fajta „társadalom-mérnökség”, amelynek Magyarországon régre visszamenő hagyománya van, rendre kudarcot vall, és növeli a diplomások képezésének költségeit – például a már említett lemorzsolódáson keresztül, amelynek mértéke Magyarországon – különösen az alap- és osztatlan képezésekben – igen magas: 36-38 százalékos²⁸, amely mintegy tíz százalékponttal meghaladja az EU tagországok átlagos 25-30 százalékos adatát. Az országos átlagadaton belül kimagasló a lemorzsolódás az agrár, a műszaki, az informatikai, valamint az orvosi-egészségtudományi területeken.

A tanulás-tanítás fejlesztése

Ugyanakkor arra is rá kell irányítani a figyelmet, hogy a kapkodó munka ellenére a véghezvitt változás jelentősége jóval nagyobb annál, mint amennyit abból a jelen pillanatig a rendszer szereplői és érintettjei felismernek. A KKK-k révén megvalósított korábbi erőteljes bemeneti- és folyamatszabályozást ugyanis a legtöbb szakterületen felváltotta a kimeneti-, illetve tartalomszabályozás. Az új KKK-k már nem tagolják kötelező, lineárisan egymásra épített, kreditekkel „méretezett” szakaszokra a képzési folyamatot. Ehelyett a képezés profiljára (gyakorlat- vagy elméletigényesség foka) vonatkozó információt adnak és a folyamatszabályok eltávolításával hangsúlyosabbá teszik a kimenetet tanulási eredményekkel jellemző követelménysort.

²⁵ Derényi András (2015): Bizonyítékokra alapozott kormányzás és a kommunikáció képezés. *Jel-Kép* 2015/1., különszám; pp. 21-34.

²⁶ Cibik Ágnes, Fazekas Mihály, Németh Nándor, Semjén András, Tóth István János: Munkaerő-keresleti előrejelzés vállalati várakozások alapján. *Közgazdasági Szemle, LX. évf.*, 2013. február, pp. 189–223.

²⁷ 18/2016. (VIII. 5.) EMMI rendelet a felsőoktatási szakképezések, az alap- és mesterképezések képzési és kimeneti követelményeiről, valamint a tanári felkészítés közös követelményeiről és az egyes tanárszakok képzési és kimeneti követelményeiről szóló 8/2013. (I. 30.) EMMI rendelet módosításáról

²⁸ A Felsőoktatási Információs Rendszer (FIR) 2009/10-es és a 2011/12-es tanévben megkezdett képezésekre vonatkozó adataiból elvégzett számítások

Szakterületenként változó részletezettséggel jelenítik meg a képzésben foglalt nagyobb szakmai-tartalmi egységeket, és azok kreditekben kifejezett mennyiségét.

Mindez azt jelenti, hogy út nyílik az eltérő intézményi misszióknak, sajátosságoknak megfelelő képzési programvariációk megjelenítésére, az intézmény képezéseit felhasználó munkaadói kör igényeinek a korábbiaknál rugalmasabb figyelembevételére. Az új KKK-k tehát jelentősen növelik az intézmények saját képzési programjaik alakítására vonatkozó szabadságát, amelyet a korábbi KKK-k túlrészletező, folyamatszabályozó jellege alacsony szinten tartott. Ezzel pedig esélyt nyitnak a felsőoktatási intézmények számára jobb minőségű képzések felépítésére és megvalósítására.

(Megjegyzendő, hogy a felsőoktatási képezések ilyen jellegű és mértékű állami szabályozására nincs példa sehol Európában. Míg idehaza a szabadságfok enyhe növekedése ad okot bizakodásra, addig sok ország felsőoktatása már az európai szintű képezési keretrendszerek megjelenését is autonómiacsökkentő lépésként értékelte a korábbi, a standardok teljes hiányát jellemző helyzethez képest. Ahol van is az országos szintűnél alacsonyabb szabályozási szintre telepített felsőoktatási kimeneti standard, ott az csak orientáló jellegű és a képzésre vonatkozóan a stakeholderekkel történő egyeztetésre van kötelezettsége a felsőoktatási intézményeknek [pl. Hollandiában], vagy szakterületi szintű és orientáló jellegű [pl. Lengyelországban]. Ám a konkrét képezések meghatározását és a hallgatók ahhoz való eljuttatásának útját-módját a felsőoktatás akadémiai autonómiájába tartozónak tekintik.)

A KKK-k újraírását sorban követő logikai lépés a konkrét képzési programok átalakítása. Erre világos szándékot és támogatást jelentett be a kormányzat EFOP források meghirdetésével, illetve a *Fokozatváltás 2.0* anyagban²⁹. Ennek mintegy előkészítéseként 2016 nyarán módosult a felsőoktatási törvény egyik sokat kritizált passzusa is, és most már 300 helyett félévenként minimálisan 200 tanórát kell biztosítani a felsőoktatási intézményeknek³⁰. Ez az érték már felülről közelíti a színvonalasabb felsőoktatási rendszerek képzési óraszámait, és a KKK-kal együtt tovább növeli a szabadságot a szakok korszerűsítésére. A szakpolitikai üzenetek azonban meglehetősen konfúznak a szándékokat illetően. Az új KKK-kat a rendelet már a 2017/2018. tanévben induló képezésekre is alkalmazandónak rendeli³¹, míg a *Fokozatváltás 2.0* és az EFOP pályázati kiírások olyan lényegi képzési módosításokat szorgalmaznak (200 óra/félév, bennmaradás esélyeinek növelése, tanulási eredmények alkalmazása stb.), amelyek nem vihetők keresztül néhány hónap alatt. Az EFOP pályázatokban a kiíró a támogatott tevékenységek megvalósítására négyévnyi futamidőt enged, s ez a valóban reális időkeret. A *Fokozatváltás 2.0* anyag például a műszaki (és csak a műszaki!) terület vonatkozásában értelmezi a törvény fent említett tanóracskökkentését, meglehetősen konkrét, évfolyamokra lebontott programot adva a képezések átalakítására. Szintén koordinációs zavarra utal, hogy a kormányzati rendeletek előkészítése, rögzítése és az intézményi megvalósítás valós és minőségi megtörténtét értékelni hivatott MAB szabályozása, gyakorlata egyre kevésbé kompatibilis egymással. Ez dezorientáló hatású a szereplőkre. Ezek a kevésbé konzisztens üzenetek, szakpolitika-koordinációs zavarok érzékelhető zavart okoznak az intézményi képezésfejlesztési tevékenységek tervezésében és megvalósításában, és késleltethetik a (némielg ellentmondó, de mégis létező) előrelépést.

A fent említett részletes programalakítási ajánlat pedig azt a benyomást erősíti, hogy a szakpolitika-alkotói, a rendszerirányítói és a fenntartói funkciók/szerepek rendre összekeverednek a perszónalunióban megvalósuló szerepellátás következtében. Ezt a szerepkeveredést tapasztalhatta meg a szféra és a vállalkozói világ a duális képezések megjelenésével és bevezetésével kapcsolatban is, ahol a szabályozás átvette az intézményvezetői és programfelelősi hatásköröket és részletekbe menő programszabályozást valósított meg több törvény és rendelet módosításával. Egy új képezés

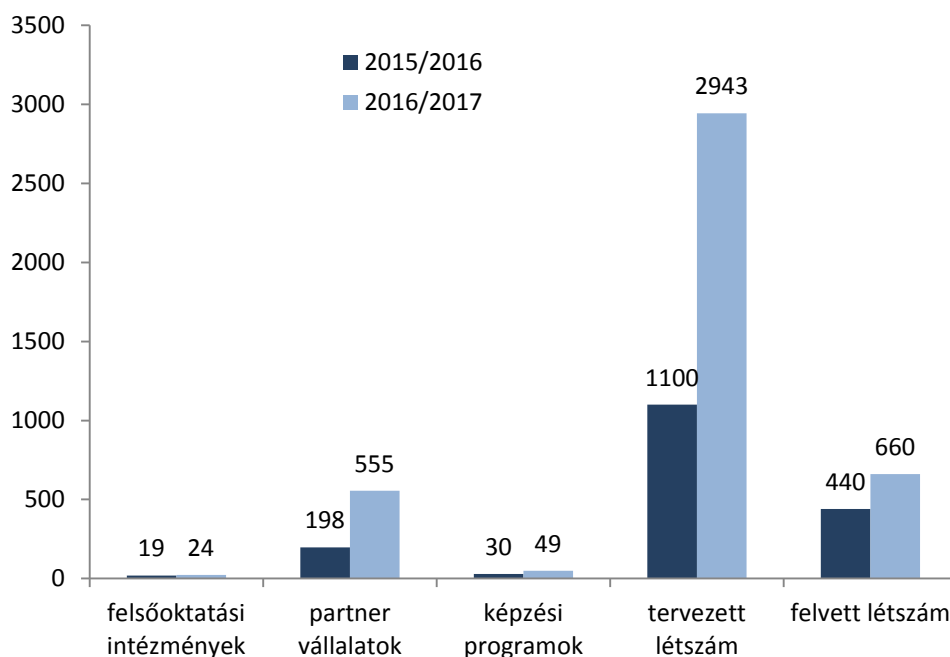
²⁹ Fokozatváltás a felsőoktatásban. Középtávú szakpolitikai stratégia. (Munkaanyag, 2016)

³⁰ „A teljes idejű képezés félévenként legalább kettőszáz tanórából áll.” NFtv. 17. §. (1) bek.

³¹ vö. 18/2016. EMMI rendelet 8. §.

bevezetésével kapcsolatban ez akár hatékonynak tűnő eljárás is lehet, de a tényleges megvalósítás szintjén rendkívül sok problémát okoz, és másra irányítja a közreműködők figyelmét (pl. apró szabályozási részletek betartása), elvonva ezzel a rendszer energiáit más fontos elemek kezelésétől. Ezek közül a legjelentősebbnek a beiskolázás tűnik: a vállalkozások nem érdekeltek a nem megfelelően talált jelentkezők felvételében, és így a jelentkezők egy nagy hányada nem tud bekerülni a programba. A 6.4. ábrán látszik, hogy bár dinamikus növekedést tervezett a kormányzat, és ennek környezeti - szervezeti feltételeit (képzők, partnerek, programok) meg is teremtette, a várt eredmény egyelőre elmaradt: a remélnél jóval kevesebb hallgatót vettek fel a vállalatok.

6.4. ábra Duális képzés főbb adatainak változása (2015-2016)

Forrás: EMMI adatközlés; OSAP adatbázis

Friss felmérések híján nincs adat az oktatók, szakfelelősök képzéssel, oktatással, tanulásszervezéssel kapcsolatos nézeteiről, de nem történtek az elmúlt két évben olyan fejlemények, amelyek nyomán indokolt lenne a két évvel korábbi felmérési eredményekhez képest jelentősebb elmozdulást feltételezni. Ugyanakkor fontos változás a korábbi évekhez képest, hogy az EFOP pályázati kiírásokban megjelentek az oktatói kör felkészítését, továbbképzését célzó, támogatandó tevékenységek, ezek hatása azonban majd csak évek múltán, és tapasztalatmegosztó ösztönző intézkedések híján csak lokálisan és korlátozottan jelentkezik majd.

Nem lehet továbbra sem számítani nagyobb fokú innovációra a képzések szervezése, a tanítás terén. Ennek egyik jelentős oka a túlszabályozásból eredő, régóta megfigyelhető tanult tehetetlenség. A képzésekért felelős vezetők és az oktatók komoly (részben azonban tényszerűen téves) érvkészlettel rendelkeznek olyan szabályozási, akkreditációs és belső intézményi előírásokról, amelyek a képzési innováció útjában állnak. A helyzetre ad visszajelzést az akadémiai szabadságról, autonómiáról végzett legfrissebb nemzetközi felmérés eredménye is, amely szerint a vizsgált 29 országból 2016-ra: Magyarország a 27. helyen áll. A vizsgálatot végzők következtetése az, hogy „a magyar felsőoktatási jogszabályok az állam paternalista szerepét jelzik a felsőoktatás szabályozásában”³².

³² „Hungarian HE legislation reflecting a paternalistic role of the state in regulating HE.” Beiter, K.D., Karran, T., Appiagyei-Atua, K (2016) „Measuring” the Erosion of Academic Freedom as an International Human Right: A Report on the Legal Protection of Academic Freedom in Europe. *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, Vol. 49:597, pp.597-691.

7 A duális képzés modelljei, hazai helyzete

Gyakorlatorientált, duális képzési példák Magyarországon és a német alapmodell

A gyakorlat-orientált képzésnek, a szakmai gyakorlatoknak több évtizedes tapasztalatai vannak Magyarországon. Ennek legutóbbi törvényi megjelenése a 2006-tól induló bolognai-rendszerben, az alapképzés 7. félévében, vagy folyamatosan a 6 félév folyamán teljesített, legalább 3 hónapos szakmai gyakorlat, amely 30 kreditet ér. Ezt megelőzően is, a képzéssel párhuzamosan lehetőség volt a vállalatok számára a képzés folyamán a hallgatóval tanulmányi szerződést kötni, amely különböző mértékű, idejű vállalati gyakorlatot is magába foglalhatott. Voltak időszakok, amikor a rendszerváltás előtt az egyetemeken szervezetteren foglalkoztak azzal, hogy milyen vállalatoknál helyezkedjenek el a hallgatók a képzéssel párhuzamosan. A szakmai gyakorlat időszakát a diák és a vállalat közötti szerződés tartalmazta. A rendszerváltás után, a magyar tulajdonú vállalatok a túléléssel voltak elfoglalva és ezek a formák ideiglenesen elhaltak. A bejövő multinacionális vállalatok és a magántulajdonosok számára ez nem volt fontos téma. Az átmeneti időszak (1990-1996) után azonban megjelentek törekvések a vállalatok és a felsőoktatás szorosabb együttműködésére. Különösen az újonnan alakult, gazdálkodási képzésekkel foglalkozó magánfőiskolák voltak sikeresek abban, hogy gyakorlati háttérként működő, elhelyezkedést segítő vállalati kört alakítsanak ki. A 2008-as gazdasági válság, és az ezt követő időszak nem kedvezett ezeknek a főiskoláknak, s a felsőoktatás egészében is az alapképzéshez kötött gyakorlati félévre szűkültek az együttműködések. Ebben a helyzetben jelent meg a duális képzés.

A gyakorlatorientált képzés elősegítése, a hallgatók korai munkamoráljának a növelése, a végzés utáni elhelyezkedés emelése, a munka világával való ismerkedés, és további, a felsőoktatás versenyképességét növelő célok megvalósítása érdekében a 2014-ben elfogadott új felsőoktatási stratégia fontos szerepet szánt a duális képzésnek. Célkitűzésként fogalmazta meg, hogy 2020-ra a nappali képzésben, a duális alapképzésben részt vevő hallgatók aránya az 1. évfolyam 8%-a legyen. Hamarosan, 2015-ben, megjelent ez az új forma a felsőoktatási törvényben is. Az Nftv. 108.§ 1.a bekezdése szerint: „**duális képzés:** a műszaki, informatika, agrár, természettudomány vagy gazdaságtudományok képzési területen indított gyakorlatigényes alapképzési szakon, illetve e képzési területhez tartozó mesterképzési szakon folytatott képzés azon formája, amelyben a szak – képzési és kimeneti követelményeknek megfelelően meghatározott, teljes idejű, a képzési időszakra, a képzés módszereire, a tanórára, a megszerzett tudás értékelésére egyedi rendelkezéseket tartalmazó – tanterve szerint a gyakorlati képzés a Duális Képzési Tanács által meghatározott keretek között, minősített szervezetenél folyik”.

Mielőtt a duális képzés 2016-os helyzetét elemeznénk, célszerű két azt megelőzően már sikeres, kormányzati befolyásolástól mentes modellt bemutatni. A téma érdekessége és sajátossága, hogy a mind a duális képzés, mind a gyakorlatorientált képzés egy-egy vidéki főiskolán (Kecskemét és Győr), az autóipari gyártási bázison valósult meg és a mérnökképzést hivatott elősegíteni. Az egyikből hamarosan az országos szintű duális képzés mintamodellje lett, míg a másik járja a maga útját. Ahhoz, hogy reálisan tudjuk értékelni a helyzetet, célszerű bemutatni mindkét modellt eredeti formájában, illetve a duális képzés jelentősége miatt az alapul vett baden-württembergi modellt is.

Az első keretes összefoglalóban bemutatott győri megoldás fontos előrelépés az intézmény számára, de nem vált országos etalonná és az intézményen belül is az évi 100 végzett hallgatóval nem lett általános, de színesíti a palettát. A szakmunkásképzésben, illetve a középfokú technikumiban, majd jelenleg a szakgimnáziumi képzésben természetes képzési forma, hogy a diák a hét egy részét a vállalatnál tölti. Ez is lehetne egy megoldás a felsőoktatásban, de szervezési, foglalkoztatási szempontból nem ez vált elterjedtté, miként a két példa mutatja.

PRACTING program Győrött

A Széchenyi István Egyetem PRACTING gyakorlatorientált mérnökképzés komplex rendszerének megvalósítását célzó program 1996 őszétől kezdődően – az Európai Unió Phare programjának támogatásával – a Széchenyi István Főiskola Közlekedési és Gépészmérnöki Fakultásán a gépész, a közlekedésmérnök, a műszaki menedzser és a mérnök tanár szakokon tanuló hallgatók számára gyakorlatorientált mérnökképzési projektként indult. *Célja* kettős: egyrészt **féléves, ipari** környezetbe kihelyezett **praxis-szemeszter** bevezetése, megvalósítása, másrészt egy **technológia-transzfer** – K + F tevékenység, átképzés-, továbbképzés- a konzorciumban résztvevő vállalatok részére. A practingos hallgatók az őket fogadó partnereknél személyre szabott feladatokat oldanak meg, s elkészíthetik diplomamunkájukat is. Az iparban eltöltött féléves gyakorlati szemesztert követően az abban részt vettek mintegy 90%-ának a gyakorlati hely az első munkahelyet is jelenti.

A programban a 20 év alatt 170 hazai és 30 külföldi partnernél több mint 2000 hallgató teljesített szakmai gyakorlatot. A program fejlődésének eredményeként a Széchenyi István Egyetem valamennyi szakának hallgatói részt vehetnek a gyakorlati programban. A Phare támogatást követően az AUDI Hungária Motor Kft., az OPEL Hungary Ltd., a RÁBA Rt. létrehozták a **PRACTING Alapítványt**, amely megteremtette a program anyagi alapját. A konzorciumi tagok hozzájárulásai folyamatosan biztosítják az alapítvány közhasznú tevékenységét, ezen belül a programban részt vevő hallgatók ösztöndíjának fedezetét. 2011-ben az egyetem a **duális képzés** pilot projektjének keretében a gépészmérnöki szakon Automobil Produktion szakirányt indított el. 8 vállalat 1 éves időtartamú kihelyezett képzésre fogad hallgatókat úgy, hogy az egyetem e-learning tananyaggal segíti a szakirány tananyagainak sikeres elsajátítását. Forrás: <https://sze.practing.hu/>

A következő keretes írásban bemutatott kecskeméti modell sikeresen vizsgázott, mert 2016. januárban a 25 járműmérnöki duális képzésű hallgatóból 18 fő (73%) szerezte meg a diplomát. A hagyományos alapszakon tanuló 43 hallgatóból viszont csak 8 fő (18,6%) fejezte be a tanulmányait a legrövidebb időn belül. Ez még nem mutatja – az egyébként magas – lemorzsolódási arányt, hiszen a következő 1-2 félévben a többség befejezi a tanulmányait, de jelzi, hogy a duális képzés önmagában is a lemorzsolódás ellen hat. Az elkészített diplomamunkák a vállalatok számára gyakorlati haszonnal járó projektmunkák. A végzetek nagy része kapott állás-ajánlatot, de a duális hallgatók közül is sokan mentek mesterképzésre, igazolva azt, hogy ez a képzési rendszer nem zárja le a továbbtanulás lehetőségeit.

Duális képzés Kecskeméten

Kecskemét városában a Mercedes-Benz (Daimler) 2011-ben kezdte meg gyártó tevékenységét. Ebben az évben felmerült az igény a magas szintű, gyakorlatorientált munkaerő utánpótlási program kidolgozására. Ehhez alapul a németországi példát vették, és **2011-ben** a város valamint a Kecskeméti Főiskola vezetése tapasztalatszerző látogatást tett a Duale Hochschule Baden-Württemberg (DHBW) intézményben, ahol a Németországban is egyedinek számító duális képzést eredményesen használják 40 éve. A németországi minta alapján a Kecskeméti Főiskola kidolgozta, valamint a 2012/13-as tanévtől kezdődően bevezette oktatásába a duális képzést. Induláskor két nagyvállalat vett részt a programban, a Mercedes-Benz Manufacturing Hungary Kft. és a Knorr-Bremse Fékrendszerek Kft., összesen 25 diákot fogadtak a járműmérnök szakon. Két év múlva, 2014-ben már 20 cég 4 szakról fogadott 121 hallgatót a duális képzésben. A 2016/17-es tanévben 7 szakon 235 duális hallgató tanul, a partnervállalatok száma pedig 73-ra nőtt

A kecskeméti modell jellemzője, hogy a hagyományos és a duális képzésben tanuló hallgatók együtt kezdik el mind a tavaszi, mind az őszi szemeszter 13-13 hetes képzési programját. Míg a hagyományos hallgatók a szorgalmi időszakot követő 5-5 hetes vizsgaidőszak után szünidejüket töltik, addig a duális hallgatók a téli időszakban 8 hetes, a nyári időszakban 16 hetes vállalati gyakorlaton/képzésen vesznek

részt és közben vizsgáznak is. A hetedik félévben szakmai gyakorlaton vesznek részt és a diplomamunkán dolgoznak. A vállalatok, a törvény adta kereteken belül, rugalmasan kezelik a vizsgaidőszaki időkedvezményt, illetve a folyamatos munkakapcsolatra is van példa.

A duális képzés egyik alapmodellje Baden-Württembergben működik. A Duale Hochschule Baden-Württemberg (DHBW) modellt harmadik keretes összefoglalónk mutatja be. A DHBW Németország első, a gyakorlatot integráltan magába olvasztó főiskolája, amely 2009 március 1-én alakult meg és az alkalmazott tudományok egyeteme címet viseli. Jogelődje az 1974. október 1-én alakult, majd hamarosan a Berufsakademie-Baden-Württemberg néven nagy hírnevet szerzett első duális felsőoktatási intézmény Németországban és világszerte. A baden-württembergi összes felsőoktatási hallgató kb. 10 %-át adja a DHBW és ezzel a 10,7 millió lakosú tartomány legnagyobb egyeteme. Ha a teljes német duális képzésben tanulók számát nézzük, akkor kb. 50% a DHBW-én tanul, ami jelzi, hogy speciális baden-württembergi modellről van szó. Ennek két jelét is látjuk. Egyrészt a vállalatok (Mercedes, Bosch, stb.) kezdeményezték a programot és először ők vették fel az érettségizett diákokat, akiknek főiskolát kerestek, de nem találtak megfelelőt, ezért támogatták az új főiskolai hálózat létrehozását. Másrészt a program ebben a szervezeti formában nem terjedt tovább, azaz más tartományokban nem, vagy csak szórványosan jöttek létre ilyen, kizárólagosan duális képzést kínáló intézmények.

A Duale Hochschule Baden-Württemberg gyakorlata

A német felsőoktatási rendszerben, amelyet az egyetemek és a főiskolák hálózata jellemez, egy új és innovatív képzési rendszerként jelent meg a duális képzés, amely a gyakorlati képzést beépítette a felsőoktatási intézmény képzésébe és folyamatossá tette. A hallgatók az év folyamán negyedéves blokkokban felváltva tanulnak az oktatási intézményben és a vállalati helyszínen. Induláskor, 1974. október 1-én, a modell-kísérlet első évében 160 hallgató, 50 vállalati partnerrel szerződve, két helyszínen (Stuttgart és Mannheim), két szakterületen (gazdasági és műszaki) kezdte meg BA tanulmányait. A program kezdeményezői olyan nagyvállalatok voltak, mint a Mercedes-Benz és a Bosch, akikhez hamarosan csatlakoztak a többiek. A képzési profil hamarosan kiegészült társadalomtudományi szakterülettel is. Folyamatosan bővült a hallgatói létszám, a vállalati partneri kör és a képzési helyek száma három campus és 9 tagintézménnyel az egész államot lefedi. 2014-ben, a 40 éves évfordulón a következő számok, sajátosságok írják le az intézményt.

A képzés székhelye Stuttgart, 9 campuson folyik az oktatás. A hallgatók száma 2014/2015-ben 34 ezer volt. A kezdetek óta 141 ezer hallgató végzett, 85%-uk szerződéses partnernél talált állást. Jelenleg több mint 9000 vállalati partnere van a programnak. A 650 főállású oktató fele a gyakorlati életből érkezett. A 20-nál is több alap- és posztgraduális képzési program a gazdasági, műszaki és társadalomtudományi területeken működik.

A hallgatók moduláris rendszerben tanulnak, így az infrastrukturális és a tanári kapacitást is teljes mértékben kihasználják. *A vállalati kapcsolatok* ápolása fontos, évente egyszer mindenkiel értékelik a tapasztalatokat, de folyamatos a kapcsolattartás. A cégek beszámolnak a hallgatókról. Jó kapcsolatot ápolnak a helyi kereskedelmi és iparkamarával. Fontos a karrier tervezés. Az IT szektor jelentősen eltér a többitől, itt csak a végzett hallgatók 52%-a marad a képzést támogató cégnél. *A tanároknak* céges tapasztalattal kell rendelkezni. *A tantervet* céges és felsőoktatási szakemberekből (50%-50%) álló bizottság véleményezi folyamatosan. Döntően alapképzésben érintettek, de a piaci verseny őket is abba az irányba mozgatja, hogy *mesterképzést* is indítsanak, ahol a tandíj 6000 euró egy félévben. *A finanszírozás* tisztán állami az alapképzésben, azaz minden hallgató után megkapják a 3000 eurós féléves tandíjat és ebből gazdálkodnak. A vállalatok nem vesznek részt az intézményi finanszírozásban. A hallgatók átlag 1000 Euro bért kapnak havonta a vállalattól, ami kellően motiváló számukra.

A baden-württembergi modell átvételével kevés országban találkozunk. Egyik ilyen példa *Szingapúr*, ahol 1990-ben a németországihoz hasonló felsőoktatási szerkezet alakult ki. A három nagy egyetem, National University of Singapore, Nanyang Technological University és Singapore Management University mellett a vállalati szakember utánpótlást a Lincoln School of Management és négy műszaki főiskola szolgálta ki. Ezek mellett létezett egy döntően érettségizettek szakirányú továbbképzésére szakosodott intézmény, az Institute of Technical Education, a szakképzésért és az ipari képzésért felelős szervezet, amely a baden-württembergi duális képzési modellt tűzte ki célként 1992-ben, de a győri „practing” modellhez hasonló rendszert hozott létre. Több szervezeti átalakulás után 2013-ra kialakult egy három campusból és 6 iskolából álló rendszer. A képzési tartalom biztosítja, hogy a végzetek jó munkahelyekhez jutnak és sikeres karriert futnak be, de sokan tovább is tanulnak. Általában a középiskolai végzetek 25%-át veszik fel az intézménybe, évente 13000 főt.

A duális képzés országos helyzete, összefoglaló megállapítások

A *Duális Képzési Tanács*, amelynek elnöke nemzetközi vállalati szakember és tagjai közt van a Kecskeméti Főiskola (új nevén Pallasz Athéné Egyetem) rektora is egy 6 oldalas dokumentumban fogalmazta meg a duális felsőfokú képzés alapelveit. Ez az anyag egyértelműen épít a kecskeméti főiskola tapasztalataira, áttételesen a baden-württembergi rendszerre. A 2016. december 2-án megjelent és bővített „Fokozatváltás a felsőoktatásban – Középtávú szakpolitikai stratégia 2016” továbbra is tartalmazza a 2020-as 8%-os célt és a 7.1. táblázat szerint ismerteti az eddigi eredményeket

7.1. táblázat A duális képzés számokban, országos adatok

Megnevezés /tanév	2015/2016	2016/2017
Intézmények száma a duális képzésben	19	24
Képzési területek	4 (műszaki, Informatikai, agrár, gazdaságtudományi)	6 (műszaki, Informatikai, agrár, gazdaságtudományi, társadalomtudományi, természettudományi)
Szakok száma	30	49 (40 BSc és 9 MSc)
Vállalatok száma	198	555
Meghirdetett álláshelyek száma	n.a.	2943
Adott évben felvett hallgatók száma	440	660

Forrás: Fokozatváltás a felsőoktatásban – szakpolitikai stratégia 2016, EMMI

A duális képzési program szabályozása szerint a következő tanévre vonatkozó duális képzési helyekről, a felsőoktatási tájékoztató mellett a www.dualisdiploma.hu honlapon lehet részleteiben tájékozódni. A 2017/2018 tanévben induló duális képzési adatok feltöltése azonban még nem teljes.

A magyar duális képzés a maga formájában egyedi, hiszen a konkrét képzési modellt illetően a baden-württembergi modellt hirdette meg, de azzal ellentétben nem egyetlen intézményre és nem egy alacsony (főiskolai) szintű oktatási intézményre, hanem minden intézményre és mind az alapképzésre, mind a mesterképzésre kiterjed. A DHBW ugyan elnyerte 2009-ben az alkalmazott tudományok egyeteme rangot, de az imázsában még tovább él a „Berufsakademie” (szakfőiskola) fogalom, amely a hagyományos főiskolákkal szemben is egy más kategóriát képviselt.

A duális képzés megvalósítása Baden-Württembergben alapvetően *vállalati kezdeményezésen* alapul, és fokozatosan, évtizedek alatt érte el a 10%-os részesedést, ezzel szemben Magyarországon az egyetemeknek nagyobb erőfeszítést kell a vállalatok meggyőzésére fordítani és a rövid időn belül 8%-os

részesedés elérése még rásegítő kormányzati intézkedések (pl. duális képzés fejlesztési EFOP programok, vállalati adókedvezmények, stb.) mellett is kérdéses.

A német példában a *multinacionális cégeknél* dolgozik a duális hallgatók jelentős része, de ezek a cégek Magyarországon nem annyira elkötelezettek ezen forma iránt.

A duális képzés bevezetése nagyon *erőforrás-igényes tevékenység*, amit nagy valószínűséggel csak az intézmények egy része képes sikeresen alkalmazni. Kérdés, hogy Magyarországon célszerű-e extenzív irányú terjeszkedést folytatni, azaz az intézmények, szakok számát tovább növelni, vagy inkább ezt is egy speciális intézményi kompetenciának kellene tekinteni, amellyel ugyan a DHBW példával ellentétben nem egy intézmény, hanem több intézmény rendelkezik, de nem mindenki törekszik rá.

8 Kutatási eredményesség a felsőoktatásban

A magyar tudomány helyzete a publikációk fajlagos számának nemzetközi összehasonlítását tekintve romlik. A Scopus adatbázisban 1996 és 2015 között nyilvántartott tudományos közlemények éves számát egy millió lakosra vetítve 49 fejlett ország³³ hasonló adatával összevetve a 8.1. táblázatban és a 8.1. ábrán azt találjuk, hogy Magyarország helyzete 1998 óta folyamatosan romlik. 2013 óta az egymillió lakosra jutó nemzetközi (Scopus) publikációs szám alig haladja meg a felét a 49 fejlett ország átlagának, s a 33., 34. helyen áll ezen országok rangsorában. A poszt-socialista országok között Litvániát, Romániát és Bulgáriát előzzük csak meg (az EU tagországok között nincs is más mögöttünk), és Oroszország is mögöttünk van.

8.1.táblázat Az egymillió lakosra vetített (Scopus adatbázisbeli) tudományos közlemények száma, 1996-2015

	49 ország átlaga (közlemény / egy millió lakos)	Magyar átlag (közlemény / egy millió lakos)	A magyar átlag a 49 ország átlagához viszonyítva	Magyar helyezés a 49 ország között
1996	654,4	425,0	65%	26
1997	699,0	460,9	66%	25
1998	707,1	513,9	73%	25
1999	662,7	488,7	74%	23
2000	740,7	535,3	72%	25
2001	737,3	508,6	69%	25
2002	780,2	538,8	69%	26
2003	901,3	598,4	66%	27
2004	982,3	648,6	66%	29
2005	1121,9	756,2	67%	29
2006	1125,8	763,3	68%	28
2007	1202,7	812,7	68%	29
2008	1360,3	880,6	65%	32
2009	1475,3	872,1	59%	32
2010	1506,5	873,2	58%	32
2011	1674,1	974,8	58%	33
2012	1779,6	1024,1	58%	32
2013	1844,8	1016,6	55%	34
2014	1871,7	1045,2	56%	33
2015	1738,7	961,7	55%	34

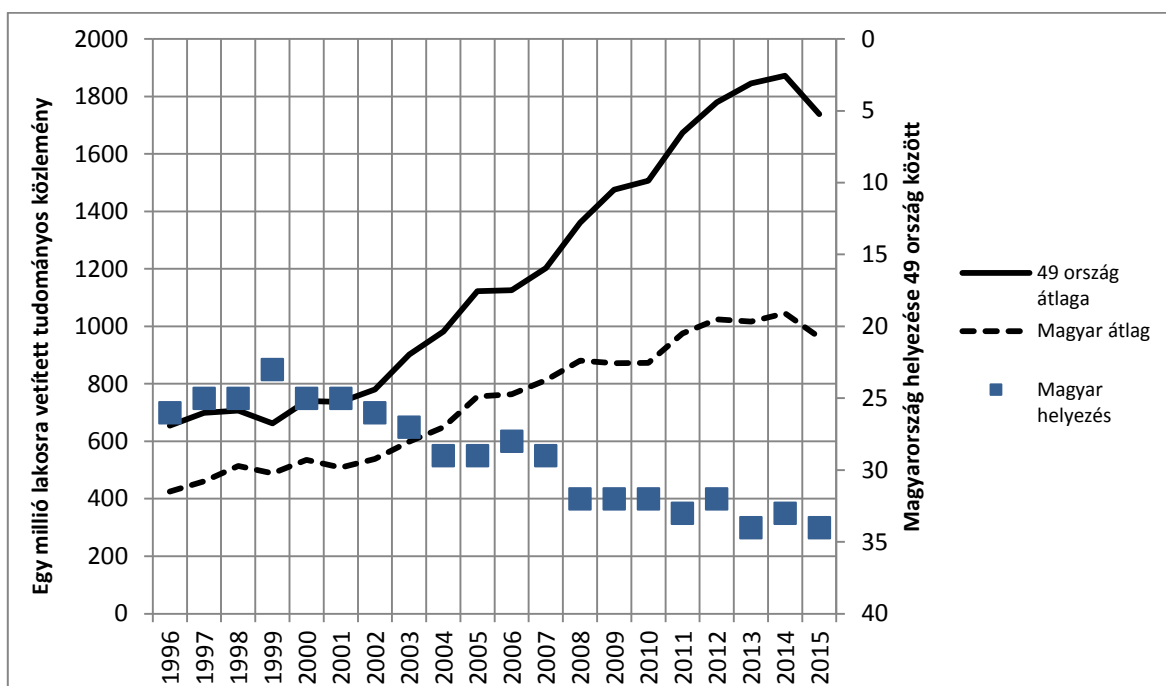
Forrás: Saját számítás.

Közlemények számának forrása <http://www.scimagojr.com/countryrank.php>

Lakosság szám forrása: <https://esa.un.org/unpd/wpp/>

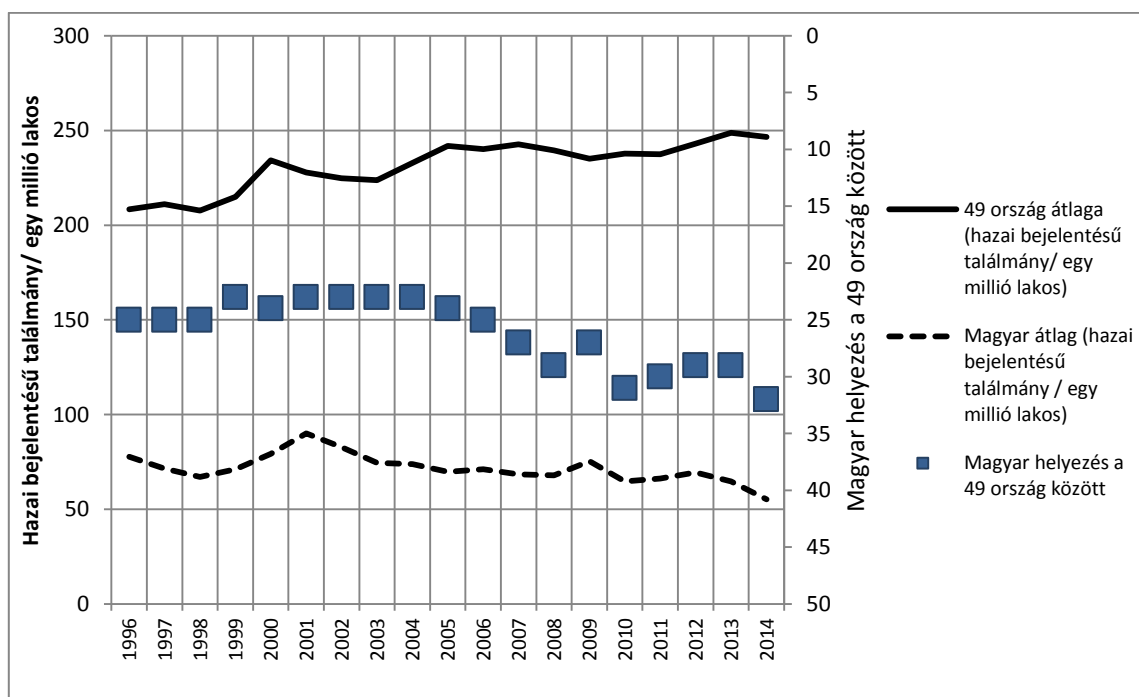
³³ Miután az egyes években eltérő számú országról áll rendelkezésre adat, ezért az OECD, az EU és a G20 országok halmazan hasonlítottuk össze az adatokat, miután ezekről minden évben van adat. Az egyes szervezetek átfedése miatt ez 49 országot jelent.

8.1. ábra Az egymillió lakosra vetített (Scopus adatbázisbeli) tudományos közlemények száma, 1996-2015

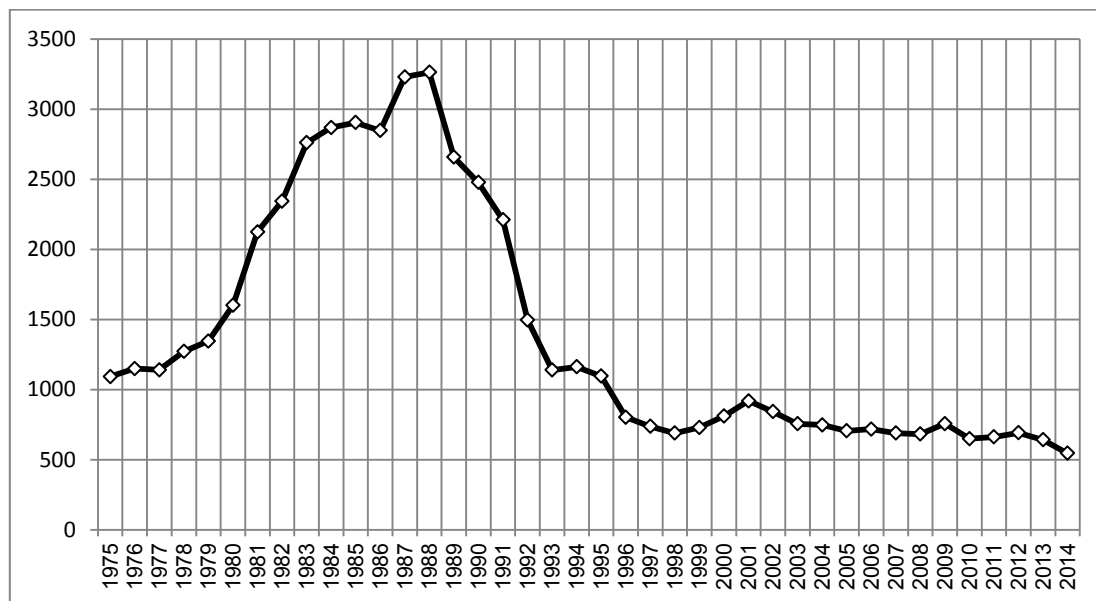
Az egymillió lakosra vetített hazai bejelentésű találmányok számát illetően is hasonló a 8.2. ábrán láthatóan helyzet, annyi különbséggel, hogy Magyarország helyzete valamivel később, a kétezres évek első évtizedének közepén kezdett el romlani, 2014-ben ebben a rangsorban a harmincadik helynél rosszabbul álltunk a 49 fejlett ország rangsorában. Lengyelország és Csehország nyolc hellyel, Szlovénia pedig húsz hellyel állt előttünk.

8.2. ábra Az egymillió lakosra vetített hazai bejelentésű találmányok száma, 1996-2014

Mindkét tudományos, innovációs teljesítményindikátor esetében hasonló a magyar mutatók trendje. A rendszerváltást megelőző és közvetlenül követő időszakban a bejelentett találmányok száma a 8.3. ábra grafikonja szerint megemelkedett, majd rohamosan csökkenni kezdett. A 2000-es évek legelején bekövetkezett némi emelkedés, majd azóta ismét csökkenésnek vagyunk tanúi.

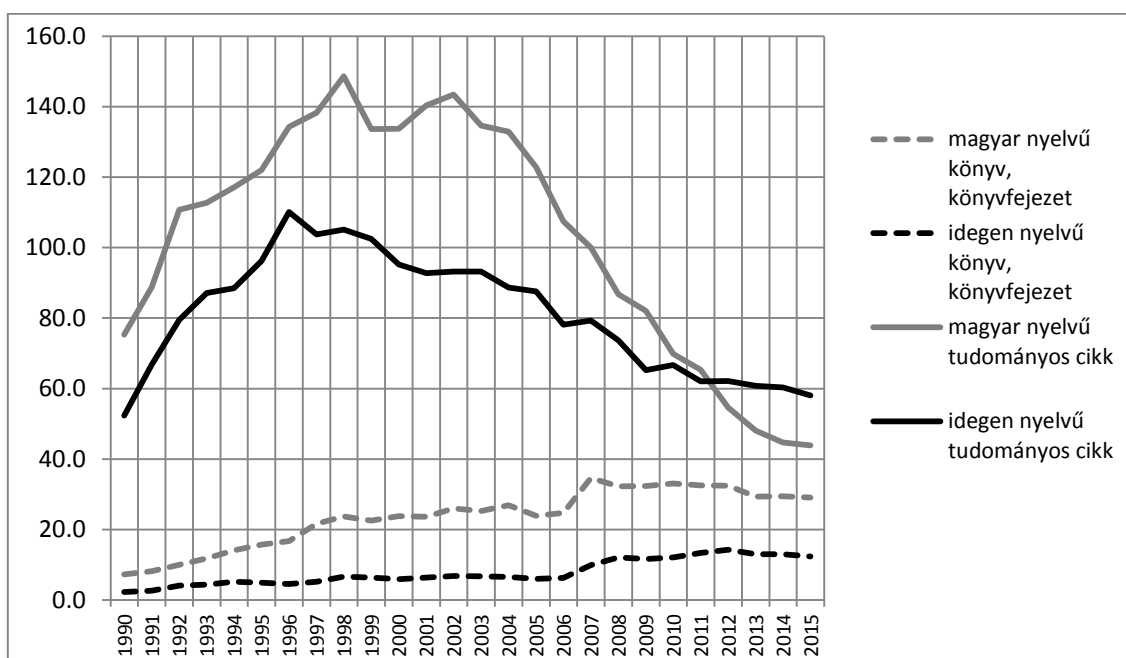
8.3. ábra Az összes hazai bejelentésű találmány Magyarországon 1975-2014

Forrás: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=IP.PAT.RESD&country=#>

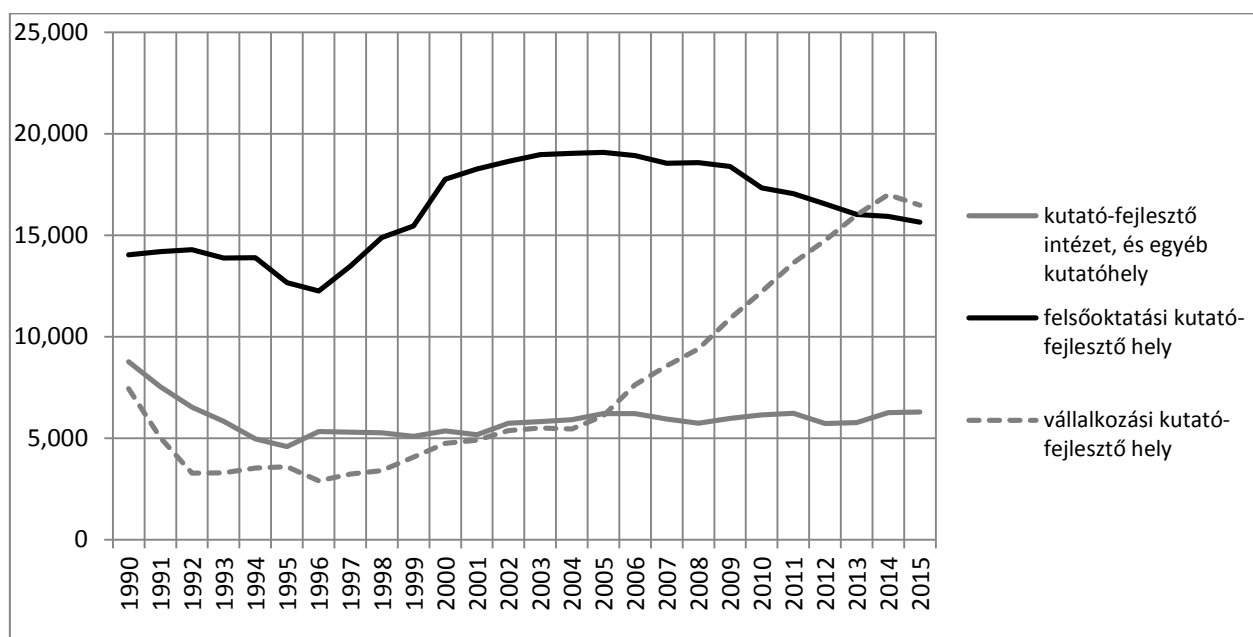
A KSH adatai alapján elkészíthetjük a 100 kutatóra vetített fajlagos eredményesség elemzését is. A KSH a magyar és idegen nyelvű cikkeket, könyveket és könyvfejezeteket külön tartja számon. A 100 kutatóra vetített tudományos cikkek számát a 8.4. ábra mutatja: ez az ezredforduló környékén volt a legmagasabb, s azóta mind a magyar nyelvű, mind az idegen nyelvű közlemények száma csökken.

8.4. ábra A 100 egyenértékű kutatóra vetített tudományos cikkek és könyvek (és könyvfejezetek) számának alakulása

Ezek mögött a tendenciák mögött a kutató, fejlesztő létszám megnövekedése és struktúrájának átalakulása áll (lásd a 8.5. ábrát).

8.5. ábra A kutató, fejlesztőhelyek tényleges kutatólétszáma

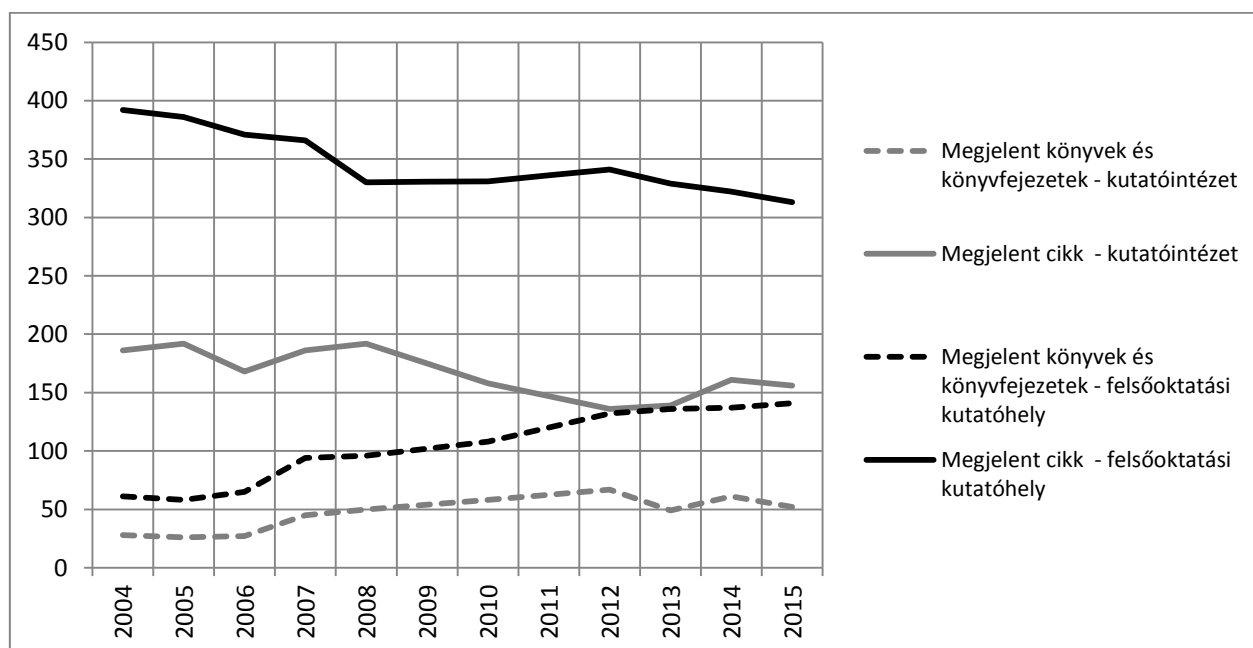
Az ezredfordulót követő évektől kezdve a vállalati kutatóhelyeken dolgozó kutatók száma megháromszorozódott. Ugyanakkor ezeken a kutatóhelyeken a tudományos publikáció kevésbé játszik szerepet a teljesítményben. A 8.4. ábrán az átstrukturálódás szembetűnő jele, hogy a magyar nyelvű cikkek 100 egyenértékű kutatóra vetített száma 2015-re az 1998-as érték 30%-ára esett vissza, az idegen nyelvű cikkeké pedig felére. A könyvek esetében 2007-ig növekedést látunk mind a magyar, mind az idegen nyelvű kiadványok esetében, azóta viszont stagnál a kiadott könyvek száma.

A 8.6. ábrán a kutatóhely típusa szerint vizsgáljuk a publikációk 100 egyenértékű kutatóra vetített számának alakulását az elmúlt évtizedben. Azt látjuk, hogy mind a kutatóintézetek, mind a felsőoktatási kutatóhelyek esetében csökken a tudományos cikkek száma, de a felsőoktatási kutatóhelyeken még most is mintegy kétszer annyi a fajlagos tudományos közlemény szám.

Ugyanakkor a könyvek esetében a felsőoktatási kutatóhelyeken folyamatos növekedést látunk, a kutatóintézetek esetében viszont inkább stagnálást. Itt még szembetűnőbb a felsőoktatási kutatóhelyek magasabb teljesítménye (közel háromszor annyi a 100 egyenértékű oktatóra vetített kiadott könyv)

A fentiekhez hozzá kell tenni, hogy az itt nem tárgyalt vállalati kutatóhelyek – amelyek kutató, fejlesztő létszáma 2005 és 2015 között két és félszeresére nőtt, s már a legnagyobb létszámot foglalkoztatja a három szektoron belül – igen alacsony és ráadásul csökkenő publikációs teljesítményt mutatnak. Ennek tudható be, hogy miközben a 100 egyenértékű felsőoktatási kutató esetében növekszik, a kutatóintézetek esetében stagnál az idegen nyelvű közlemények száma, az egész hazai kutatólétszámot tekintve viszont romlik.

8.6. ábra A 100 egyenértékű kutatóra vetített tudományos cikkek és könyvek (+könyvfejezetek) számának alakulása kutatóhelyenként

Számtalanszor felvetődik az a kérdés, hogy melyik tudományterületen a legeredményesebb Magyarország. Ha az alapján válaszoljuk meg ezt a kérdést, hogy Magyarország hányadik helyet foglalja el az adott tudományterület nemzetközi tudományos közleményeinek számát illetően a vizsgált 49 fejlett ország között, akkor az idegtudomány (neuroscience) és az állatgyógyászat (veterinary) áll az élen, és az üzleti tudományok az utolsók.

Más azonban a helyzet, ha az egy millióra főre vetített Scopus tudományos publikációk száma alapján vizsgáljuk a kérdést, ahogyan ez a 8.2. táblázatban látható. Ebben az esetben az első az anyagtudomány (materials science) és az állatgyógyászat (veterinary) a második, az idegtudomány (neuroscience) pedig a harmadik helyre szorul. Az üzleti tudományok is kicsit jobb helyzetbe kerülnek, mert a mérnöktudományok (engineering) és az energiatudomány (energy) mögé kerül.

Összességében azt állapíthatjuk meg, hogy a hazai tudomány szabadalmakban és publikációkban mérhető teljesítménye egyre jobban elmarad a fejlett országokétól. A publikációkat részletesebben elemezve azt lehet megállapítani, hogy a felsőoktatási kutatóhelyeken az elmúlt évtizedben átstrukturálódás zajlott le a tudományos munkák közreadásában. A magyar nyelvű tudományos cikkek fajlagos száma csökkent, viszont mind az idegen nyelvű közlemények, mind az idegen nyelvű könyvek fajlagos száma növekedett. Ezek az átrendeződések a kutatóintézeteknél kevésbé zajlottak le.

Ugyanakkor egyértelmű, hogy ezek a változások nem voltak elégségesek ahhoz, hogy a hazai tudomány a nemzetközi versenyben ne maradjon le. Nagyon kevés olyan tudományterület van (összesen három: Materials Science, Veterinary, Neuroscience), ahol Magyarország az egy millió lakosra vetített tudományos közleményekre vonatkozó nemzetközi összehasonlításban a 49 fejlett ország között az első húsz hely valamelyikét foglalja el.

Végeredményben azt lehet megállapítani, hogy a magyar felsőoktatási kutatóhelyeken a nemzetközileg jegyzett idegen nyelvű publikációk számának növekedése jelentősen elmarad a fejlett országok átlagától.

8.2. táblázat Magyarország helyezése 49 ország között az egymillió lakosra vetített Scopus nemzetközi tudományos dokumentumok alapján, 1996-2015

Sorrend	Tudományterület	Magyarország helyezése 49 ország között	A magyar adat az adott területen a 49 ország átlagának százalékában
1.	Veterinary	16	118%
2.	Neuroscience	20	95%
3.	Chemistry	25	95%
4.	Pharmacology, Toxicology, and Pharmaceutics	26	92%
5.	Mathematics	27	85%
6.	Multidisciplinary	27	61%
7.	Chemical Engineering	28	81%
8.	Biochemistry, Genetics and Molecular Biology	28	73%
9.	Decision Sciences	28	57%
10.	Agricultura and Biological Science	29	65%
11.	Psychology	29	38%
12.	Arts and Humanities	30	56%
13.	Immunolgy and Microbiology	30	54%
14.	Earth and Planetary Sciences	30	50%
15.	Social Science	30	44%
16.	Phycics and Astronomy	31	76%
17.	Medicine	31	49%
18.	Economics, Econometrics, and Finance	31	34%
19.	Material Science	33	62%
20.	Computer Science	32	54%
21.	Environmental Science	33	42%
22.	Health Professions	33	28%
23.	Nursing	33	20%
24.	Dentistry	34	23%
25.	Business, Management and Accounting	35	25%
26.	Engineering	36	50%
27.	Energy	36	41%

Megjegyzés: Holtverseny esetén az a tudományterület került jobb pozícióba, amelyiknél magasabb volt a magyar adat és az adott területen a 49 ország adataiból képzett átlagának viszonya százalékában

9 Hallgatói mobilitás, külföldi hallgatók a magyar felsőoktatásban

Magyarországon a 2016/17-es tanévben az előző évet 9,5 százalékkal meghaladva, 28 628 külföldi állampolgárságú hallgató folytatott tanulmányokat a felsőoktatásban. 10 000 lakosra számítva ez 29 főt jelent. A „Fokozatváltás a felsőoktatásban” című stratégiai tanulmány kiemelten kezeli a külföldi hallgatók számának növelését és célként 2023-ra a 40 000 főt tűzi ki, amely 10 000 lakosra számítva 40 főt jelent. Mi ennek a realitása, tehetjük fel a kérdést? A nemzetközi diák mobilitás intenzitása a 2016-os esztendőben is tovább növekedett szerte a világban. Az Amerikai Egyesült Államokban például több mint 10 éve töretlenül növekszik a külföldi hallgatók száma, és a 2015/2016-os tanévben 7,1 százalékkal növekedve meghaladta a bővös 1 millió főt, a 10 000 lakosra vetítve 32 főt. Természetesen egészen más gazdasági, társadalmi és földrajzi körülmények között, ezért csak viszonyítási pontként említjük ezt a számot és tanulmányunkban a magyar folyamatokra helyezük a hangsúlyt.

A nemzetközi hallgatók statisztikái hagyományosan megkülönböztetik a *diploma mobilitást* a *kredit mobilitástól*. Ez utóbbiak a részképzéseket, csereprogramokat foglalják magukban és általában fél évesek. A legnagyobb ilyen program az Erasmus, amelyben évente 4000 fő megy külföldre és hasonló nagyságú külföldi hallgató érkezik Magyarországra. (A kétféle mobilitás bemutatását lásd Berács József és munkatársai tanulmányában.³⁴) A következőkben közölt adattáblák viszont *együttesen tartalmazzák a kétféle mobilitást*. A magyarországi felsőoktatási intézmények határon túli képzési helyein tanulmányokat folytató hallgatók, az Erasmus és más mobilitási program keretében hallgatói jogviszonnyal rendelkező külföldi hallgatók együtt jelennek meg a diploma megszerzését célul tűző hallgatókkal. A FIR OSAP statisztikában a *kettős magyar állampolgárok* abban az esetben minősülnek külföldi állampolgárnak, ha születési helyük országa nem Magyarország. A 9.1. táblázat adatai mind a négy évre azonos módszertan alapján készültek így a változások értékelhetők. Korábbi évekből származó statisztikákkal viszont csak megfelelő korrekciókkal hasonlíthatók össze.

9.1. táblázat A 10 legnagyobb küldő országból érkező hallgatók száma az elmúlt négy esztendőben Magyarországon

Ország	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	Részesedés 2016/2017-ben
1. Németország	2 851	2 893	3 108	3 234	11,3%
2. Románia	2 253	1 992	1 965	2 054	7,2%
3. Szerbia	1 543	1 517	1 658	1 907	6,7%
4. Szlovákia	2 350	2 120	2 015	1 885	6,6%
5. Kína	446	725	1 158	1 574	5,5%
6. Irán	988	991	1 116	1 417	4,9%
7. Ukrajna	1 169	1 080	1 105	1 193	4,2%
8. Norvégia	859	938	1 042	1 101	3,8%
9. Nigéria	827	936	1 070	1 031	3,6%
10. Törökország	768	829	869	968	3,4%
Első 10 ország együtt	14 034	14 021	15 106	16 364	57,2%
Összes külföldi diák	23 208	24 598	26 155	28 628	100%
A 10 vezető ország részesedése (C10) %	60,5%	57,0%	57,8%	57,2%	

Forrás: Saját számítás a FIR OSAP statisztikák alapján.

³⁴ Berács József – Bander Katalin – Hubert József – Nagy Gábor (2014): A magyar felsőoktatás nemzetközi versenyképességének néhány tényezője a globális és a regionális mobilitás tükrében, in: A felsőoktatási mobilitást akadályozó és ösztönző tényezők Magyarországon, 1. kötet Tempus Közalapítvány, 5-52 oldal

Évről évre egyenletesen növekedett a külföldi hallgatók száma, miközben lényeges ütemkülönbséget fedezhetünk fel az egyes régiókból, országokból érkezők esetében. 2013-ban 152 ország diákjai tanultak Magyarországon és ez a szám 160-ra nőtt 2016-ra. Az első 10 ország összetétele az elmúlt négy év során csupán egy helyen változott, *Kína 2014-ben bekerült a top 10-be, és 2 év múlva már az 5. helyet foglalja el.* Ez drámai változás, amire az előző 10 évben nem került sor, jóllehet a nemzetközi trendek alapján várható volt. Az igazi kérdés, hogy folytatódik-e ez a trend abba az irányba, amit a nagy fogadó országok (USA, Anglia, Németország, stb.) mutatnak, ahol a legnépesebb első helyet a kínai diákok foglalják el. A *szomszédos országokból* (Románia, Szlovákia, Szerbia és Ukrajna) érkező hallgatók száma, amely 10 éve még a külföldi hallgatók felét adta, továbbra is csökkenő, négy év alatt 4%-ot esett vissza, miközben Szerbiából többen érkeztek. Ma már a külföldi hallgatóknak csak a negyedét teszik ki a „kvázi” külföldi magyar anyanyelvű hallgatók. Ez is szerepet játszott abban, hogy az első 10 ország koncentrációs mutatója (C10) 60%-ról 57%-ra mérséklődött. Sajnálatos, hogy továbbra is érvényesül a „brain drain” a határon túli magyarok vonatkozásában, elsősorban amiatt, hogy nagyon alacsony a cserehallgatók, részképzésen tanuló hallgatók száma. A szomszédos országokat tekintve *Ausztria* jelent még kihasználatlan területet, hiszen az onnan érkező 158 hallgató messze alatta van a lehetőségeknek és a joggal várható – és a német példát követő – kiegyensúlyozott kétoldalú kapcsolatoknak.

A legtöbb hallgató (11,3%) *Németországból* érkezik, akik döntően diplomaszerező orvosi képzésben vesznek részt, de az Erasmus csere keretében is innen jön a legtöbb diák. Ez egy kiszámítható, egyenletesen növekedő piac. A korábban tárgyalt kínai diákok 4 év alatt történő háromszorozódását nem éri ugyan el, de látványos növekedés tanúi vagyunk *Irán* esetében, ahol 50 százalékkal nőtt a hallgatók száma ezen időszak alatt. A korábbi évtizedben *Izrael* felváltva szerepeltek a top 10-ben, ahonnan viszont a legutóbbi években visszaesett a beáramlás. 2013-ban még 691 izraeli diák tanult nálunk, míg 2016-ban már csak 577. Önmagában véve ez a nagyság sem rossz, ha megfontoljuk, hogy az USA-ban ennek csupán négyszerese tanul. Nigéria és Törökország a top 10 utolsó két helyezettje egyenletes, kiszámítható növekedést mutat, miközben a hallgatók összetétele jelentősen különbözik. *Nigériából* elsősorban az orvosi képzésre jönnek Magyarországra, *Törökországból* pedig jelentős az Erasmus csereprogram keretében itt tanulók száma.

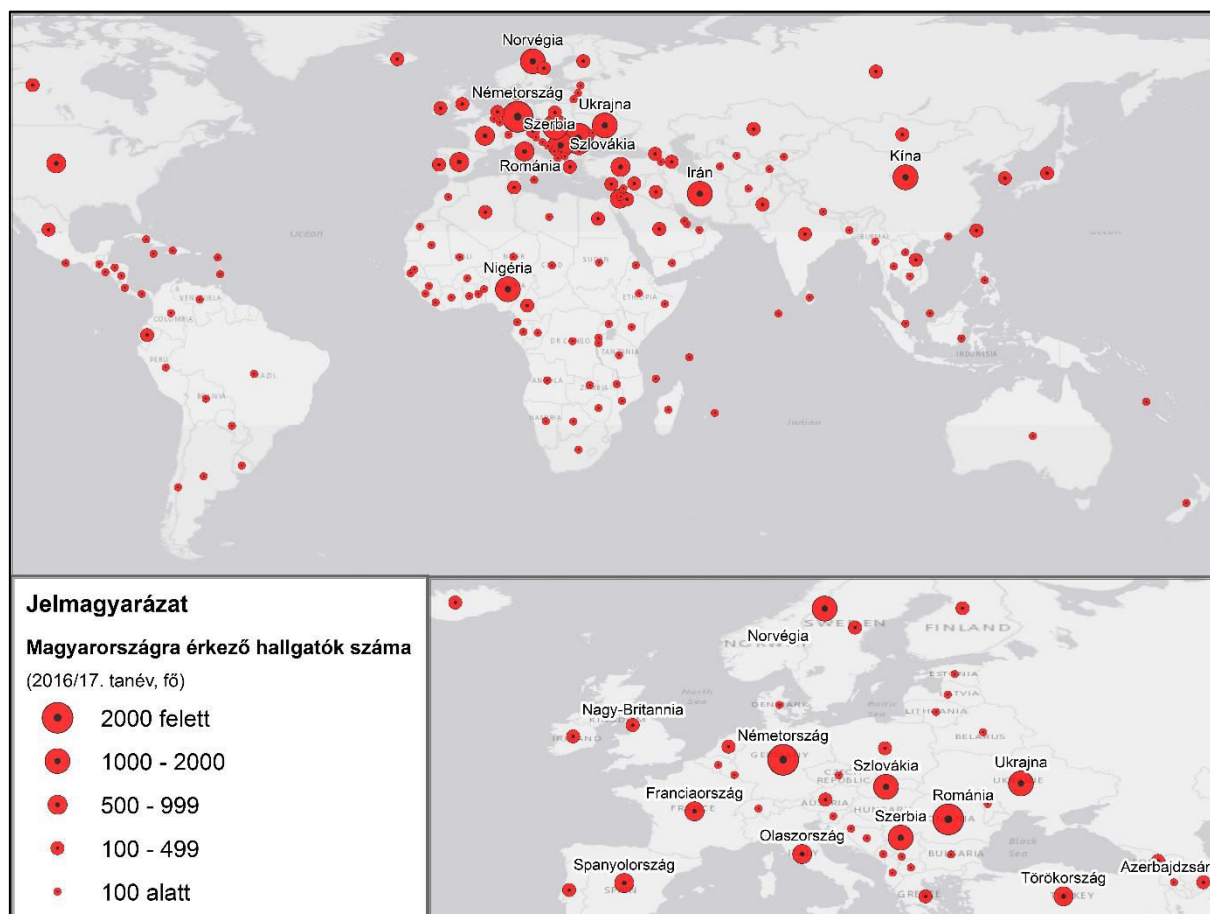
A 9.1. táblázat első 10 országát a 2016/2017-es tanév statisztikája alapján képeztük. Ha az előző évek adatai alapján képeztük volna, akkor Izraelhez hasonlóan, egy-egy más ország is megjelent volna a rangsorban. Elsősorban *Brazília* érdemel kiemelés, ahonnan a „tudomány határok nélkül” programnak köszönhetően a 2014/2015-ös tanévben rekordszámú, 1362 diák érkezett, amivel akkor az 5. helyet foglalták el a nemzetek rangsorában. A minden szempontból sikeres programnak csak egy szépséghibája van, nevezetesen, hogy nem sikerült az akciót a két ország közötti diákmobilitás szempontjából új alapokra helyezni, azaz fenntarthatóvá tenni, jóllehet voltak/vannak rá erőfeszítések az MRK részéről is. 2016-ban már csak 52 brazil diák tanul Magyarországon, közel annyi, mint a program előtt. Az angol nyelvű programok szempontjából lényeges információ, hogy hány *anyanyelvi szinten beszélő diák* jön hozzánk tanulni. Az Amerikai Egyesült Államokból, Nagy-Britanniából és Írországból évről évre több hallgató érkezik, rendre 602, 469 és 286 fő a 2016/2017-es tanévben. Ha Ausztráliát és Új-Zélandot is hozzávesszük, akkor együttesen 1 408 fő, azaz 4,9%, majdnem minden 20. diák beszél anyanyelvi szinten az angolt.

A 2016-os esztendő fordulatot hozott a magyar kormány külföldi stratégiájában is, amikor a csereprogramok mellett már érzékelhető módon jelent meg a korábbi Campus Hungary programot felváltó *Stipendium Hungaricum (SH)* program. A 2013-ban 47 fővel induló program keretében 2015/2016-ban 49 országból már 1653 döntően diplomakredites diák tanult Magyarországon. A becslések szerint *2016-ban már 3000-re tehető a számuk*, akik valamennyien államilag finanszírozott magyar felsőoktatási intézményben tanulhatnak. A cél, hogy néhány éven belül 90 országban, állami közpénzek alapján lehessen jelentkezni SH programra és a számuk érje el a 4 700 főt. A kétoldalú minőségbiztosítás érdekében az intézményeknek 2016-ban pályázni kellett az SH programban való

részvételre, amit két évre, a 2017/2018 és a 2018/2019 évre kaphattak meg, szakokra és keretszámokra lebontva. Az önköltségszámítási alapon kalkulált tandíjakat az EMMI téríti meg az intézményeknek. Az SH program része a kormányzat külügyi és külgazdasági programjának is, amelynek egy szimbolikus eseménye volt 2016. októberében a *Nemzetközi Alumni Találkozó* az EMMI szervezésében, a magyar nagykövetségek bevonásával. Több mint 100 Magyarországon tanult és hazájában jelentős karriert befutott volt diák számolt be a tapasztalatairól. Üdvözltek azt a törekvést, amely Magyarországot visszavezeti arra az útra, amelyen a rendszerváltás előtt járt és például *Vietnámból* több mint 3000 főnek biztosított diplomához vezető ösztöndíjat. Sajnálatos, hogy eddig ez nem történt meg és Vietnám, amely az USA-ban a 6. helyen van a rangsorban, Magyarországon évről évre szerény növekedést produkálva 2016 őszén még 430 fővel csak a 17. helyen állt. A közel 100 millió lakosú ország dinamikus növekedése és a Dél-Kelet Ázsiában betöltött gazdasági szerepe miatt is nagyobb figyelmet érdemelne.

Magyarország globális megjelenését mutatja a 9.1. ábra, amelyen a körök nagysága a megadott létszám kategóriákat tükrözik. Részletesebb részesedési statisztikák nélkül is jól érzékelhető, hogy még mindig Európa, és azon belül a szomszédos országok jelentik a külföldi hallgatók fő forrását. A Távol-Kelet még továbbra is csak ígéret. Ugyanez mondható el Afrikáról és a két éve még „virágzó” Dél-Amerikáról.

9.1. ábra: A Magyarországon tanuló külföldi hallgatók származási országai és hallgatók száma létszámkategóriák szerint

Forrás: Saját számítás a FIR OSAP statisztikák alapján, a térképet Varga Ágnes készítette

A korábban tárgyalt nemzetközi és hazai makró összefüggések ismeretében az egyes *hazai felsőoktatási intézményeknek* maguknak kell kialakítani a stratégiájukat. A Magyarországon 2016. augusztus 1-én bejegyzett 66 felsőoktatási intézményből 64 intézmény fogadott külföldi hallgatót. Mielőtt az egyes intézményekre, illetve a 10 legtöbb külföldi hallgatót fogadó intézményre rátérnénk, egy további

kiegészítést kell tenni a *külföldi hallgatók* számát illetően. Vitatható és *növeli* a FIR OSAP statisztikát, hogy a magyarországi felsőoktatási intézmények határon túli képzési helyeken tanulmányokat folytató hallgatóit is tartalmazza, azaz például a Selye János Egyetemen Révkomáromban, vagy a Sapientia Erdélyi Magyar Tudomány Egyetemen Csíkszeredán tanulók egy részét is ide sorolja. Ennek a logikának megfelelően, de a FIR OSAP statisztikát *csökkenti*, hogy nem szerepelnek a programban azok a külföldi hallgatók, akik külföldi egyetemek, vagy külföldön akkreditált szakok Magyarországon működő intézményeiben tanulnak. Ennek leginkább szembetűnő példája a *Közép-Európai Egyetem (KEE)*, amelynek 1500 hallgatójából kb. 1200 fő külföldi, de miután a nagy részük az USA-ban akkreditált szakokon tanul, ezért a hivatalos magyar statisztikában csak a Magyarországon akkreditált szakokon tanuló 395 fő szerepel. Ez az oka annak, hogy a KEE nem szerepel a 10 legnagyobb fogadó egyetemet felvonultató *9.2. táblázatban*, ahol reálisan a 8. helyet foglalná el az egyetemek rangsorában. Az Oktatási Hivatal engedélyével 2015. december 1 óta 29 működő külföldi intézmény folytat Magyarországon felsőfokú oktatást, köztük a KEE. Ők nem szerepelnek a statisztikában és csak durva becslést tudunk mondani a külföldi hallgatók számáról, ami nem lehet több 1 300-1 400 főnél.

9.2. táblázat A 10 legnagyobb küldő ország és a 10 legnagyobb fogadó egyetem rangsora a 2016/17-es tanévben

Ország	DE	SE	SZTE	PTE	ELTE	BCE	BME	ATE	SZIE	BGE	Összes egyetem
1 Németország	23	1 011	412	797	140	110	69	255	20	46	3 234
2 Románia	424	61	93	47	189	63	94	7	126	77	2 054
3 Szerbia	11	31	1 151	113	150	22	32	1	164	12	1 907
4 Szlovákia	81	99	47	41	360	87	105	7	63	58	1 885
5 Kína	187	22	74	328	123	282	73	0	32	90	1574
6 Irán	319	330	156	415	94	9	63	4	5	2	1 417
7 Ukrajna	266	33	13	18	27	61	48	0	58	21	1 193
8 Norvégia	45	329	21	261	224	7	7	183	0	1	1 101
9 Nigéria	654	43	82	69	17	7	26	0	32	3	1 031
10 Törökország	152	30	89	105	97	26	70	4	35	17	968
10 ország együtt	2 162	1 983	2 138	2 194	1 601	674	589	461	387	329	
Egyetem összes diák	4 321	3 470	3 208	3 200	2 625	1 469	1 420	992	935	816	28 628
10 ország részesedése (C10)	50,0%	57,1%	66,6%	68,6%	61,0%	45,9%	41,5%	46,5%	41,4%	40,3%	

Forrás: Saját számítás a FIR OSAP statisztikák alapján

A legtöbb külföldi hallgatót fogadó intézmény címét a *Debreceni Egyetem* kb. 10 éve hódította el a Semmelweis Egyetemtől és azóta is töretlenül tartja első helyét. A 2016 októberében fogadott *4321 külföldi hallgatóval* megközelíti a vezető nyugati egyetemek színvonalát, jelezve, hogy vidéken is lehet vonzó környezetet teremteni, amelyben a városnak is nagy szerepe van. A siker kulcsa több tényezőben keresendő, amelyek közül csak néhányat sorolunk fel. Egyrészt az *orvosi képzés* magas színvonala, amely a további három orvosi karral rendelkező magyar egyetemre (SE, PTE, SZTE) is jellemző. Az orvosi hallgatók fele külföldi, a képzés angol mellett német nyelven is folyik. A Debreceni Egyetem *önállóan toborozza* a hallgatóit, amely sikeres marketingnek bizonyult. A DE jól használta ki a sok karú egyetemből adódó lehetőségeket és az orvosi területen megszerzett *nemzetközi piaci tudást* más szakokon is kamatoztatni tudta. Ennek megnyilvánulása, hogy miközben az első 10 országra vetített 50%-os koncentrációs mutató is magas (*9.2. táblázat*), a saját legfontosabb 10 országra számolva a C10 mutató 61,5%. Ebben új országgként az 5. helyen Izrael (225 fő), a 7. helyen Nagy-Britannia (176 fő), a 8.

helyen Vietnám (153 fő) és a 10. helyen Pakisztán (100 fő) jelenik meg. A legtöbb diákot, 654 főt Nigériából fogadott, ami az összes Magyarországon tanuló nigériai diáknak 63,4 százaléka.

Ez tipikus *marketing részstratégia*, amit más országok esetében más egyetemek is alkalmaznak és a lehetőség még sokak számára nyitott. Például az Írországból nálunk tanuló 286 diák 68,9%-a, 197 fő az *Állatorvostudományi Egyetemet* választotta. A *földrajzi közelség* alapján, a *Széchenyi István Egyetemen* Győrben tanuló 412 külföldi hallgató 76,3 %-a (312 fő), Szlovákiából érkezett. Ennek mintájára a *Szegedi Tudomány Egyetem* fogadja a legtöbb hallgatót Szerbiából (1151 főt), a Debreceni Egyetem Romániából (424 főt) és Ukrajnából (266 főt). A *Pécsi Tudományegyetem* a hozzá legközelebb eső Szerbiából fogad 113 hallgatót. A *Nyíregyházi Egyetemen* tanuló 110 külföldi hallgatóból 84 fő Ukrajnából érkezett és Szlovákiából (13 fő) és Romániából (11 fő) is vélelmezhetően magyar anyanyelvű diákok érkeztek.

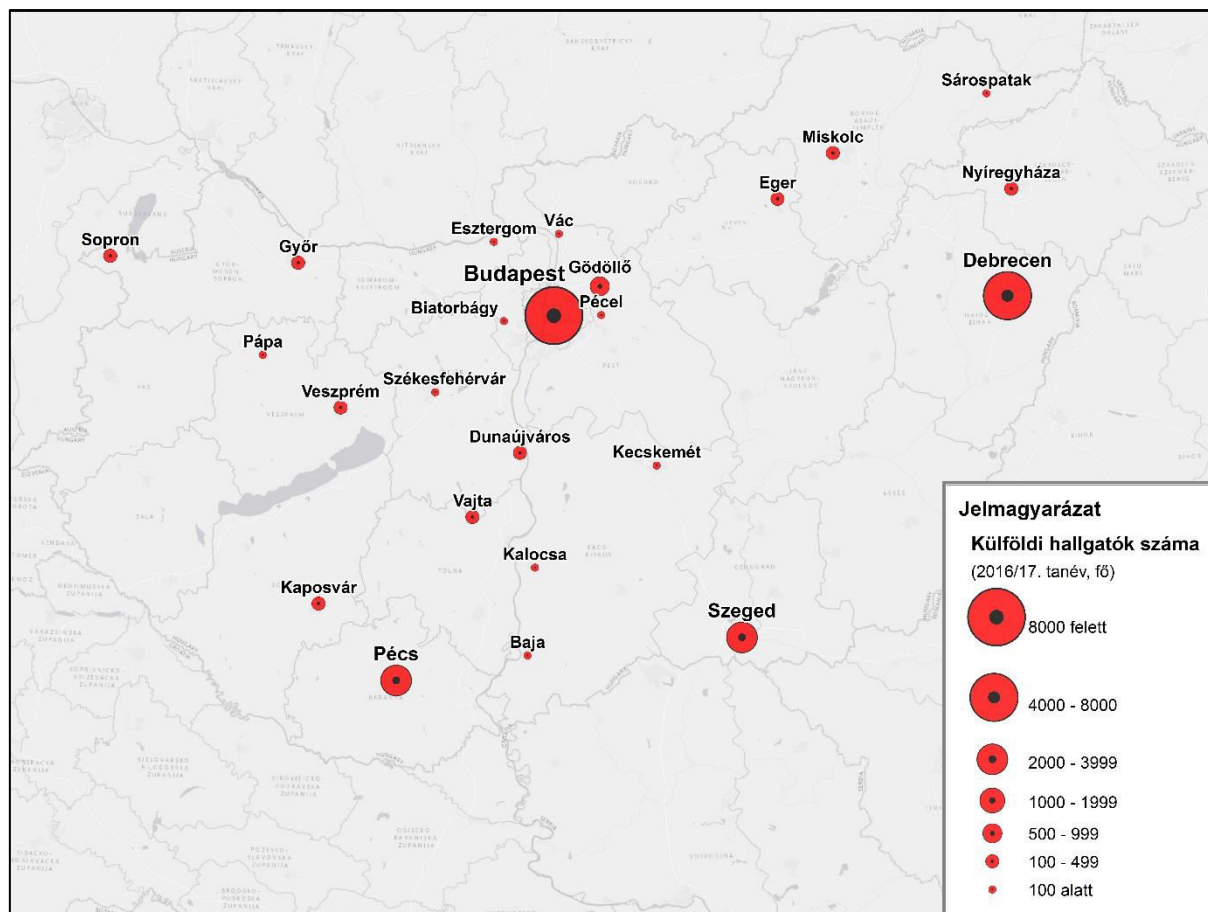
A 10 legtöbb külföldi hallgatót fogadó intézményből 9 állami egyetem és a 2. helyezett Semmelweis Egyetem után a nagy vidéki egyetemek, Szeged és Pécs következnek. Szegeden a már említett vajdasági hallgatók után a második helyet 412 fővel Németország foglalja el. Pécsen viszont az első helyen szerepel Németország (797 fő), amelyet a két legdinamikusabb ország, Irán (415 fő) és Kína (328 fő) követ. *Tudatos egyetemi stratégiákra* vezethető vissza ez a dinamika. Irán esetében a négy orvosi karral rendelkező egyetem a meghatározó partner. Egészen más Kína esete, ahol már a Pécsi Tudományegyetemen (328 fő) is, de még inkább a második helyet elfoglaló *Budapesti Corvinus Egyetemen* tanuló 282 kínai diák közgazdasági, társadalomtudományi területeken tanul. A két intézményben egyértelműen megfigyelhető a kínai piaci orientáció, például kínai nyelvű honlap megjelenése. Négy évvel korábban még a Debreceni Egyetem fogadta a legtöbb kínai hallgatót (108 főt) és a második helyen a Corvinus volt, egy közel két évtizedre visszanyúló stratégia alapján. A szakterületen bekövetkező változás, az Amerikában megfigyelt közgazdasági, menedzsment szakterület előretörése a fizetős piacon mindenképpen pozitív jel. Ugyancsak említésre méltó, hogy a BCE első az országban az USA-ból érkező hallgatók (160 fő) fogadásában is, amely stratégia már az 1990-es évek eleje óta megfigyelhető és az amerikai egyetemek „study abroad” programjaira épít.

Az *ELTE* jelentős számú (224 fő) norvég hallgatót fogad, de a szakmai kompetenciák miatt is az egyik legjelentősebb fogadó hely a határon túli magyarok számára. Szlovákiából, Ukrajnából, Romániából és Szerbiából együttesen 906 diák, az összes külföldi 34,5%-a tanult az egyetemen 2016-ban. A *Budapesti Műszaki Egyetem* a 8. helyet foglalja el, éppen csak lemaradva a Corvinus Egyetemtől. A legtöbb külföldi hallgatót (128) Franciaországból fogadja, ami jelzi a műszaki képzés nemzetközi orientációjának másságát, illetve a koncentráció viszonylag alacsony fokát. A már említett *Állatorvostudományi Egyetemen* a legnagyobb a koncentráció a top 10 egyetem között, hiszen a három ország, Németország, Írország és Norvégia adja a külföldi hallgatók 64%-át. A korábbi anyaintézmény, a *Szent István Egyetem* zárja az egyetemek sorát a 9. helyen 935 külföldi hallgatóval, akik közül 43,9% az első négy helyet elfoglaló szomszédos országokból származik.

Az első 10 egyetem utolsó helyén a *Budapesti Gazdasági Egyetem (BGE)*, mint állami alkalmazott tudományok egyeteme szerepel, 816 külföldi hallgatóval, megelőzve 12 állami és 7 nem állami egyetemet. Említésre méltó, hogy a legtöbb hallgató (90 fő) Kínából érkezik a BGE-re, jelezve a külkereskedelmi orientáció Ázsiára fókuszálását. A nagy állami egyetemek után jelentős úrt tapasztalhatunk a külföldi hallgatók számát illetően, hiszen mindössze két *nem állami alkalmazott tudományok egyeteme* van, ahol a számuk meghaladja az 500 főt. A piaci alapon működő *International Business School (IBS)* és a *Metropolitan Egyetem (METU)* 678, illetve 650 külföldi hallgatót fogadott. Számukra a tandíjbevétel a fontos, amit a regionális specializáció is tükröz. Az IBS esetében Kazahsztán (58 fő), Kína (52 fő) és Azerbajdzsán (50) áll az első három helyen, míg a METU esetében Törökország (123) és Kína (46) foglalja el az első két helyet.

Ahhoz, hogy a külföldi hallgatók száma növekedjen, az *egyetemeknek és a városoknak is együtt kell működni*, hogy élhető, vonzó, multikulturális körülményeket biztosítsanak, amely a fogadó intézmények hallgatói és a városi polgárok számára is értéket jelent. Ebből a szempontból kijelenthetjük – ha egy pillantást vetünk a 9.2. ábrára – hogy a főváros mellett csak a három nagy vidéki egyetemnek otthont adó Debrecen, Pécs és Szeged felel meg ennek a követelménynek. A körök nagysága Budapest esetében egy kicsit félrevezető, hiszen Debrecenhez képest többszörös a külföldi hallgatók száma, meghaladja a 13 ezret.

9.2. ábra A külföldi hallgatók száma a fogadó intézmények központjai szerint létszám kategóriák szerint

Forrás: Saját számítás a FIR OSAP statisztikák alapján, a térképet Varga Ágnes készítette

A külföldi hallgatók számának növelése *lehetőséget teremt* a magyar felsőoktatás szabad kapacitásainak, mind a munkaerőnek, mind az infrastruktúrának a kihasználására. Egyelőre még csak az orvosi képzésben, de lassan az üzleti és menedzsment képzésben is jelentős bevétel forrása, amelynek számbavétele az USA-val ellentétben, országosan nem megoldott. Durva becslésünk szerint az egyetemek bevétele megközelítheti a 30 milliárd forintot és az ország számára jelentkező gazdasági hatás az 50 milliárd forint körül lehet. Célszerű lenne erre egy évente ismétlődő monitor vizsgálatot indítani. Nehezen számszerűsíthető pozitív hatást fejt ki az oktatás minőségi színvonalának a javítására, a magyar tanárok és diákok nyelvi képességeinek fejlesztésére, nemzetközi versenyképességének fokozására. Az ország nemzetközi megítélésére is pozitív hatással lehet. A külföldi diákokhoz hasonló statisztikákkal nem rendelkezünk a *külföldi tanárok/kutatók* vonatkozásában. Erre nagy szükség lenne, hogy egyáltalán tudjunk róluk és ösztönözzük a jelenlétüket.

Számtalan további elemzést készíthetünk a külföldi hallgatókról a cseriprogramokban való részvétel, a képzés nyelve, szakterületi megoszlás, regionális bontás, növekedési ütem, a finanszírozás módja, a

kormányzati és az intézményi toborzási ráfordítások és sok más szempont alapján, amelyek tovább árnyalhatják a képet. Az itt bemutatott információk alapján is megfogalmazhatunk azonban markáns összefüggéseket a 2016-os esztendőre.

Összefoglalóan azt állapíthatjuk meg, hogy 2016-ban folytatódott a magyar felsőoktatás nemzetközivé válása, három év alatt 23 százalékkal nőtt a külföldi hallgatók száma, ami biztató arra nézve, hogy 2023-ra elérjük a célként kitűzött 40 000 főt. Látunk pozitív példákat az intézményeknél tudatos piacszerzési, országspecifikus stratégiákra, az ügynöki rendszer átszervezésére, amelyeknek kezdeti eredményei már látszanak, de összességében még erőtlenek. A két évvel ezelőtti sikeres brazil kormányprogramot, amely jelentős külső forrást hozott a felsőoktatásba, a magyar kormányzat Stipendium Hungaricum programja helyettesíti, amely belső kormányzati forrásból próbálja meg helyzetbe hozni, illetve fejleszteni a felsőoktatási intézmények exportképességét. A piaci alapon működő USA példája azt mutatja, hogy ez akkor lehet hosszú távon sikeres, ha az intézmények maguk is többet áldoznak ösztöndíjakra, illetve a kormányzat az így nyújtott támogatás folytatását a piaci sikerekhez is köti.